

1933

НИК 1.

Т. I.

жко 2.

Лютець

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК
ЛІТЕРАТУРИ,
МИСТЕЦТВА,
НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

АДРЕС РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ:

ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 36.

ЧЕКОВЕ КОНТО Р. К. О. 500.371.

N560

З М І С Т :

ВІД РЕДАКЦІЇ	81
Б. І. АНТОНІЧ: Суворий вірш	82
Н. ХОЛОДНЯ: * * *	83
О. ОЛЬЖИЧ: * * *	83
Е. МАЛАНЮК: Строфи	84
О. ТЕЛІГА: Відаічне	85
СТ. СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ: Немолів (спомини)	86
МАРДЖЕРИ БАНН: (перекл. М. Струтинської) Безсмертні гріхи	100
Л. ЛУЦІВ: Чи справжнє визволення?	106
І. ФЕДОРОВИЧ-МАЛИЦЬКА: Вистава УТПМ. у Львові	111
Л. МОСЕНДЗ: Ще крик у порожнечу	114
ДМ. ДОНЦОВ: Партія чи Орден?	116
АРТУР В. ЮСТ: Подорож барона Мінгау- зена до країни Соалтів	135
О. В.: Крах п'ятилітки	140
DEVIUS: Галицькі перспективи	146
М. Л. З пресового фільму	151
Від і до наших передплат- ників	154
Бібліографія	155
Від Адміністрації	160

В адміністрації „ВІСНИКА“ можна набувати
такі книжки:

1) Д. ДОНЦОВ — Маса і Провід .	ц. 1.— зл.
2) Поетка українського рiсорджi-
мента (Леся Українка)	„ 1.— „
3) Націоналізм, Львів 1926	„ 5.— „
4) БЕРНАРД ШОВ — Велика Кате-
рина (драма)	„ 1.— „
5) Г. ЗУДЕРМАН — Литовські Опо-
відання	„ 1.50 „
6) Д. ДОНЦОВ — Підстави нашої
політики, Відень 1922	„ 2.— „
-
-

„НОВИЙ ЧАС“

найбільш поширений і найдешевший щоденник
виходить щодня рано і коштує тільки **15** гр.

Місячна передплата — всього **2** зол. **50** гр.

„Новий Час“

кількістю інформацій дорів-
нює чужій щоденній пресі

приносить кожного дня відомості з усіх ділянок життя,

інформує всіх — про все.

Хто отже читає „НОВИЙ ЧАС“ — той знає все.

А платять за те денно **15** грошів
або місячно — **2** золоті **50** гр.
За кордоном річно **6** дол. амер.

Адреса: „**НОВИЙ ЧАС**“ **ЛЬВІВ**, вул. Боїмів ч. 4.

Телефони: 30-13 і 106-13.

Негайте ні одної хвилини та сейчас замовляйте „Новий Час“.

Дросито:

I) писати і присилати передплату (переказами або залученими чеками) виключно на адресу:

Вістник

Львів, Чарнецького 3|6

II) прийняти до відома, що, маючи ту саму редакцію і напрямок і більшість співробітників, що й припинений перед семи місяцями „Літ. Наук. Вістник“, наш журнал, під оглядом видавничим, не звязаний з Видавничою Спілкою, яка видавала ЛНВ. Тому не переймає на себе ні зобовязань Видавничої Спілки, ні її претенсій.

III) приєднувати передплатників, щоби Редакція і при змінених обставинах могла успішно продовжати, розпочату в 1922 р. працю.

Редакція

Б. І. Антонич.

Суворий вірш.

Не втекти вже, дарма, від жорстоких цих днів,
не втекти вже ні в мрію, ні в пісню.
Мов фальшива струна, так дзвенить кожний спів.
під суворих світань осінь пізню.

Вже не вирватись більше з давлючих обійм,
треба глянути дням просто в вічі,
хоч навпроти вдаряє скажений прибій,
безпощадним нас визовом кличе.

Не схватись, дарма, в тиху тінь самоти,
не закрити долонями зору.
Гострий відблиск та відгомін хвиль долетить.
крізь імлу, хоч найбільш непрозору.

Не схватись, дарма, під наметом краси,
в чаді п'яному строф кришталевих.
Вітре днів, мої власні слова рознеси,
на шляхах їх розвій стомилевихі

О, поете, дарма, вже тобі не втекти,
треба визнати те, що найгірше,
чи самого себе не оббріхуєш ти
цим блискучим, солодким віршем?

Гірке вино.

Мої дні жорстокі та холодні
полину навіяли в пісні,
потонули обрії в безодні
чорної весни.

Знов підказує мені до вуха
слів спокуслива, єхидна їдь,
що поглине серце завірюха,
хочби мимохить.

Так складатиму в дні анестезії
цю отруйну дань моїм часам,
бо дарма: гірке вино поезії
мушу пити сам.

Нерозумна мрія зрадно кличе,
знаю, що омана це й фантом:
хочу вирізьбити днів обличчя
вірша долотом!

Наталя Лівчицька-Холодна.

* * *

Ваші юні життя, як квіти,
 Ви зложили до ніг України,
 Як батькам соромливі діти
 Подарунки дають в іменини.
 Ви були як коханки в квітні,
 Що несуть нареченій фіялки,
 І серця в вас були непохитні,
 І серце в вас горіло палко.
 Як букет запашних фіялок
 Свої душі ви їй зложили.
 Вам здавалось, що це так мало,
 Але більшого ви не вміли.
 І за це невмирущі квіти
 Заквітчають вам рясно чоло
 І про вас юнаки і діти
 Будуть мріяти дома і в школах.
 Будуть плакати за вами згаслі
 Чийсь очі гіркою слезою,
 І жінки молоді й прекрасні,
 Будуть згадувать вас як героїв.

О. Ольжич.

* * *

На небі хмара — вічність і світи
 Коли палає захід золотий,
 В моїй уяві: — в тріасовім морі
 Вулькани, рифи і підводні зорі.
 Як хмари купчаться в блакитній вишині,
 Неначе мармури, холодні і ясні,
 Я бачу статуї з відбитими руками,
 Стару Елляду і дорійські храми.
 Коли-ж по небі вітер-варіят
 Жене отари молодих ягнят,
 То — диліжанси, Маркса просторічча,
 Наївне девятнацятье сторічча.

* * *

Ріки знов увійшли в береги
 І у надрах борня занімала.
 Молоді, повнокровні боги
 Ухопились земного кормила.

Кожна справа — ясна і проста.
 (Героїчний період і сумнів?)
 Для дівчат — снігова чистота,
 Юнакам — поривання безумні.

А народам — усім без ваги
 Виправлятися знову на Трої.
 О, здорові, бадьорі боги,
 О, співці Іліади нової!

* * *

Ще, слава Богу є такі
 Дівчата, що тебе не схочуть.
 Удар незримої руки
 Що хвилі може нас заскочить.

Нехай заказана війна,
 Але і так цікаво жити.
 Любов — як гарпія вона,
 А смерть і досі — смок неситий.

І всі ми, завжди, горючі,
 Схвильовані і блідолиці,
 З щитом на лівому плечі,
 З мечем в напруженій правиці.

Е. Малакюк.

Строфи.

1.

Ти виростала, квітла й наливалась
 І втілилась — в медвяний виноград
 Та яблука. Мов положниця, сад
 Зітхає втомлено. І гасне літний галас.

І лагодою сяє стиглий лад,
 І спогад золотіє, як кохалась
 У бурях квітня, в ворожбі Купала...
 Ось — день плодів. А завтра — листопад.

2.

Безверхе боєвисько, де мечі
 Потяли все, — знов стоптане і голе.
 Широкоперсий вітер лиш дзичить
 І мчить козацьке перекотиполе.

Зачепить? вкорениться? Проросте?
 Мовчить, мовчить важке осіннє небо.
 Чи проковтне страшним простором степ,
 Чи дикий чвал той — перейме Мазепа?

Відвічне.

Н. Лівницькій-Холодній.

Тремтить кохання на розквіглих квітах,
 В зітханнях вітру і на крилах співу,
 В сльозах пекучих у ночі пролितих,
 В стрілі образи і в пожежі гніву.

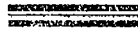
Заходить сонце — і відзвук мельодій,
 Які від віку вся земля гуркоче,
 Гарячій погляд, мов сміливий злодій,
 Нам краде серце поцілунком в очі.

Тисячеліття залишились ззаду.
 Та в темні роки панування стали
 Тобі, Кохання, золоту лямпаду
 Ми схоронили непохитно сталі:

Хай не тобі ми віддались до смерти,
 А іншій Пані — Рідній і Єдиній —
 Ніщо не зможе замінить чи стерти
 Твій світлий образ у старій святині.

Душа горить — життя таке іскристе,
 Забрати все! Себе віддати всьому!
 Твоя ж святиня, мов незмінна пристань
 Нам в диких бурях буде тихим домом,

Минає час, щоб все могло зміниться.
 Згубили лицарі колишню шпаду...
 Тобі, Кохання, Золота Царице,
 Ми заховали вікову лямпаду!

Немолів

(Спомини з дитячих літ на вічну пам'ять мому батькові)

Давно я вилетів з рідного гнізда. Вже 74-ий рік літаю по світі, аж на чужині опинився, та тим більше думки мої літають до Немолова,*) до того гнізда, відки я вилетів, до тої могили, де спочив на віки дня 6-го березня 1932 патріарх нашого великого роду мій батько, Йосиф.

Вже й хатини тої там не стало. Внук Теофан, що перебрав господарство, поставив собі нову хату. І багато-багато за той час у Немолові змінилося.

Тоді, в моїх дитячих літах, було це мале сільце, яких 60 „номерів“. Я його з того часу ще найліпше памятаю.

Простягнулося воно між лісами і болотами на половині дороги між Радеховом та Лопатином властиво тільки одною вулицею. До неї тулилися садки, огороди, пастівники, огорожені плотами з острішком, за ними неначе сховані хати, обійстя. За хатами знов городи з яриною: картоплями та коноплями, а з заду стоять гумна: стодоли, хліви, стайні, за ними дорога, щоб кожний господар міг дістатися на своє гумно, а за дорогою поля.

Дві вулиці лучили головну вулицю з тою дорогою: совтиська і смалівська. На обох кінцях села сходилися вони до купи і тут, де кінчилося село до дорозі до Хмільна, був цвинтар, за цвинтарем ще коршма, а далі вже ліс, що тягнувся аж до самого Хмільна.

В такім розкладі видно первісний плян осад.

На обійстя, що розложилися здовж південного боку головної вулиці, був доїзд тільки з тої вулиці. За ними не було поля, але або громадське пасовисько, „болото“, або панська хмелярня та „дворище“, а далі сіножати.

В присілках Пасіки і Мякшин було ще также кілька господарств.

В Немолові розсіялися такі роди: Сайкевичі, Гавришуки, Мельничуки, Стоцькі, Тарани, Харчуни, Палійчуки, Паньчуки, Хомяки, Олексюки, Чорнії, Шнури і ин. Так вони писалися урядово в документах, але звичайно ніхто їх так в селі не називав.. Сайкевичів звали совтисами. Гавришуків ганчарамн, Мельничуків горобцями, інших снігурами, наш рід звали смалями і т. д.

Десь так посередині головної вулиці з одного боку є „криниця“—це джерела, з яких витікає потічок, що далі спливаєтьсся з потоком, який пливе з околиць Радехова між Се-

*) Люди кажуть Немолів — Немолова. То тільки урядово пишеться Немилів—Немилова, очевидячки з польська.

редпільцями, Муканями та Немоловом аж до Стира в Станивлавчику. До тої криниці ходили жінки з цілого села чи літо чи зима „хуста прати“. Кілька кроків від криниці стояла колись школа, що до неї і я ходив. З другого боку вулиці проти криниці стоїть церква, на місці тої старої, що в ній, малий ще хлопча, виспівував я та вичитував „Вірую“, а навіть „апостола“.

В тім невеличкім селі, в рідній хаті, в школі і церкві, між ровесниками та людьми, творився мій світ.

Мама моя померла, як мені було три роки. Вона була родом зі Середполець, її батька, а мого діда, називали там Цюцюра. Через маму посвоячилися ми з тим родом, з якого вийшли гарні люди. Мною та молодшою сестрою, Настею, опікувалися дідунь і бабуня, як мій батько оженився вдруге і інші діти мали свою рідну маму. А жив у нас ще і брат батьків, дядько Луцко, що вивчився сільського кравецтва, займався переважно цим ремеслом.

Глибоко врився в мою память образ мого діда, Андрея. Що то за розумний чоловік був. Не був письменний, але добре знав ціну письма і дуже любив письменних. Ще коли мій батько і дядько Луцько хлопцями були, прийав до хати вандрівного дячка, щоб навчив їх читати, писати і церковного співу, бо школи тоді ще в нас не було. А як я підріс і на сволюці умів вже прочитати „Сей домъ создалъ рабъ Божій, Андрей Смаль со женою своєю Теклею, рукою своєю року Божія 1854“, то дід мій мав з того неказану радість.

Він проказував мені „Оченаш“, бо у батька за роботою не було на те часу. І ще, доки пішов я до школи, знав я добре усі молитви: і „Вірую“, і „Десятеро Божого приказання“, і „Помилуй мя Боже“, і відмовляв „Оченаш“, як усі в хаті, щодня рано і ввечер, бючи й поклони в великий піст. Тільки діти відмовляли „Оченаш“ уважно, стоячи перед образами та, склавши руки, як до молитви, а старші займалися притім ще і всякою роботою та нераз переривали свої молитви всякими іншими і гострими словами, покрикуючи чи на пса „авона“, чи на кури, чи на кого іншого.

З дідом ходив я бувало до ліса на гриби або на оріхи. Притім всього мене дід навчав: і як що називається, і до чого воно придане. Назбираємо, бувало, правдивих грибів, то сушимо, силяємо їх на нитки у вінки, щоб мати до борщу. Борщ дуже добрий з грибами—казали дідусь і це правда. Сивульки або голубінки пражили ми на жарі, посоливши трохи — так вони добре смакували. Варені біляки гіркі, я їх не любив, але масляки були добрі. Найчастіше ми їли підпеньки, рижки рідко коли ми подябували. Бо то штука знати, де які гриби ростуть, і їх там найти. Вони люблять під листям так якось сховатися, що їх нібито не видно. Але дідунь мали на них добре око.

В лісі збирали ми і ягоди. Їх було мало, за те черниць

богато. Нераз мене самого посилали назбирати черниць, а тоді ми всі смачно заїдали пироги з черницями. А як пас я бувало коні під лісом, то не тільки, що попоїв черниць доволі, але ще і в козубенці до дому приніс. Черниці крім того ще й сушили, щоб їх і в зимі мати.

В лісі все мене цікавило і я за все допитувався дідуня. Я знав, як кожне дерево називається, чи це сосна, чи граб, чи сук, чи дуб, чи черемха, яка у кожного дерева кора, яке листя, як його коріння в землі розгалужується, що таке шишка або жолудь. На краях ліса, де він стикався з сіножаттями, бували гарні берези. Липи бачив я в Пасіках при дорозі, а дідунь казали, що бджоли їх дуже люблять, збирають мід з їх цвіту. Як вони цвіли, то коло них було дуже запашно.

— А дивіться, дідуню, яка тут велика купа самих щітинок соснових. Хто її так наклав?

— Це муравлі таку собі хату самі виставили. Ану, порухай трохи патичком, а побачиш, як вони зараз збіжуться своєю хату ратувати.

— А що вони роблять?

— Як бачиш, отаку хату собі ставлять, діти свої годують, своє господарство ведуть.

— А нащо вони потрібні?

— Шкідливі комашки зїдають. — Але от з цього граба була би добра копаниця — так дідунь немов самі до себе казали, спинившись коло здорового, рівного грабка — якби ще такого надібати, була б пара.

— Чому?

— От бачиш, що у нього корінь загнувся так, як до саний треба.

А найшовши такого грабка, що з нього були б добрі вила, то таки не втерпіли, а вирубали його. До ліса дідунь завжди йшли з сокирою.

У вечер мав я що розказувати татові, що в лісі бачив. А дідунь не забули згадати, що там а там найшли два граби дуже добрі на копаниці. Не треба було татові багато про це говорити, за якийсь час були вони вже у нас, на гумні. Хоч ліс був панський, то люди брали з нього отакі річі для свого вжитку, щоб тільки лісничий або побережники не бачили. Люди не вважали цього за гріх. То тільки тепер, казали дідунь, стало не вільно, а ще недавно бувало, ми скрізь у лісі худобу пасли і брали з ліса все, що нам треба було, бо ліс росте з волі Божої для всіх, коло нього не треба працювати так, як на полі коло збіжжа. Хто працює, нехай з того має. Ліс Бог дає для всіх, ніхто до нього рук своїх не прикладає. То аж тепер такі часи настали, що нам відбирають Боже а наше.

Тому то ми, нічого не лякаючись, і на оріхи ходили до ліса, коли прийшов час, що вони вже добре лускалися. Поміж грабиною, дубиною росло багато ліщини. Дідунь виріжуть бувало ключку, щоб нею притягати ліпше гіляки ліщини, і не-

бавом маємо найкращих лусканців повну торбу. Звичайно найбільше дівчата ходили на оріхи та, щоб не погубилися, часто гукали, переक्ликувалися між собою. Деколи і я відгукнувся на збитки, щоб здурити дівчата. Назбиравши, йшли вони разом до дому, щебечучи та виспівуючи по дорозі всяких пісеньок.

Одного разу, як збирав черниці, знов найшов я велике муравлисько. Від давнішої розмови з дідунем я муравлями дуже зацікавився. От і присів я напочіпки та довго приглядався, що вони роблять. Сюди—туди бігають, щось ніби шупають, тут один тягне соснову щітиночку, мучиться, бо на травці зачепилася, там два вчепилися живого хруща, що впав на землю, щоб його также зтягнути до муравлиська. Хрущ не дається, рад би злетіти, але вони його за ноги держать. Прибіг ще один, щось ніби поговорив з муравлями, побіг знов і вже привів з собою три муравлі. Тепер вже їх шестеро почали сіпати хруща, щоб його зтягнути до муравлиська. І таки зтягнули. Шість муравлів такого великана, та ще немов в панцирі, таки побороли. Я не міг начудуватися і про все те розказав дідуневі. — Бачиш, кажуть дідунь, що то значить згідна праця в спілку. Цікаві створіння ці муравлі.

З дідунем ходили ми также на Мякшин за млином рибу ловити. Перекинуть кімлю через плечі, що її самі собі вміли виплести або, як треба, поправити, дадуть мені бовта в руки, щоб і я щось ніс на плечку, отак йдемо, бувало, стежками між пастивниками та вербами, що тут на межах росли, далі через хмелярню, через лісок та сіножати „за піском“, греблею до млина, а за млином між грядками з капустою дідунь знали вже місце, де найліпше рибка ловиться, і тут починалася наша робота.

В нашій річці не було багато риби: плотиці, карасики, деколи попався линок, а в мулі, помід берегами, можна було вюна зловити. От і все. А в петрівку або спасівку то і така рибка придалася, бо люди постили і скоромного і в рот ніхто не взяв би. Отож дідунь закинуть кімлю в воду, де самі найліпше знали, а я мусів бовтом віддаєки до кімлі рибу наганяти. Річка не глибока, то я міг там всюди бовтатися. Очка в кімлі були такі, що тільки більша рибка не могла через них переплисти і зловилася в кімлі. Як я, поштовхуючи на всі боки бовтом, дійшов вже аж до кімлі, тоді дідунь витягали кімлю та, перебравши, що зловилося, давали в торбу. Менші рибки кидали знов до води. З наловленої риби варили юшку, що всім добре смакувала.

Та звичайно поралися дідунь коло хати або на гумні. Там мали свій варстат столярський і кобильницю, всякі гйблі, долота, струги, вісник і завсіди щось майстрували. А я коло них вертівся, заглядав, допитувався. Раз почали дідунь чисто вигйбльовані дошки якось так складати докупи, що воно виглядало на скриню, якої я ще ніколи не бачив.

— Дідуню, що то за скриня буде, нащо вона?

— То, синку, як я вмру, то мене до тої скрині зложать та на цвинтарі, знаєш, в землю поховають. То моя домовина. Я її вже тепер лагоджу, щоб ніхто не мав з тим клопоту, як прийде той час.

— А возьмете, дідуню, і мене з собою? Я хочу бути з вами.

— То, дитинко, не моя сила, то Божа воля. Старий чоловік мусить умирати, а молодий повинен жити та добрі діла творити, аж прийде і на нього той час, що його Господь Бог покличе до себе. Ми всі в руках Божих. Як Бог допоможе, то я ще якийсь час житиму. То нічого не вадить, що домовина буде готова. На смерть треба завжди пам'ятати, але доки чоловік дихає, повинен щонебудь доброго робити, щоб добру пам'ять по собі лишити. Не забувай того ніколи, синку, згадуй мої слова, а буде тобі добре на світі.

Мені вже збиралося на плач, що дідунь мене не хочуть взяти з собою, але дідунь те все так спокійно, лагідно, так якось любо говорили, що думки про життя, таке життя, як дідуневе, немов висушили ті мої слізки, що закрутилися в очах.

— Дідуню, я принесу і прочитаю вам те, що ми навчилися в школі, — бо я вже був школярем. — Добре, синку. — От я почав читати, а дідунь тішилася—тішилася, якого то вони внука мають.

Дідунь дуже любили садок. Вони його самі насадили, викопали та показували мені, як на дичках щепити зрази. Були у нас дуже гарні груші, рослі як тополі, що родили „дуньки“, то знов інші, що родили „бабки“. На одній груші коло комори були двоякі грушки: „бабки“ та невеличкі, але дуже смачні грушечки. Були в нашій садку і яблуні і сливи і одна велика черешня і вишні, всього потрохи. Як бувало на весні все те цвіте, любо було на садок дивитися. Дідунь показували мені, як потім з цвіту завязки робилися, виростили в черешні, яблука, вишні, грушки, сливки, як черешні, вишні ставали червоні, як все дозрівало. Тоді я, як та вівірка, умів видрапатися і на сам вершок, щоб грушку чи яблуко дістати. Звичайно тільки ті грушки чи яблука міг я збирати, що самі нападали за ніч.

Ще одно манило мене часто в садок. Відси через пліт бачив я у нашого сусіда кузню. Не багато наш коваль мав роботи, всеж таки деколи чути було, що кує, видно було искри, що притім з червоного заліза сипалися. Це мене дуже цікавило. Розпитував я у дідуня гет усе, що то як коваль робить, чому такі искри сипляться. Дідунь розказували, але скінчили свою мову так, що як хочеш, хлопче, щось добре знати, мусиш сам своїми власними очима бачити. Піди, подивися, послухай, коваль добрий чоловік, все тобі покаже, а тоді ти мені скажеш, чиго ти там навчився. Побіг я.

— Помагайбі вам, дядьку, — кажу.

— Дай Боже здоровля. А що ти скажеш, Степане?

— Та дідунь казали, що ви мені покажете, що в кузні робиться.

— Хочеш бути ковалем?

— Може.

— Ну, то дивися. Знавш, що це?

— Залізо.

— Воно, бачиш, тверде, а як хочеш з нього щось викувати, то треба зробити його м'яким. В вогні воно м'якне.

Взяв кліщами кусок заліза та вложив його в жар, що тлів на чімсь таким, що нагадувало мені припічок в хаті.

— А тепер, каже, ми мусимо вогонь добре роздути, щоб мав більшу силу. Це робимо цим міхом отак.

І почав димати.

— Ану, спробуй ти. Бачиш, за слаба ще в тебе сила.

Тимчасом залізо в вогні зачервонілося як жар. Коваль витягнув його кліщами з вогню, поклав на ковалі та нуж його гатити молотом, аж іскри сипались, а залізо від того так розплескалося, як йому треба було на підіски. Тоді ще ним сунув в воду в цєбрину, щоб остудилося.

— Отак, каже, з заліза можеш, що хочеш, викувати.

— А що то ті іскри? — питаю.

— А бачив ти, що як коноплі тіпають, то паздері летять. То так і від заліза, як його гатити молотом, коли воно червоне, маленькі кусочки відлітають. Це іскри. Ті кусочки зараз стигнуть, гаснуть і опадають. Отут на землі багато їх лежить.

— Тепер я матиму, що дідуневі розказувати. Бувайте здорові, дядьку.

Дідуня застав я в садку. Там було також кілька „пнів“ бджіл, бо дідунь і „Божу муху“ дуже любили та саме коло вуліїв поралися. Я рад був зараз все дідуневі розказати, але дідунь дали знак, щоб я був тихо, бо бджоли люблять спокій. Вулії були з вижолоблених пнів під дашком, щоб не затікали. На Спаса, коли святили в церкві овочі, лежав там в мисці і свіжо підрізаний дідунем щільник меду. З вошини топили віск, а воску дідунь багато потребували і докупувувати мусіли, бо були „провізором“ церковним та повинні були дбати за світло в церкві. Отож два рази до року перед празником (на Дмитра) і перед Великоднем сходилися у нас „братчики“ церковні сукати свічки восковії. Це робилося дуже урочисто, неначе братчики відправляли якусь службу Божу. А я до всього приглядався: і як гноти сукали, як віск топили, як ним гноти поливали...

От свічки вже готові лежать рядом на столі і братчики оглядають своє діло поважно, немов уявляючи себе з свічками в руках на великдень перед святими образами в церкві.

Якась урочистість лежала і в тім, як ми з дідунем лагодили пшеницю на паску. Коли був гарний, соняшний день,

принесли бувало дідунь з комори вже перебраної пшениці тільки, кільки треба було на паску, полокали її в кількох водах, а потім розгортали її на простеленім в садку на соняшній прогалині рядні, щоби на сонці висхла. Я мав пшеницю пильнувати, щоб кури до неї не зайшли. Як пшениця висхла, несли її самі або тато до млина „питльовати“, щоб наша паска була найкраща. А розчиняли, місили й пекли її также з ріжними церемоніями як щось святе.

Отак у нас кожна важніша робота, чи оранка, чи сійба, чи жнива, чи косовиця, все починалося і кінчилося якось урочисто. Урочистість хвилі всі відчували, чи мале, чи велике. Так перед запряженими, чи до плуга, чи до воза,*) кіньми тато, коли мали почати першу скибу або коли вибиралися в дальшу дорогу, завжди робили пужаком хрест на землі. Ось стоїть мені батько ще і тепер перед очима з сівоюккою, повною зерна, щоб кинути його в сиру землю: починаючи сіяти, кидає першу жменю навхрест з словами: „Боже благослови“. Ось чую його, як він з серпом чи косою в'руці, починаючи жати чи косити, звернувшись до женців, чи косарів, що заняли вже кожне свою постать, каже в голос: „Ну, Боже нам помагай і Мати його пречиста“. Така обрядовість має безперечно свій корінь в давній традиції. Так робив дід, прадід, і ми так робимо, бо так годиться. Оце „годиться“, „негодиться“ грало тоді велику ролю в нашій хаті і в селі.

Друге місце по дідуневі займала в нашій хаті моя бабуня. Дуже добра для мене була, дбала, щоб мене то молочком то смаженою нагодувати, щоб я мав чисту сорочинку та штанята, хоронила мене від всякої напасти. Заступала рідну маму. Бувало рано бубонить свої молитви, а тут і кури скликає і на пса крикне „авона“ та знов далі своє „і скрадавшого при бантийськїм три латі“. Як я вже знав молитви з книжки, сказав я раз:

— Бабуню, та ви молитви якось перекручуєте, то не так в книжці стоїть.

Нічого, нічого, синку, від бабуні Бог і такий оченаш прийме.

З бабунею ми деколи на грядках пололи, підливали. Були слабовитого здоровля, часто нарікали, що їх все щось під грудьми пече, але поралися в хаті і на обійстю, особливо в літі хатня робота на них стояла.

Ледви я підхопився на ноги, заставляли мене до роботи: подай це, принеси те, пожени вівці або товар на вигін за селом до пастуха, та не бався, вертайся зараз. Далі казали

*) Я ще памятаю деревляний плуг з залізним лемішем і череслом. так само рало з залізним наральником і віз з деревляними осями, а тільки з залізними підісками. Правда, орав я также вже і залізним плугом „рухадлом“ і їздив возом на залізних осях. На перший такий плуг і віз сходилися люди з села дивитися як на якесь диво, а тепер це вже застарілося...

гнати товар „на росу“ попасти, а як я вже міг держатися на коні за гриву, вести коні рано на пашу. Тоді вже не можна було рано висиплятися та вилігуватися, а треба було досвіта вставати. Та там були звичайно хлопці, там ми пасучи могли й побавитися, собі всього нарозказувати, а як було під осінь, розкласти вогонь, спекти в приску картопель та поснідати, бо аж як сонце стало на обід, десь коло 8 — 9 год. рано, вертали ми „з роси“ до дому. Часом корова або кінь наробили десь шкоди, то була біда. Бували різні пригоди. Як виїздив з дому з кіньми, то тато підсадили на коня, але самому всісти була нераз велика штука. Треба було вхопитися за гриву, лівою стопою опертися об кінське коліно і викарабкатися швидко на хребет. Як був де близько пліт, то це була легка річ. Привів коня до плота, підліз на пліт, замахнувся і вже на коні. Було, що й падав з коня, але все щасливо. Небавом почував я себе на коні дуже безпечно і виправляв навіть різні штуки. Коні любили мене, бо я з ними так розмовляв як з людиною і ніколи їх не боявся. Так тато мене навчили. Ти, кажуть, говори до конини лагідно: „косю-косю“, то вона по голосі пізнає, що ти свій, що ти її приятель. Ніколи не скрадайся, не бійся, бо конина все бачить і не любить; їй тоді здається, що ти їй щось злого вчинити хочеш. Воно так і з іншими сотворіннями. Ти бачив як кури бабуню люблять, вони їм на приділ і на плечі вилізають, бо бабуня їх пестять, з ними все поговорять, кожне поглядять. Кожне любить попеститися. І коні дуже люблять, щоб їх рукою поплескати, погладити, пошкратати, де їх свербить, щоб їх згреблом або щіткою чесати; вони тоді й боки випинають і неначе просять, почеси ще трохи. — Отак я й робив, а з лошатами я так грався, як з хлопцями, вони за мною як псика бігали.

От і пора обідати. Обідали ми всі разом з одної миски, досягаючи деревляними ложками до борщу забіляного або з квасцем або до кисілю чи сироватки чи капусняку. Далі поставили мама миску капусти з горохом або гречаної каші з шкварками чи пшоняної каші або лемішки з молоком. Замість хліба були деколи підпалки, як пекли того дня хліб. За омас-ту служили шкварки, а в піст олій з конопляного сім'я, який робили собі самі, причім лишалися ще й макухи, або т. зв. биче молоко з маку або конопляного сім'я. І картоплі смачні, сипкі, особливо ті з пісковатого поля „під округами“, дуже часто були в нас на столі.

Пес загавкав. Хтось чужий увійшов на подвір'я. Я вибіг, щоб пса втихомирити. В день він був на увязі, але рано, коли мало хто до нас навідувався, спускали пса, щоб собі трохи побігав. Входить Мотрунина Каська до хати, бачить, що ми обідаєм, „час на обід“ каже. „Просимо“. — „Обідайте здорові, нехай Бог благословить“. — Оттак привитавши нас, як водиться: „дядино, каже, мама просять вас, щоб ви були та-

кі добрі позичити нам топку соли“. Мама дали. „Бувайте здорові“ каже. — „Йди здорова“. — А я відпровадив її до воріт, щоб пес її не зачіпав.

Отак собі люди помагали. Бувало й таке, що рано хтось з черепком прибіжить вогню позичати, бо за сірники тоді ще тяжко було.

По обіді йшли всі чи то в поле жати, чи сіно громадити або часто і сіно сушити як от „за багном“, де сіножать була мокра. До роботи брали з собою полуденок — хліб, солонину, масло, цибулю, часник, огірки і ин., а деколи треба було полуденок нести в поле.

Косити ходили дуже рано до обіда, бо з росою легше і ліпше коситься, коса ліпше бере. Косили голою косою траву, горох, а на грабки ячмінь, овес, гречку, просо. В косовицю по цілім селі було чути, як коси на залізній бабці молотком клепали, бо коса не клепана, хочби й як її брусом гострити, гладко не втне.

Як же прийшла возовиця, то я дуже любив їздити з татом драбинястим возом чи по снопи чи по сіно та помагав татові накладати віз.

Хто дома лишався як от дідунь та бабуня, той мусів пильнувати малих дітей та щоб телятам, безрогам дати їсти, напоїти. До напою гонили ми худобу чи коні до колодязя. З оцямриненого колодязя журавлем тягнули воду коновкою, наливали до вижолобленого в дереві корита, вода була у нас добра смачна. Коло хати также порання багато. Крім того бабуня в городі на грядках пололи, підливали, я і їм помагав. Там росла цибуля, часник, бураки, тична фасоля і лежуха, морква, огірки, гарбузи, мак, петрушка, кріпець, всего по трохи для хатньої погребі. А прийшов час, коноплі брали, насамперед плоскінь, а потім матірку. Горстки конопель ставляли звичайно попід стріху напроти сонця, щоб добре висхли і на Мякшин ходили ми в літі часто капусту підливати та гусениці нищити, хоч звичайно робили це люди в неділю по вечірні. В неділю бувало там повно людей, бо туди ходили также купатися в ставку перед млином і коло самого млина, де вода з ринви спадає. Це була дуже приємна купіль. Вчепишся руками ринви, обертаєшся на всі боки, а вода вбиває тобі плечі, груди, ах, як то приємно.

Під вечір, коли вертала череда овець і товару в село, треба було мені бігти на вулицю, відчинити ворота та вівці залучати, щоб не зблудили куди инди.

Тоді то вертали всі з роботи, вечеряли якусь юшку, картоплі чи яку иншу страву, що її мама, вернувши скорше з роботи, наварили. Як тільки стемнілося, лягали спати, бо треба досвіта вставати. В літі молодші йшли спати на гумно в сіно, одні лягали в шопі, другі лізли на вишки; тільки старші спали в хаті.

А прийшла неділя або яке свято, то супроти будня свя-

тість дня носилася так би сказати в повітрі. Був це день служби Божої, день відпочинку. Цього ніде так не видно як на селі.

Вже в суботу під вечір казали мені дідунь або бабуня: А йди но, Степане, позамітай подвіря аж ген до самих воріт, щоб було всюди чистенько, бо завтра неділя. І я був свідомий того, що вже замітаючи, роблю щось дуже важного, бо то свята неділя.

В неділю всі трохи довше вилігувалися, не зривалися досвіта як будного дня до роботи. Потім дідунь, тато та дядько голилися та дещо волосся та вуса підстригали. А тимчасом мама прилагодили митілю, нагріли багато теплої води, щоб на всіх стало, додали до того капустиного або сироватчаного квасу, щоб при миттю голови, шиї, грудей, увесь бруд ліпше відставав, наливали кожному в велику макітру і так усі милися. Нам дітям мама або бабуня голову мили. Втершися якоюсь чистою ганчіркою з старої сорочки, вбирали всі свіже, чистеньке „шмаття“, комір і чохла звязували стяжками або запинали спінками, в жіночих сорочках плечики були вишивані; дідунь розчісували собі волосся рівненько на чоло, ззаду спадало воно на шию і трохи кучерявилосся, тато і дядько робили розділ з лівого боку, так що чоло було більше одкрите. Взували чисто обтерті, трохи помашчені чоботи, вдягалися в сіраки. Дідунь підперізувалися зложеним вдвоє, на краях вистебнованим, на яких 16 цм. за широким (були й ширші) ременем з двома пряжками або вовняним червоним поясом, що його кінці з фрекзлями звисали зпереду аж до колін. Тато і дядько підперізувалися вузким паском з пряжкою, а як пошили собі чермерки, тоді паска не треба було. На голову брали солом'яні капелюхи, які кожний у нас сам собі умів виплести і пошити. І я навчився плести плетінку „в четверо“ або „в шестеро“, „в зубці“ і „без зубців“ з дудиць, які тато або дядько мені з пшеничних стебел на полі понарізували. З мові плетінки звичайно дядько вшили мені капелюха. От ми вже готові були до церкви.

Бабуня та мама і собі вбралися в білі сорочки, в квітчасті епідниці та запаски, винявши з скрині зложені там у фалди тільки про неділю, почепили на шиї коралі з дукачами. Взявши білий чіпець завязали голову квітчастою хусткою, повдягали сіраки, попідперізувалися різнобарвними крайками, що їх самі собі виткали, замість сіраків вбирали деколи катанки або бекешки. Тільки йдучи до сповіди, брали поверх хусток на голову ще білий рантух, що звисав на плечах двома кінцями аж велик коліна.

Задзвонив великий дзвін Час іти. Але звичайно не чекали ми аж на цей знак, а йшли на цвинтар, щоб там з людьми дещо поговорити, доки пічнеться відграва. Приїхав священик. Привозили його господарі по черзі з Хмільна що другої неділі. Задзвонили в усі дзвони на службу Божу, бо зви-

чайно дяк сам відправив вже до того часу утренью і часи. Люди з цвинтаря кинулися роєм до церкви. Кожний приступив до тетраподу, хрестився, цілував образ та кланявся і людям на обі сторони і починав оченаш. Господарі та парубки стояли спереду, а жінки та дівчата в бабинці. Дідунь порался за олтарем і в закрестії, обслуговували священика, подавали кадильницю і тільки тоді показувалися в церкві, як братчикам роздавали свічки і самі йшли з свічкою та з кадильницею перед священиком на великий вход та коли треба було. Ми з татом і дядьком лізли сходами на хори співати. Тато заставляли мене вже змалку співати в церкві. На хори приходив звичайно й учитель. За часів старого дяка Поплавського мало хто більше окрім нас співав у церкві. Але як по смерті Поплавського нарешті перебрав дяківство мій батько і всіх заохочував співати, від тоді на службі Божій помалу усі люди без виімку почали в нашій церкві співати. Такий спільний спів цілої церкви то була справді молитва „єдиними устами і єдиним серцем“ і була завсіди розкіш таку відправу почути. Дзвінки голоси дівочі, жіночі та мужеські розділювалися на „прим“ і „втор“, декуди давалися чути і підбаски і все те зливалося в чудову гармонію. Мій батько мав дуже гарний високий голос і вмів людей до співу заохотити, так що і на утрени і на вечірні багато співало на крилосі, а ціла церква співала все те незмінне з тих відправ, як от „Слава во вошних Богу“, „Світе тихий“ або „Нині отпущаєши“, а як по вечірні всі припали на коліна та заспівали ще „Под твою милість“, то так і здавалося, що глибока щирість такої молитви принята в небі, і всім на серці легче ставало.

По службі Божій розходився народ гуртками, весело гурторячи, до дому на обід. Бо хоч мама обід зварила вже зрана, то обідати перед службою Божою негодиться, хіба дітям давали дещо перекусити, поснідати. Бабуня накрили стіл чистим настільником, положили хліб і всі засіли до стола — в будний день сідали, де попало. Дідунь взяли хліб, зробили на нім хрест ножем та почали кожному краяти, а мама подавала на стіл в мисці страву, яку зраня наварила, а яка до тої пори стояла в горшках за затулою в печі. Часом старші напилися до обіду по килішку горівки, звичайно тільки в будень пили по килішку горівки косарі та жінці, тоді і жінки пили, відвертаючися трохи в сторону та прикладаючи килішок разпораз кілька разів до уст. Церемонія при питтю горівки була така: господар чи найстарший, наливши собі килішок, звертався до когось, що його хотів тим відзначити, словами: „Іську, або куме Матвію, дай вам Боже здоровля“. Той відповідав: „Пийте здорові!“ Тепер випивав господар килішок нараз до дна, наливав знову та передавав килішок церемонно в руки того, до кого пив, а той далі так само робив. Як був священик в хаті як от на поминках, тоді по молитві госпо-

дар, наливши килішок, просив, щоб священник як найстарший починав ту церемонію.

Пообідавши в смак, кожне шукало собі місця, щоб припочити. Одні йшли в садок, стелили рядно на траві десь в холодку і там простягалися, інші шукали собі іншого такого місця, щоб мухи не докучали, йшли на гумно та лягали в сіно. З мухами в літі на селі, де худоба на обійстю, велика біда, часто ми їх, повідчинявши двері і вікна, виганяли з хати, але вони завсіди находили знов туди дорогу,

Припочивши отак доволі, ще лежачи або посідавши гурторили найбільше про те, що завтра або в цім тижні має робитися, а далі йшли на вечірню та там з людьми розмовляли про свої господарські справи, бо цвинтар був тоді місцем, де люди могли поговорити про все, що нового чувати, що їх цікавило. Звичайно, жінки мали свої справи, дівчата знов свої, а парубки теж в своїм гуртку про якісь вигадки реготалися, на дівчат позирали та з ними зачіпалися. Ми хлопці також не були від того, щоб і на цвинтарі хоч трохи якось побавитися.

Коліз отак в неділю або в звичайне свято при всій урочистості якось весело було і замість буденних турбот вступав в душу спокій особливо, як люди почули ще і добре казання, то такі великі рокові свята як великдень або зелені святки, лишилися в моїй памяті, хоч я їх багато не зазнав, чимось справді незабутнім, розкішним, величним, святим. Вже те, що всі їх довго очікували про них загоді говорили, до них приготовлялися, до сповіди йшли, додавало їм особного чару. В кожнім сьак-так заможнішим гозподарстві вже загоді кололи годованого веприка, щоб на великдень було чим поскоромитися. У нас робили це тато на подвір'ю. Заколовши, поливали окропом в великих нецьках, виривали щітину, потім це смалили, потираючи веприка запаленими жмутами соломи на всі боки, а далі розпоровши, полокали і чистили все, що було в середині, викраювали окремо солонину, насолоювали її, з кишок і посіканого мяса начиняли, натягнувши краї кишки на каблучку, ковбаси. В такий день усі цілою хатою мусіли коло того поратися і було всім що робити. А я, розуміється, все мусів бачити, до всього приглядатися, як воно робиться. Перед самим великоднем, як що були молоді поросята, кололи обовязково ще й порося, пекли його, в рильце встромили хрін і так святити

Жінки мали перед великодними святками багато або, як у нас кажуть, шмат порання. Треба всю хату знадвору і в середині, сіни, обі хати, прибік і комору, гарненько побілити („мастити“, в середині в обох хатах двері, вікна, а также підлогу, стіни (до вікон заввишки), лавки, мисник, столи, стільці, ліжка, сволок, цєбрики, коновки, добре вимити, образи з пороку пообтирати, але і надвірні двері і підлогу в сінях обмити. Все мусіло бути дуже чистеньке, бо то святки йдуть.

Такого білення і миття було кілька разів до року, а все перед великими святками.

У великий четвер кінчалася власне всяка робота. У вечер ішли до церкви на страсти. Дуже вбилися в мою пам'ять одні такі страсти, бо з церкви мусіли мене як малу дитину вести за руку: я нічого не бачив, мав курячу сліпоту. В п'ятницю внесли діжку з комори, розчиняли на паску якось так богобійно як ніколи, коли розчиняли на хліб. Коли розчина піднялася, як треба, тоді місили тісто, досипаючи все потрохи біленької питльованої муки.

— Мамо, нащо ви так все а все кулаком в діжку гатите? —

— Я мішу тісто. Треба добре перемішати муку з розчиною, щоб з того зробилося тісто оттаке як бачиш. —

— Таке біле? —

— З того буде паска. —

— А що то ви туди докидаєте? —

— То родзинки, їх даємо до паски, щоб була смачніша. На покушай. —

— То добре. А що то таке паска? —

— То такий свячений хліб на великдень. —

— Який то свячений? —

— Побачиш. Прийде ксьондз з дяком, будуть над тим хлібом, писанками крашанками, яйцями, маслом, сиром, ковбасами та поросям молитви читати, а потім ксьондз покропить все свяченою водою, посвятить, от воно буде свячене, от то буде паска. —

— А нащо то ксьондз святить? —

— Щоб люди мали раз в рік на великдень свячене, бо то найбільше свято. —

— А коли буде той великдень? —

— Позавтра. —

— Та то неділя. —

— Ні, то не проста неділя, а великдень. То памятка на те, як жиди сина Божого мучили та на хресті розпняли. От подивися на той образ. —

І я пішов виліз на лавку та дивився на образ. Це був звичайний собі, в рямцях зашклений, невеликий образ, що представляв розп'ятого на хресті Ісуса Христа. Від того образу перебігли мої очі на інші образи, що займали цілу стіну напроти хатніх дверей, і я почав їм усім так приглядатися, якби я їх ніколи досі не бачив. Два образи були більші та інакші ніж всі інші, були мальовані на полотні, а дідунь мені казали, що їх намалював той маляр, що малював нашу церкву, вони й нагадували мені ті образи що їх я бачив в церкві.

Тимчасом розклали вогонь в печі, багато дров туди накидали. Горіло дуже ясно та іскри сипались, бо дрова були сухі. Дим виходив челюстями в комин. Дрова згоріли, вже тільки жар був. а над ним легенька полумінь то сюди то туди колисалася. Тоді „ожухом“ жар на всі боки порозгортали, щоб піч скрізь однаково та добре вигрілась. Я вже малим хлопцем знав, нащо те все робиться. От вже коцюбою решту жару з печі на припічок до челюстів вигорнули, хиба що лишили трохи на самих краях, от ще й помелом з соломи чистенько з середини на боки порозмітали. Внесли з комори велику лопату, більшу ніж та, якою хліб саджають в піч, посипали тоненько питльованою мукою, щоб тісто до лопати не прилипло, а легко з лопати зсунулося, зробили на лопаті рукою хрест, підставили її до стола, де вже лежало готове викатуляне та виплескане на паску тісто, зсунули його обережно на лопату, ще приплескали гарненько та помазали зверху вмоченим в білок пір'ячком, та зробивши ще раз рукою хрест над ним, всадили до печі. Щоб то вона добре спеклася, гарно вдалася та не перепалась! Для кожної господині була це дуже важна хвиля, що неначеб то рішала, яка буде її доля в цім році. З решти тіста поробили ще малі перепічки і так же всадили в піч, а тоді з челюстів нагорнули жару, щоб все гарненько зарум'янилося.

Бабуня дбали, щоб у нас були ще й баби, до яких треба було багато яєць. Бабуня їх випікали в окремих горшках, що їх вінця були ширші ніж дно.

Яєць на великдень багато потребували, бо у нас красили з них крашанки, а тато вмiли дуже гарно писати писанки. Було розтоплять воску, мачають в нього пищик, таку малесеньку бляшану рурочку, вбиту одним кінчиком в дерев'яне держальце, водять ним на шкаралупі яйця, як самі знають, а потім дають те яйце до горшка з краскою і за якийсь час робиться з того писанка, бо краска не хапається там, де наложений пищиком віск.

(Далі буде)

Безсмертні гріхи

Обличчя молодої жінки, хоча бліде й розгублене, було в цьому суворому й похмурому зібранні єдиним ясним пунктом, з якого промінювала краса і краса. Навіть тіло її закривала груба, зле вишита одяга темної, мертвої краски.

Вона стояла з руками, закладеними ззаду, схиливши злегка голову; тільки очі, серед неповорухливого обличчя, ходили вправо й вліво, розглядаючи по черзі кожного з обвинувачів та суддів, що в декількох рядах сиділи проти неї, суворі й достойні.

Стояла перед Женевською Радою Двісті й була останньою з семи обвинувачених, що її пізвав перед цю Раду великий і незрушній Кальвін, якого донесення часто—густо вело людей в тюрму, на муки, на костир і під топір: був бо він справжнім володарем Женеви, а за його словом, киданим громовим голосом з проповідальниць, йшли вірно і ширили їх всі Двісті!

Цієї днини засуджено на його внесення шестеро на тюрму: молодого чоловіка, що прийшов в церкву з шаблюкою, купця, що дав своєму синові імя святця римо-католицької церкви; жінку, що на бенкеті говорила без пошани про одного пастиря; вояка, що проклинав в день Саббату; чоловіка, який ходив у штанах з розпиркою і в яркій одязі і иншого; що впився на хрестинах: всіх шестеро за те, що зломили закон Божий, як його Кальвін пояснював, а Рада Двісті виконувати наказувала. Цю молоду дівчину, дочку шляхотного Женевця, обвинувачували в тому, що вона танцювала на весіллі, що мала (смертельний гріх!) музичний струмент та дороге одягання, десть затаїні у своїй кімнаті, що вона, врешті приймала в себе каваліра, з яким співала, танцювала й бенкетувала, тоді, як Іван Кальвін проповідував у мрячній і холодній церкві — останній Суд і вічне некло.

Донос такий зробив оден зі слуг. Проте, його найважчі закиди не були доволі ясні: він не в силі був ні подати вигляду гостя, ні вказати місце, де вона ховала одяги й струмент; її служба заявила, що не знає ні про що. І тепер Іван Кальвін, якому ця дівчина була зокрема ненависна задля її промінистої краси, напрасно й люто домагався від неї, щоби призналася.

* * *

Він займав в Раді почесне місце між Старшиною. Високий і блідий, з обличчям, що наводить страх, з запаленими, чер-

воними від горячкового жару, очима, з виглядом хворобливим, безкровним і фанатичним, в одінні, що звисало з його вихудлих плечей, — говорив безбарвними устами про пекло й вічні муки.

Рада Двісті, сувора і похмура, неприступна ніяким сумнівам, чи закидам, безпощадна в своїй набожності, слухала його і одобрювала. Здивовані очі підсудної не находили ні тіні милосердя на жадному з облич суддів... Ні навіть того наймолодшого із Ради, що сидів у першому ряді та на якого вона кидала, час до часу, погляд, що видавався відкликом одної молодости до другої.

Та воно було надаремне. Він бо, зсунувши брови, розглядав її холодно, як предмет жаху. Врешті, вона відвернула погляд від тієї незручної суворости, здригнувшись злегка.

Кальвін повернувся в її бік і простягнув до неї руку, рухом ненависти і гніву:

„Ви й подібні вам, а ви розпустниці, нищите мої зусилля і робите з цього міста пекельний присінок. Ви й подібні вам душите те добре зерно, яке я з трудом засадив і підливаю своїми сльозами, та заставляєте його знидіти, ще заки воно кільчилося.

Ви — зіпсовані й гнилі, хоча і блищите назверх, немощцяцьки, щоб спокусити до гріха слабих...

Вважаєте себе гарними й приманчивими, бо ви прикрашені всіма тими принадами, які позичаєте в диявола, вашого опікуна; бо там, куди ви йдете на грішну забаву, хвалять і подивляють вас запеклі грішники. А проте, Господнє око стежить вас і усі ваші погляди, всі усмішки; ваша вибаглива одежа, танці й співи — все це є перед Богом бридке й відрадливе, а чорт поклав вже на вас свою руку.

І всі ваші примани, якими ви так чванитеся, підуть на паливо до пекла, де ви горітимете вічно, ніколи не згаряючи в безконечному конанні!

Нещасні! Що значить найдовше життя проти вічності? Та скільки зіпсуття ви накопичили в тому короткому шматкові часу!

Ще на смертній постелі будете глядіти в зеркало, всміхаючися до вашої появи; ще й тоді, як сатана буде брати вас на власність, ви будете квітчати ваші коси!

Сліпі, глухі і окаянні, будете ви йти своїм шляхом, аж поки не впадете в безодню вічності. Так, поки пекло не поглине вас цілих, не побачите руки, що Господь простягнув до вас.“

Молода дівчина підвела голову й дивилася на проповідника.

* * *

Довкола неї усе було затьмарене й холодне, як ці страшні слова, що саме пролунали: тверді обличча радних, звернені

до неї, їхні безбарвні одяги, сіра стіна без всяких прикрас і непрозорі вікна, що не давали бачити ні краєчка синього неба, ні відблиску зелені дерев; тьмяне світло і темні, рівні тіні на лавках радних, а над ними висока Кальвінова постать.

Підсудна ворухнулася і піднесла до обличчя бліді руки. А тоді спустивши їх, поволі роздивлялася довкола.

„Пане!“ — промовила покірливим і дуже тихим голосом, „і ви, мої судді! Хоч би ви мали зразу кинути мене живцем у вогонь, яким мені погрожуєте, не можу признатися до того, чого я не робила“.

„Брешете! крикнув Кальвін, і це ні трохи не допоможе вам. Виявіть ваш гріх та імя того, що танцював у вашій хаті. нехай його досягне кара так, як вас.“

„Горе! Горе! Я не така нікчемна, як ви думаєте! Згляньтеся на мене! Вірте, що я живу у страху божому, що шаную закони божі — так! — і що ненавиджу діавола!“

„Це сам діавол стоїть за вами в цій хвилині, це він вам шепче в ухо ці слова, а ваше серце повне злоби, тому не хочете признатися!“ — відповів проповідник.

Вона стояла, розбита і пригноблена, молода й безпомічна, під поглядами всіх цих мужчин, що її осуджували.

Витягла до Кальвіна руки і знову казала слабким голосом:

„Від часу, як ви прийшли в Женеву, пане, (її очі, повні жаху, впилилися у проповідника) я не грала ні на якому струменті, не танцювала, не носила гарного вбрання, не занедбала церкви ні молитов. Правду кажу: нема проти мене нічого окрім злоби одного служанця.“

Кальвін підхопив живо:

„Ви не робили цього явно, лиш потайки. І саме це робить ваш гріх ще важчим.“

Довге зітхання піднесло молоді груди під простою опанчею, що суворими зборами спадала з її плечей.

„Ні явно, ні потайки. Тільки раз танцювала я й покірливо до цього признаюся.“

Легке ворухнення пройшло крізь лавки радних. Вираз перемоги розяснив на малу хвилину холодний та суворий Кальвіновий погляд.

„На тому весіллі, за яке мене обвинувачуєте, я танцювала“ — продовжувала дівчина — діавол покусив мене і я не чула божого голосу“

Вона стулила долонями руки і притиснула їх до серця, а сльози пили по її обличчю двома струмками. Її голос став хрипкий і невиразний через хлипання, яке вона силкувалася здушити.

„Карайте мене за цю провину, як що вважаєте, що треба так: в тамтому я невинна!“

І підвела на суддів повні сльоз очі.

„Бог чує мою мову“ — врочисто заявила — „присягаю-

ся, що я не винна в цих прогріхах, в яких мене обвинувачують -- за виїмком отого танцю на весіллі своячки."

Радні дивилися на Кальвіна, що не зводив очей з підсудної: його чоло було задумане, а уста ставали під великою рукою менш суворі.

„Це певне, — промовив він поволі, що я зачав прочищувати від гріху Женеву і що це місто стане вже незабаром гідне Господа. Я не є людина, яку можна легко обманути (і він гірко всміхнувся). Вірю, що я вилікував цю жінку і що вона сказала врешті правду. Я говорив про суд і пекло, а ця, вона уже засуджена на віки, невже-ж могла б брехати і заперечувати гріхи свого тіла?

Хай же вона буде покарана за цю провину, до якої призналася. Вірю, що вона не заблукає вже на дорогу гріху, лиш піде поволі простим шляхом, серед сльоз каєння, як треба грішникам.“

* * *

Молода дівчина покірливо схилила голову, не в силі висказати вдячності та стояла тихо, підчас того, як члени Ради нараджувалися півголосом над присудом.

Наймолодший з Ради, на якого підмогу вона спочатку, адавалось, рахувала, виступав проти неї найзавзятіше, бо це був не лиш чоловік суворих обичаїв, але ще Кальвіновий приритель.

Під його впливом і уступаючи його домаганню, присуджено велику грошову кару, що мала бути сплачена протягом двох днів, а колиб це не сталося, „мала підсудна йти в тюрму.

Вона слухала спокійно, як відчитували присуд, а потім ще нище схилила голову.

„Дякую вам“ мовила „за цю покуту і заявляю, що вже не буду більш грішити, співаючи, танцюючи і роблючи подібні дурощі. А за те, що ви мені повірили на слово в тому, що торкається інших гріхів, які мені закидували — ще раз вам дякую.“

І вона загорнулася в свою опончу, гейби її зморозила ледяна постава всіх цих людей, що впялились в неї твердими поглядами, а може через те, що вже охляла від довгого стояння — та подалася в гліб мрячної залі. Кальвін проводив її очима: вона пішла покірливо і зникла за великими, чорними дверима.

„Ось одна“ — сказав він „що не буде вже більш ображувати Господа; якої життєва втіха і любов гріху переможені на завжди.“

Він майже усміхався, смакуючи цю гірку радість. А що судді сходили поволі зі своїх місць, він торкнув плече наймолодшого, що виявив себе таким безпощадним.

„Це-ж очевидне, що незабаром я знищу гріх в Женеві“ — сказав він з жаром — „хоч є такі, що вважають його безсмертним!“

Молодий радний звів на нього очі — сірі й холодні, немов зимова хмара:

„Ви багато зробили в цьому місті — сказав повагом і завдяки вам гріх не цвіте вже тут так, як давніш.“

Молоду дівчину зустріли батько й брат, що чекали в присінку.

Переказала їм, дивлячись в землю, присуд, а вони прийняли його мовчки, Кальвін бо панував в Женеві і був тут всемогучий

Мовчки йшли тихими вулицями, уже залитими сумовитим півсумерком осіннього пополудня, аж дійшли до великого дому з сірого каменя, що був їхнім житлом.

Прийшовши сюди, вона зітхнула ще декілька разів, пролила ще декілька сліз, а відтак, взявши в руку книжку з молитвами й побожним міркуванням, пішла на гору до своїх кімнат.

Тут вона дбайливо позасувала за собою двері, зітхнула ще в останне, а тоді покликала свою вірну службу, яка прибігла зараз з сусідньої кімнати.

Ша! — сказала молода пані і почала тихенько сміятися. Удвох вони піднесли тяжке віко багато-різьбленої скрині і витягли звідтілля ковер, який завісили на вікно так, що ні найменший промінь світла не міг пройти крізь нього.

Потім почепили на двері завісу, заслоняючи дірку від ключа і кинули на вогонь жменю пахощів, так, що кімната стала наповнюватися п'янким і важким запахом.

Винявши зі шафи шістьвеликих свіч, розмальованих у квіти і взори, примістила їх на ватрані, у фльорентинських свічниках з червоної міді.

І ця сама дівчина, що стояла недавно перед Радою, увійшла у свою спальню, сіла тут перед свічадом, скинула полотняний очіпок, потрясла своїми шовковими, густими кучерями і стала навивати їх на пальці та прикрашувати золотою ниткою і перлинами з зелено золотавим відтінком.

Опісля вийняла з іншої, затаєної під ліжком, скрині кармазинову сукню, гаптовану розкішно золотом, з довгими, внизу широкими рукавами, обшитими лисячим хутром та з ковніром Medicis, підбитим білим атласом. Вдягнулася у неї, а служанка помагала їй, запинаючи її спереду й ззаду тонкими, срібними ланцюшками. Врешті вона взула свої малі ніжки в червоні сап'янці, розшиті шовком в білі троянди. До пояса почепила віялку з фризваного піря, з ручкою із слоневої кости та з зеркальцем посередині; довгу палочку теж із слоневої кости; кришталеву в срібло оправлену скриньочку з пахощами, що мала форму яблука, з хвостиком та листками із сардоніксу; і врешті, годинник з зеленої емалії у золоті, з ціка-

вими узорами. На шию взяла рубінове намисто, а в уха довгі сережки з блискучими смарагдами.

Так прибрана, здалася ще більше промінна, а щоки і уста набрали нової краски, захоплення життям розлилося на її рисах і дивна ніжність сповила її погляд.

Служанка витягла з під хутряного покривала плоский струмент, розмальований в поганські боги й богині та примістила його на столі, опісля зняла з найвищої полиці в шафі зимне м'ясиво, овочі в кошику, булку, червоне вино у високих пляшках і срібне накриття. Коли накрила стіл і він злегка колибався через одну коротшу ніжку, вона підсунула під неї книжку з побожним міркуванням.

Тепер пані і служка балакали півголосом і сміялися безжурно, а служка, сівши перед струмент, співала тихо початок французької любовної пісні, якої слова склав Клемент Маро, знаменитий поет і великий грішник

Як залюбки у цей весняний час
Земля вбравється в одяг з нових прикрас,
Так і коханці всі спішать
Нових приємностей зазнать:
В обіймах іншої чи в чужині,
Нібито вірні всім і — ні сдній,
Та мов серце — як кохав,
Не знав ні кінця, ні краю.

Дрібним кроком посувалася молода пані сюди й туди по воскованій долівці, тримаючи в руді скриньочку з пахощами, а її свіжі уста повторяли з чуттям:

Та мов серце — як кохав,
Не знав ні кінця, ні краю!

Повітря було тепер напоене пахощами, що підіймались з вогню, а в нижньому світлі, яке кидали горючі свічки із чистого воску, видно було нагі, розкішні форми істот, розмальованих веселими барвами на струменті. Самоцвіти й золоті гапти чудового шовкового одягу сіяли при кожному русі молодої танечниці.

Сміючися, пристанула й кинула оком на свій годинник; щепнула два слова служці, яка підвелася, пішла в сусідню кімнату та відчинила тут, сховані поза ліжком, потайні двері, відслонюючи таємний вхід і сходи у стіні. Увійшла туди і зникла з очей.

Молода пані, яка подалася за нею в спальню, стояла тут біля темних завіс простенької постелі, зворушена й блискуча в цьому півсумерку, гейби птаха з блискучим пір'ям у тіні кипарису.

...не знав ні кінця, ні краю!

мугкала собі, притискаючи до уст свою пахучу руку.

Служанка зявилась незабаром відкритими дверима, задихана й мовчазна; позаду неї йшов мушкетер, високий ростом, загорнений у плащ сумної краски.

„Мельхіор!“ — промовила чуло молода жінка, а її тихий сміх нагадував воркування голубки.

Мушина зачинив наперід двері, а потім узяв в обійми всю цю промінну велич.

Його плащ розкрився долом, відслонюючи оранжево-блакитні штани з розпіркою і шпаду в піхві із зеленого оксаміту.

Вона взяла його за плечі і відхиливши взад голову, дивилася йому просто в обличчя.

„Чи Іван Кальвін вичистив з гріху Женеву?“ — питалася, сміючись

Він звільнив на мить з обіймів тонкий стан і відіпнявши від свого пояса шовковий гаманець, кинув його на ліжко.

„Ось тут викуп, наложений Радою Двісті, Жізель.. це частина з того, що дала мені одна французька жінка, аби запевнити собі мою підтримку в Раді“...

Капішон плаща, спадаючи йому саме у цю мить із голови, відслонив риси наймолодшого з радних.

Переклала *М. Струтинська*.

Л. Луців.

Чи справжнє визволення?

[*Олександр Копиленко: „Визволення“ — Роман. Друковано в „Літературному Ярмарку“, Книга X і XI, (ст. 4—163 і 4—151), Харків, 1929 і 1930.]*

В часах памятної орієнтації М. Хвильового „на психологічну Європу“ домагався автор „Солонського Яру“, щоби письменники виявляли подвійність людини „переходового періоду“. „Наше гасло“ — писав він у памфлетах „Камо грядеши“ — „не давати суспільству заснути“. Це було 1925 року. Пять літ хвалився „Літературний Ярмарок“, що „саме Хвильовий привів до української революційної прози до 20 найпотужніших сучасних письменників, найпопулярніших і найбільш підготованих до тих завдань, які читач ставить до пролетарської літератури“. В словах цих багато самореклями на адресу самого Хвильового, як і тих „20 найпотужніших письменників“, які, якщоб справді були — принеслиби честь навіть найбагатшій літературі.

Серед письменників-прозаїків, що здійснюють гасло Хвильового, видатне місце займає Олександр Копиленко (ур. 1900 р.), автор кількох збірок оповідань і повістей. Повість, чи як автор називає, роман, „Визволення“ заслуговує на увагу вже своїм розміром (понад 300

сторін!), бо загал сучасних радянських „повістей“ і „романів“ мало що перевищує сотню сторінок. Інтригує також сама назва твору, запозичена, здається, від Дж. Конрада.¹⁾ Що могло подобатися українському совітському авторові в романі про славного Конрадового героя, Капітана Лінгарда, який гордо заявляв, що „не знає неможливого“.

Конрадів твір ділиться на шість частин — в Копиленка маємо тільки чотири книги; одна частина в англійського автора зветься „Дар мілин“ — в українського автора „Визволення“, третя книга називається „Подарунок смерті“. В Конрадовім творі рішаччу ролью відіграє припадок, інакшеж і не може бути в житті моряків, які на широкому розбурханому морі вічно змагалися з морською стихією. Капітан Лінгард випадково заприятелює з Гассімом і його сестрою Мас Іммадою. Так само знайшов кохану жінку м-с Треверс. Багато настраждався для дружби і кохання та вкінці „визволюється“ від людей, втікає навіть від згадки про них, бо якийсь сліпий фаталізм переслідує Конрадового героя, що все може перетерпіти, але легковаження своєї особи ніколи не стерпить. Ця „фатальна людина“ попадає в такий крутіж подій, в якому „усе було можливе, усе заплутане, нелевне“, коли то „можна бути правдивим, відважним і мудрим, а проте втратити сили перед останнім кроком“.

Конрадові герої змагаються своєю вольовою стихією з ворожою людині природою, з усіма тими випадками, що фатально незримою рукою розбивають „жертви мрій“! М-с Треверс заявляє Лінгардові, що на них обох тяжить одно якесь прокляття. Сам капітан пізнає, що він нещаслива людина, що та „причина лежала в ньому, у чомусь фатальному й неминуєму“. Цей трагізм героїв англійського повістяря тим глибший, що ані капітан Лінгард, ні Капітан Мак Вер, ні Дайн — це не малодушні зі зневірою в грудях люди, — тільки невтомні змагуни з долею, яких бажання робить великими, яким вічно стоїть перед очима „ідея обовязку і віра в конечну потребу завжди йти вперед“.

Копиленко на взір Конрада вводить до свого твору багато випадків, український автор признається в одному місці, що попевина життя — це самі випадки. Перша книга так і зветься „вечором несподіваних зустрічів“ і є немов експозицією до цілої повісти. Студент Сава зустрічається тут з батьком, із його і своєю будучою коханою — Маряною, зі своїм стрієм — українським націоналістом Антоном і з іншими персонажами. Хоч найбільше місця присвячено в романі Саві — то проте головною постаттю є його батько, Петро Гамалій, що живе з дружиною з Маряною

¹⁾ Пор. Джозеф Конрад: „Визволення“. Роман мілнн. вид. „Книгоспілки“ ст. ХХІV +333.

Сулимою, котрої брата казав розстріляти ще в часі українсько-московських боїв у Києві. Фабула розмотується тоді, коли „тимчасовість большевицької диктатури тягнеться понад 8 років“, себто десь коло 1927 року.

Колишній робітник Петро Гамалій — тепер директор тресту для виробництва сільських машин. Новий совітський буржуй, або, як казав вище Хвильовий, роздвоєна людина переходового періоду, розганяє автами по Харкові і покидає свою жінку на селі з дітьми, не знаючи навіть, що його найстарший син — слюсар вчиться в столиці на високій школі. Він „мав право тепер на прекрасне жіноче тіло, на відпочинок біля такої дружини, виплеканої столітнім пануванням переможеної кляси“. Самаж Маряна бачить, що „виконує обов'язок тільки платного додатку до власного чоловіка — в роді блазня до розваги“. Стрінувшись з Савою на любовній пригоді, заявляє Маряна, що покине Петра, бо в нього лисина — схожа на тонзуру, і огидна мов плювальниця. Правда, син не знає, що Маряна живе з його батьком.

Як довго син не бачить батька, ніби задумує пригадати йому провини проти рідні, алеж різночасно розумує в дусі „визволення“:

„Батько тепер біля такої роботи, що вимагає розвинутого інтелекту... чи цікава йому тепер мати, маломістечкова, підстаркувата молодиця Уляна, стара вже (42 роки)... а для мужчини — сорок три роки вік невеликий“.

Сьогодні часто можна чути голоси про високий рівень моралі на Совітській Україні. Ось недавно читали ми реферат з відчиту посла Ст. Мацкевича, де польський публіцист з подивом висказується про большевицьку мораль: „Однак напр. мораль стоїть розмірно високо. Так напр. нема зовсім явної ані тайної проституції, йде пропаганда проти розводів, жінку викидають з праці за зігнання плоду“. („Діло“, 1932. ч. 72.) Авторитетність своїх слів підчеркує референт своїм побутом в СРСР, та нас це не переконає, бо ж ми далекі від наївності, щоби вірити, що в Києві чи в Москві будуть гостеві показувати всякі роди проституції або тайни зігнання плоду. Ми скорше віримо вже совітській літературі, якої єдиною справжньою прикметою є її повсякчасна актуальність, а державний монополь усіх видавництв є запорукою її достовірності. В своїх статтях ми часто підкреслювали моральну гниль на Україні під большевиками, як це вона змальована совітськими письменниками. Стверджує давнішу нашу думку і обговорюваний роман. Маряна докоряє Петрові, за те, що він не пускає її до праці, бо хоче мати дпя себе „прекрасну забазку“, яка не сміє марніти в роботі. Та дружина директора тресту бунтується проти такої „волі“ большевицького побуту, бо ж „годі їй бути тільки машиною для дітей абор-

тів“ совітського сатрапа. Майже в кожному творі совітської літератури говориться обов'язково про проституцію. Є вона і в „Визволенні“, де студент Тарас на очах Сави знущається над бідною сільською дівчиною, тепер студенткою, Прісею, що зі сорому кидається під трамвай.

Правда, Маряна покидає чоловіка, який „сърбнув культури“ і хотів би мати і жінку відпозідну, яка б і „на роялі пограла“ і з якою можна б „поговорити про всякі вірші і романи“. Маряна пішла від чоловіка „вимірюючи кожен свій крок. Так починає свою мандрівку людина, коли перед нею лежить довгий і важкий шлях“.

Якіж то „визволені шляхи“ розвертаються перед нею?

В Конрадових повістях вся вона зосереджена на душевних конфліктах героїв. Те саме задумав зробити і Копиленко. Багатство інтриги — це тільки середники, а не ціль. Маряна хоче бути самостійною, мати „свої маленькі радощі“. Їй подобається Надійчина „мудрість“, що міститься в словах: „Кожна молода жінка і кожен молодий юнак є подружка“. І до такого „визволення“ прямує героїня, що була досі „обплутана забобонами і атавізмом“.

Кілька слів про інші постаті Автор узів до роману трохи детективного плетива в зязку зі Савиними винаходами. Є це самоук слюсар, що тепер студіює на вищій школі. Цей 20 літний юнак вже готові винаходи приносить зі села до міста. Досі винайшов він: а) апарат для автоматичного зчіплювання вагонів, б) удосконалив нову американську молотарку, що в романі грає таку видатну роль, в) працює над турбіною, що працюватиме на вугляному поросі“. Він мусів читати К. Чапка „Кракатіт“, бо автор в його уста вкладає слова інженера Прокопа, про силу в атомах. Чував він щось і про знаних винахідників Стефенсона і Грама. Та не можемо йому вірити, що він „раб-факовець“ „перекинув десятки тисяч сторінок книжок і журналів і то не лише українською і московською мовою“. Це все зробив в маленькому містечку!

Він домагається не фантастичних, тільки „реальних“ машин, та зараз дві сторінки нижче хвалиться, що для нього акумулятор соняшної енергії — це не Велсові романи — тільки „реальна справа“ — „звичайний собі відомий перехід енергії“. Він майже закінчив нове чудо — мотор. „Всі теперішні рухачі то є анахронізми. Це буде нова ера історії людства Ми перегонимо ввесь світ Буржуазія скреготатиме“. Це не утопія, тільки ніби то „реальна справа“ на Україні, кілька літ назад!

Говорить це парубчак, який не то, що не має найменшої технічної підготовки, але навіть примітивних лабораторій. Чапків Прокоп трохи в інакших обставинах працював. Чапек показує читачеві тайни свого винахідника, Копиленко каже нам вірити на слово в чуда — винаходи Сави.

І це все поруч майже натуралістичних картин в описах мешканцевої нужди і трупів. Деякі совітські критики гадають, що „стилеву доміанту якоїсь доби вносить завсіди одна якась кляса“ і що тепер на Україні треба говорити про „основний стиль доби диктатури пролетаріату“, а не про „пролетарській реалізм“.¹⁾ М. Хвильовий у названій брошурі переконував Гілипенка, що пролетарське мистецтво пройде етапи романтизму, реалізму і т. д. Ми ж бачимо на творах совітських (чи пролетарських? Л. Л.) письменників, що взагалі не можна говорити про їхній якийсь оригінальний стиль. Є це мішанина всіх давніших стилів. Поруч романтичного захоплення (Хвильового: „Смердитупенко оспівує громадський трактор“), бачимо реалістичні картини, які знані в літературі ще від часів Золі. У свіжо прочитаній повісті А. Доде про фірму Фромона знаходимо також справу винаходу, та dokonує його довголітній фаховець, а не робфаківець І курсу.

В „Визволенні“ виступає ще Петрів брат, Антін, український націоналіст, „Мусоліні“, який не боїться говорити правду своєму небожеві про большевицький терор та демагогію. Та автор дуже наївно представляє конфлікт націоналізму з комунізмом. Копиленків Антін говорить про вишневі садки і соняшники на Україні, про те, щоби обовязково носити вишивані сорочки та сиві шапки. Одним словом „справжня Україна — для справжнього народу“ — цебто „культ нашого круторогого вола“!

Підкреслім ще раз отой „визволений шлях“, на який виходять герої „Визволення“! Петро вдарив був свою дружину Маряну, коли та заявила йому, що „кого захоче, того й розважатиме“! Трохи нижче навчає він віднайденого сина:

„І давай не говорити²⁾ „своя“, „твоя“ дружина. Ми змітали палаци, ми також звільнили і жінку... і мене завжди ображає, глибоко мучить, коли я почую, як хтось каже: моя дружина, або ще гірше, моя жона, мій муж“!

Правда, син бачить, що надто ретельно використовують „таку філософію“ тільки в один бік. Батько оправдується тим, що старші большевики „діяли кожен сам собі, відповідаючи за власний крок і прислухуючись до клясової свідомости“. Молодшим легше творити закони моралі: „їм підкаже і друг, книжка, і революційна свідомість“. Син уже знає, що „чесне те, що йде на користь нашої кляси“.

Молоденька комуністка, Надійка, заохочує Маряну розірвати подружні звязки. Ми вже згадували про успіх

¹⁾ Ф. Якубовський: „Від новелі до роману“, ДВУ. Київ, 1929, стр. 35—36.

²⁾ цебто: не говорім!

Надійчних заходів. На закінчення наведемо її слова про „визвольну“ моральну філософію совітської жінки:

„Двічі пошукувала принади родинного життя і тепер, хіба може звяжуть, у кайдани закують, тоді одружать знов. Так веселіше і вільніше“. (До Маряни:) „Та на ваш вік дурнів знайдеться, скільки завгодно, тільки встигайте спідницю піднімати“.

І є поважні люди, які серйозно говорять про большевицьку „мораль“!

І. Федорович-Малицька.

Вистава У. Т. П. М. у Львові

Серед загального лихоліття виставки наших мистців ясніють підбадьоруючою життєрадістю. Це доказом щирости їхніх змагань, бо тільки справжній творчий порив нині в силі протиставитись загальному пригнобленню і наставити чоло жажливій матеріальній нужді.

Мистці наші поділені на різні гуртки. Ті гуртки одначе не перестерігають строго збереженої лінії одного напрямку. На виставках радикально-модерністичного А. Н. У. М. з правила знаходиться кілька експонатів духово чужих мистецькому „Вірую“ гуртка, так само як на виставках більш уміреного У. Т. П. М. стрічаємо праці, що входять в обсяг наймодерніших „ізмів“.

Під оглядом скільконости експонатів, цьогорічна виставка У. Т. П. М. лишається далеко в заді за осінньою виставкою 1931. року, що складалась з 279 експонатів, коли цьогорічна виставка виказує тільки 185. Число виставляючих артистів також далеко менше. Поміщення образів місцями дуже нещасливе і примітивне. Що більше, з ближче незаних (правдоподібно фінансових) причин, експонати деяких артистів оправлені в однакові рами зі сірого дерева, дуже на некористь покривджених малюнків. Вкінці, щодо салі на ул. Чарнецького, то міщення виставки в салях „рідної“ інституції не повинно також потягати за собою эле понятю інтимність того рода, що підчас коли гості вдивляються в розвішані малюнки, ненадійно порухується спідна, папером заслонена частина стіни а з під неї рачки вилазить якийсь добродій зі звитком паперу в руці, на виразний переляк та збентеження зніяковоїлої публіки.

Наперекір тут навмисно наведених зовнішних недомогань залишається додатне вражіння успішної праці талановитих мистців: доказ, що мала розміром виставка цікава та цінна. Крім Новаківців, які тим разом виступають під збір-

ною назвою новозаложенного гуртка „Зруб“, виставило також кілька наших артистів, що мешкають у Варшаві, Парижі або поза Львовом.

У всіх видно ширість артистичних змагань, дарма, що не завжди вони успішні. Як звичайно, кілька талантів вибивається в гору, але про жадного з виставляючих артистів не можна казати, щоб був позбавлений даних, які при впертій праці ведуть до успіху.

На першому місці стоять Новаківці з їхнім знаменитим учителем. Між ними не віднині звертає на себе увагу М. Мороз, в підході та техніці найбільш зближений до нашого великого мистця. Вже на попередній виставці кілька невеличких форматом гуцульських церков з живою нотою святочно вбраного населення здобуло загальне признание. Мотив цей находимо також в його теперішніх експонатах — двох більших, під назвою „Празник у Космачі“, та одному меншому без числа і назви. Нахил кількоразового опрацювання одного сюжету Мороз також прийняв від свого вчителя. Це знаменита метода, яка дозволяє основно зазнайомитись з характером предмету та вглиблюватись у різні можливості інтерпретації та вислову. Найменша форматом церквця — найкраща. Окрім того виставив Мороз шість водних студій споміж яких два водопади передають на диво вірно стихійну красу прозорої гірської води, що пічиться над перепонами. „Портретна студія“ малого формату (мати артиста) є гарний зразок совісної техніки та доброго смаку. „Церква Св. Юра“ разить ясно-солодкавим кольоритом, що перечеить енергетично-динамічному опрацюванні форми, і надмірно грубо наложеними фарбами. Головні риси Морозового артистичного обличчя є досі: теплий живий кольорит і смілі, нерозхимерні мазки, що поривають стихійною, непідробленою динамікою. Він реаліст-імпресіоніст, подібно як Новаківський, але не вільно йому закидувати наслідування свого вчителя. Малюнки його надто щирі щоб бути „позиченими“.

Зараз же по нім треба назвати Г. Смольського який так само, як Мороз іде мозольним шляхом тяжко здобутої солідної техніки, без якої не може обійтись поважний мистець. Малюнки Смольського є виразом субтельної, гармонізованої духовости. Розміром найбільший пейзаж „Зима“ чарує дискретним кольоритом і своєрідно схопленим настроєм. Менші портретні студії і автопортрет цікаві, наскрізь безпретенсіональні. Фарби завжди тонко накладені. Артист відтворює форми реалістично. Морачевська (Марія) дала ряд невеличких, але цікаво трактованих праць, які всі відзначаються дистинкцією і дискретністю кольориту. Між квітами особливо гарні одні хризантеми (пастеля). Р. Чорний заступлений низкою оригінально вичутих, знаменито схоплених карикатур своїх колегів. С. Луцика маємо у свіжій пам'яті з попереднього року, коли виставив вдалий портрет гуцула. Цим

разом, між іншими симпатичними працями знаходимо також більший портрет молодого гуцула (легінь). Підхід у нього натуралістичний, техніка солідна, кольорит ясний, радше холодний. Артист не ставить собі тяжких проблем. Ідучи вибраним шляхом, повинен вистерігатись небезпеки банальності.

Урбаністичні студії А. Малюци є цікаві своєю різноманітністю та небуденним трактуванням міста, скупі в кольориті. Нічим особливо не помітні солідно та гарно виконані праці (здебільша пейзажі) трьох жінок: С. Рудакевич, І. Нижчик і О. Плешкан. „Дівчина“ і пейзаж (ч. 48) останньої свідчать про особливо тепле відношення до предмету, наслідком чого твір стає більш сугестивний. Тут годиться також згадати про (на жаль) одинокий експонат талановитої Сої Зарицької (материнство) — тому що вона колишня учениця Новаківського і без сумніву завдячує йому солідні рисункові та малярські засади, що є необхідні для дальшого розвитку. В. Ласовського цікаво як проби малярського вислову, але не можна їх трактувати як викінчені артистичні твори. Заслуга артиста в тім, що зрікся дешевої банальності, шукаючи відповідних йому форм, наразі без естетичного успіху. Більша естетична, отже артистична чутливість пробивається з модерністичних проб В. Гаврилюка. Особливо зближені до кубізму „портрет жінки“ і „композиція“ мають органічну гармонію. Однак всі його експонати є лише проектами творів, невикінчені. Твори О. Новаківського займають особну кімнату. Домінуючим акордом є чотири студії і один шкід до портрету Барвінського. Студія „на тлі Києва“ — це вповні викінчений, самостійний портрет. В ній панує строго збережена *отатис* в протиставленні до других студій портрету, в яких виступає поступово щораз більша *xiposis*, аж в останній студії бухає нестримна динаміка. Ці студії дають глядачеві рідку нагоду слідити за органічним ростом мистецького твору. Кожна з них представляє іншу фазу розвитку артистичної візії і кожна впливає послідовно з умовин витворених попередньою. В кольориті зимні, вони уявляють собою цікавий етап у завоюванні щораз сильніших засобів формального вислову великого мистця. Ряд прегарних студій квітів (корчі квітучих рож і пишні півонії) чарує ліризмом і барвистістю палітри. „Півонії перед бурєю“ дивно драматичні. Краєвид „Алея“ передає зрілу красу пізнього літа. „Молотилка“ і „Закінчення роботи“ формально прецікаві наскрізь відмінним трактуванням подібного сюжету. В „Молотилці“ дрібниці затираються, форми упрощені дихають широким спокоєм ідеальної синтези. „Закінчення роботи“ повне подробиць, вилискується як самоцвіти. Оба образи — як зрештою завжди у цього артиста — помітні композицією. Про другі експонати годі згадати з огляду на нестачу місця. Всі вони вийшли з руки мистця, який ще ніколи не профанував цієї руки фабрикуванням „пересічених“ малюнків для пересічної продажі.

З других артистів найкращі річи виставив С. Б о р а ч о к, від довшого часу у Парижі. Коворит його дискретний та гармонійний, накладання фарб часто пуантилістичне. Особливо гарні його постаті жінок. Два експонати А н д р і е н к а не були з його ліпших, так само розчарували цього разу К р и ч е в с ь к и й і Т р е т ь к і в. Оба портрети В. П е р е б и й н о с а свідчать, як звичайно в нього, про чесне змагання до опанування малярських проблем. Бувший ученик Вайса не дав збаламутитися кличем „упрощення“ технічних засобів, що здебільша є тільки зле замаскованим неуцтвом або недбальством?

Дивлячись на гуаши Х м е л ю к а, (одинокі його 2 експонати) глядач дивується, як сам артист міг посилати такі твори на виставку. З перебуваючих у Варшаві артистів П. М е г и к виставив кольористично теплі „Квіти“, О. Ш а т к і в с ь к и й м. і. прегарні „Прочани“, Н. Х а с е в и ч кілька доволі оригінальних малюнків та дереворитів. Темperi О. С т е ф а н о в и ч свідчать про декоративний талант і артистичну культуру артистки. Жанрові образи О. К л и м к а цікаво схоплені. **Стеців** виставив пейзаж і мертву натуру. Різьби **Литвиненка** на попередній виставці були кращі.

Загалом виставка збудила радісне вражіння молодой творчости — включно до зрілого мистецтва Новаківського, який старіє лише літами — творчости, що є живою запорукою нашої будучности.

Не дивлячись на цікавий зміст, виставку все-ж таки не можна назвати репрезентативною, а радше інформативною.

Л. Мосендз.

Ще „крик у порожнечу“

(Уласеві Самчукові на відповідь)

„Криком у порожнечу“ назвали Ви, Пане Уласе, свої зауваження до почину „Нового Часу“ про утворення літературної премії, вміщені в першому числі цього річного „Вістника“.

Порожнеча! Духова порожнеча нашого загалу. Дійсно! Але чи варто до неї кричати? У порожнечі, та ще й Торічелевій навіть не повстане й луна. Та скільки вже в ній утлумилось криків, враховуючи й І. Франкові та Л. Українчині. Такаж буде доля й крику Вашого.

Одначе Ви запевняєте, що Ви не песиміст. Я теж хотів би ним не бути, але не можу. Не можу, бо не поділяю Вашої певности, „що справжній талант переможе все“. Не все, бо проти таланту втримається порожнеча нашого загалу, своєю байдужістю озброєна проти всяких над нею перемог. А одним талантом не справляються, відчуваю з Вами, ні штани, ні сорочки, ні чоботи, за таланти не продають бараболю, сало, хліб, а без цих „інгредієнцій“ кожний талант зміцнить лише гостроту стану хорого Кітса: „я відчуваю як на мені росте вже кульбаба“. Якжеж бути не песимістом?

Коли громадянство не має духового голоду, то про що говорити й що робити виробникам духової страви? Ага! По аналогії можна сказати, що страва, мовляв, нестравна. Хай! Хай дійсно нікуди не годиться страва „власної продукції“, алеж чужої? Кого з нашого загалу цікавить Ундсет, Честертон, Голсворси, Моруа, Чапек, Стрейчі, Люї Сінклер, Валері, Папіні та інші „імженість числа“?

Усе це чужі „стравовиробники“, всі осяяні не лише авреолею лявреатства, але овіяні й екзотикою чужинчости, тою екзотикою, яка, хоч у найгіршому випадку, ізза умового снобізму, буває стимулом „духового споживання“. Але наш загал не має й цієї відемної риси загалів інших народів, риси, за якою приходиться тужити, коли бачиш у чужинчих шафах, хоч і нерозтяти, книжки тих „великостей“.

І от приходить мені на думку, що наш загал не має жадних, ані відемних ані додатних стимулів задоволення голоду духового лише з одтєї причини: він не має органу, деб ті потреби виникали. У цьому відношенні з ним може конкурувати лише загал циганський.

Ви думаєте, пане Уласе, що цей погляд надто гострий не лише для письма, але й для думки? Ні. Ви ще занадто поблажливий, бо ті маси, які стоять перед моїми очима, тхнуть на мене таким незрівняним „благоденством духа“, що іншого пояснення для того благоденствія я не знаходжу.

Скажуть, що не можна людям говорити про дух, про його потреби, коли загал не має, мовляв, ще економічних передумов, для створення „духового голоду“. Неправда! Хто має мірило, щоб міряти ним межі, за якими дух вже має „право“ підноситися над тілом, хто має підставу казати, що ось звідси або звідти буде дозволено загалові цікавитися духовим, хто має право відштовхувати весь час Марію заради Марти?

Але те мірило, те право, тую підставу здається анектував собі наш загал і тому ми, пане Уласе, ще довго кричатимемо в порожнечу матеріяльних вигод і меркантильних інтересів. Ці останні занадто ще сильні в нашій загалі (чи інакше кажучи, ніколи не були слабкі), щоб я міг дозволити, собі люксус не бути песимістом. Це єдиний пункт розходження наших поглядів на піднесену Вами справу.

Та ще не дав я відповіді на поставлене запитання, чиж варто кричати у порожнечу?

О, варто, стократно варто! Бо вже добре, що Ви поставили крапки над „і“, не побоявшись ствердити публично що перед нами „порожнеча“. І хоч порожнеча на крики не обізветься, але ніхто не посміє закинути, що не було спроб наповнити її звуком протесту, спроб хоч і переможених, безуспішних тим більше героїчних. Дозвольтеж приєднатися до Вас і мені.

Д. Доцков.

Партія чи Орден?*)

Хто не жив свідомим життям перед війною, той не здасть собі справи, серед якої анархії думок шамотається теперішнє покоління.

Це слідно на занепаді партійництва. І то скрізь в Європі: в Англії конає прастара повна блискучих традицій, ліберальна партія; соціяліст Мак-Дональд стає на чолі консервативного кабінету; в Росії й Німеччині одні соціялісти вимордовують других; в Польщі партія Дмовського, зі західньо-католицької стає совітофільською, з буржуазної — протикапіталістичною; у нас наступає заламання Драгоманівщини й народництва. А головно всюди народжуються „партії“ зовсім нового типу: фашизм, большевизм, гітлеризм, ляпівський рух у Фінляндії, рух, організований Мослім в Англії, „блакитні сорочки“ д-ра Прета в Португалії і пр.

Чи оті рухи ріжняться від партій програмами? Почасті, але головно тактикою і світоглядом. Бо програмово комунізм є лиш лівим крилом марксизму, а гітлеризм ліве крило Гугенбергівців. Та шалена нагінка на ці „партії“ з боку старого лібералізму і соціялізму свідчить, що тут виступає дійсно нова ідея, нова організаційна форма; що тут іде про цілий спліт найдражливіших проблем, які хвилюють сучасність.

Коли схочемо порівнати з якимсь знаним уже типом оті нові „партії“, — назвім їх услівно фашистівськими (бо і в большевизмі можна доглянути риси російського фашизму), то побачимо як багато спільного мають вони з тими організаціями, які ми зовемо Чинами, Законами, Орденами, — зі сектами релігійного, світського і мішаного характеру, з їх духом і духом їх основоположників.

Передусім мета тих новотворів. Це не мета політичних партій: 8 годинний день праці, знесення мит, парламентарна праця, то-що. Їх мета інша, обширніша: „соціялізм“, „фашистівська держава“, „das Dritte Reich“, не реформа, лиш радикальний переворот обставин і людської психіки. Але цеж було й метою і Лютра, і Пуританів, і Єзуїтів чи Тамплієрів, з їх ціллю боротьби з невірними.

Гітлер пише: „в той час, як програма якоїсь лише політичної партії є тільки рецептою для успішного вислідку

*) Ця стаття це відчит, виголошений у Львові 20 лист. мин. р. Отже статті в щоденній пресі на ту саму тему (напр. в „Нов. Часі“ 26. і 28. XI. м. р. і д-ра Ю. Стецюка під заг. „Партія — Союзи — Орден“, 7. I.) — зявилися після виголошення цього відчиту.

найблищих виборів“, програма ордену є „цілий світогляд“, є „проголошення війни існуючому ладові“ існуючому світоглядові. В протилежність до партії, „світогляд... не є схильний співпрацювати з існуючим станом, він почувається зобов'язаний, всіми силами поборювати цей стан і цілий ворожий світ ідей, приготовляючи його упадок“*). І такеж було й взаємне наставлення протестантизму й католицизму в XVI в.

Провідник націонал-соціалізму пише: „Світогляд є нетерпимий і не задовольняється ролею одної партії поряд із іншими, він жадає свого виключного визнання й цілковитої перестанови всього громадського життя згідно зі своїми поглядами“**). Але такеж було й відношення первісного християнства до релігії й церкви фарисеїв і до поганських вівтарів... В цитованій книзі читаємо: політичні партії стремлять „через т. зв. позитивну співпрацю здобути собі містечко при кориті існуючих установ... Політичні партії схильні до компромісів, але світогляди ніколи. Політичні партії числяться навіть з поглядами противника, світогляди — проголошують свою непомильність“***).

Всі оті моменти властиві не тільки гітлеризмові, але й комуністичній і мусоліністичній. Їх жеж знаходимо й в психіці основоположників нових релігій і Чинів. Ту саму нетерпимість, ту саму віру, почуття непомильності, ту саму виключність, те саме „іконоборство“, ту саму війну з ідолопоклонством.

Так само для тих Чинів фашизму чи комунізму, так і для Маркса і для Магомета ворожий світ — просто не існує. Він з усіма його богами — це світ фантазії, який треба збури, діявольська омана, яку треба розпорозити закляттям, а не пертракувати з нею. Магомет казав до навертуваних: „оті ваші ідоли є лише дерево... Я кажу вам, то не є бог, то лиш дерево!“†) Майже дослівно з тим самим закляттям звертається й Кромвель до парламенту, що його він хоче розігнати: „ви називаєте себе парламентом... Ви не є жадним парламентом! Кількож то з вас живуть в погорді до заповідей Божих.., а в згоді зі заповідями Люципера... Як можете ви бути парламентом господнього народу? Геть звідси!“). Подібно, в імені свого комуністичного бога промовляв Ленін до російських установчих Зборів. Так само поступив би з райхстагом Гітлер по удачній перевороті, тут уже не протиставляється „гіршій“ програмі „ліпшу“, лише „боже“ — „люциперовому“,

*) *Mein Kampf, von Adolf Hitler, XIV Aufl., Vg. Fr. Eher Nachf. München, 1932, s. 508.*

**) *op. cit., s. 506.*

***) *op. cit. 507.*

†) *Thomas Carlyle, Über Helden etc., Vierte Vorlesung.*

тут входить в гру момент виключности, містики, натхіння „божим глаголом“.

Подібною мовою розмовляв і з папськими висланцями Мартін Лютер. Петро Паольо Верджерьо пропонував реформаторові рішення спірні справи на церковнім Соборі. „А як жеж, — відповів Лютер, — я піду на ваш собор і хай я страчу свою голову, коли мені не удасться там оборонити мої твердження проти цілого світу; що виходить з моїх уст, це не мій гнів, лиш гнів Божий“. І якраз тою самою мовою промовляє до Лютра його противник Хома Мінцер, бо й з його уст „говорить сам Бог“.

Де панує така виключність і нетерпимість думки, де противника називається „апостолом діавола“, де протиставляється свою ідею чужій, як Бога Люциперові, або як релігію „трудящого народа“ жменці „визискувачів“, там нема мови про компроміс, там є лише „демонізм, вогонь, божевілля і шал“, які бачив в очах Лютра єпископ Капо д' Істрії, що розмовляв з ним,*) — вогонь, в яким вже блимала луна трицятьлітньої війни.

А до всього того прилучується ще почуття власної непомилности. Лютер готов був визнати рішення Собору, але в тім лиш випадку, колиб ті постанови згоджувалися з його, Лютра толкуванням Св. Письма, та колиб склад Собору згори забезпечував прийяття науки Лютра.***) На таких услівях мабуть погодився б з постановами Устан. Зборів і Ленін, і Гітлер з райхстагом, якого членів називав „шахраями“, „шакалами“ і „парляментарними вошами“. І не свідчить це зовсім про те, що фашисти і Лютер були антидемократи, а папа демократ (тоді поняття й мабуть і слова того ще не було). Це свідчить тільки про оте почуття власної непомилности в основоположників нових Чинів, про іманентну їм безкомпромісовість супроти ворожого світу і більшости, незнану партіям. —

Так само заховувався й Гнат Льюйоля, який наражав себе нераз навіть на гнів намісника Св. Петра. А коли Людвик французький, видаляючи Єзуїтів зі swojego королівства, натякнув на можливість скасування декрету, аби лиш Чин згодився на деякі зміни своєї конституції, генерал Ордену Роккі відповів: *Sint ut sunt, aut non sint!* (мають бути такими, як є, або хай зовсім не будуть). Так мігби відповісти й Мусоліні і так ніколи не відповість на компромісові пропозиції жадна політична партія. Статут партії складається з передискутованих параграфів, статут Чину з догм віри. Партія основана на програмі, Чин на світогляді. Партія змінюється і пристосовується, Чин непомилний й зі

*) *Geschichte d. Päpste seit d. Ausgang d. Mittelalters, mit Benutzung d. päpstlichen Geheimen Archivs u. vieler anderen Archiven, bearb. v. Ludwig Freiherr von Pastor, Freiburg in B., 1928, B. V., s. 55.*

**) *ibid.* V. 55.

свого шляху не збочує. Це не випадок, що якраз Єзуїтам завдячує католицька церква догму непомильності пап.

Societas Jesu повстала для боротьби з маловірними серед католиків, для поборювання нової віри Лютра. Непримириме наставлення Орденів вимагає активної боевої психіки. І Гітлер угадає від членів своєї „партії“, щоб були „здецидованими борцями“, бо мусять „поборювати світ ворожих ідей“. Відомо, що на подібних ідейних підставах стоїть і фашизм. Вже на зборах перших фашистів 23. марта 1919 р. в Міляні заложено Fasci di Combattimento, для політичної, передусім вуличної боротьби з урядом, що потурав інтернаціоналістам. Тим самим духом перенятий був і Лютер; ні величавий образ Вормського райхстагу, ні блиск світської й духовної аристократії з цісарем, князями й папськими легатами, — не відвів його від гадки боротьби, ані не напровадив на гадку відректися своїх „єресей“. Боротьба є девізою й воюючого ордену большевизму.

З такого наставлення логічно випливає заповідь примусу, насильства, як засобу осягнення тріумфу своєї правди. Риса, спільна як політичним Орденам нашого віку, так і м. и. марксизмові XIX в., так і християнству з його інквізицією і воєнними походами для визволення Гроба Господня. Енгельс писав, що „без насильства і без крицяної безоглядности ніщо не доконувалося в історії“*). Про право примінювати найгостріші засоби боротьби пише й Гітлер.**)

На думку якобинця Марата „лише силою можна добитися тріумфу свободи і — забезпечити загальне щастя“.***) Який дух оживляв у тім відношенні якобинців взагалі, видно з жалів жирондиста Верньо: „Ми бачимо — промовляв він — як розвивається у нас ця дивна система свободи, коли (якобинці) вам кажуть: ви вільні, але думайте як ми, інакше ми віддамо вас помсті народа; ви вільні, але схилить голову перед ідолом, якому поклоняємося ми, або ми віддамо вас помсті народа: ви вільні, але лучіться з нами, щоби переслідувати людей (невигідних нам), інакше ми віддамо вас помсті народа“... Ось слова, які могли би вийти з уст і Леніна, і Мусоліні, і трибуналу св. Інквізиції, яка судила Жанну д' Арк, і Яна Гуса.

Бо всі ордени до себе подібні і ніодин з них не має нічого спільного з тим, що зветься в наші часи партією. „Я, Мартінус Лютер, прагну спричинитися до цього (до побіди своєї віри) молитвою, але де треба, також і кулаком“.) Так говорив своєю трохи простацькою мовою заложитель протестантизму. Ось чому поява на овиді історії

*1 F. Engels, Der demokratische Panslavismus.

**1) Hittler, op. cit. s. 597.

***1) Les Pamphlets de Marat, par Charles Vellay, Paris, 1911, Eug. Fasquelle, p. 303.

†) Geschichte des Pápste, V, 63.

тих людей завше віщувала бурю: кромвелівські війни, війни Ісламу, трицятьлітню війну, війни Наполеонські, совітські. І в кожному разі стрясення і вибухи. В ім'я абстрактної справедливости. Недурно сміявся один російський гуморист (псевдонім Дон Амінадо): „Нема небезпечнішого вибуху від вибуху справедливости. Як лиш почуєте, що ось-ось має затріюмфувати справедливість, висловіть хутчій своє захоплення, і — відскупте набік“.

Та помилявся би той, що рухи, започатковані отими Чинами, лише анархічні рухи, руїнницькі. Вони звертаються проти фальшивих богів, але не на те, щоб замкнути на колодку церкви, лиш щоб внести до них власних святих. Старі вітварі буряться тільки на те, щоби натомість здвигнути нові. Ті „анархісти“ бунтуються в ім'я нового, ще вибагливішого послуху. Повстають проти готових авторитетів не через те, що незносний був їм їх тягар, лиш тому, що був за слабий.*)

Знаний історик Вельс пише, що коли нарід за реформації повставав проти церкви, то не проти її сили, а проти її слабости. „В релігійних справах нарід хотів не щоб його менше, лише щоб його більше провадили, хотів дій правдивого-релігійного проводу... Повставалося проти папи зовсім не тому, що він був релігійним зверхником світу, а скорше тому, що він вже ним не був“...**)

Льойоля і Єзуїти, коли й впадали в конфлікт з папством, то не тому, що (як нпр. старокатолики) хотілибути вільніші від авторитету Риму, лиш тому, що хотіли скріплення авторитету. І Лютер не мріяв про ослаблення церковного авторитету. Тільки про заміну його іншим. Недурно провідник селянських бунтів Мінцер називав його Віттемберським папою і лаяв цього звістуну релігійної свободи за те, що „будує нову вязницю для віри“. Подібно і фашизм збунтувався проти ліберального режиму на те, щоб скріпити державну ідею: тоді коли ліберальна держава конала, амнестиючи дезертирів, дозволяючи зворохобленій вулиці протягом півтора місяця тримати в своїм посіданні фабрики, і навіть королівську флоту.

Вірний слуга упадаючого царату В. Шульгін писав (в „Мемуарах“) в 1917 р.: „Ми були такі безрадні, що навіть не знали, як заховуватися, як здобути собі послух, у кого, проти кого, в чийм імені“... От в такі якраз хвилини занархізовання, абдикації влади і являються оті „руїнники“, які знають як здобути послух, у кого, проти кого і в ім'я чого — в ім'я своєї виключної ідеї, свого бажання наказувати і вести, в ім'я своєї місії. Amplius, девіза Єзуїтів моглабути й девізою і Сталіна і Гітлера. Ворохобляться не-

*) Carlyle, op. cit., s. 140 і слід.

***) Wells, Weltgeschichte, s. 414.

проти твердої руки, лиш проти слабкої. Перша голова, яка — в тих рухах — падає під ножем гільйотини, попадає під нього не за своє тиранство, а за свою слабкість. Аж наступні попадають туди за те, що запізно надумалися бути сильними. Сталін, який тисячами забивав людей за найменше підозріння в ворожості до режиму, міг прийти до влади лише тому, що п'ять разів бігав з царського заслання, не поносячи за свою діяльність жадних прикріших наслідків від караючої, але вже спараліжованої руки вмираючого противника.

Тому власне, що ці ордени стремлять до створення нового авторитету, є в них, як у жадній партії, розвинений культ провідника: „вождь всемірного пролетарята“ — Володимир Ленін, il Duce — Беніто Мусоліні, der Führer — Адольф Гітлер, „генерал“ ордену Єзуїтів... Тому ідеєю орденів є ідея активної меншости, яка провадить більшість; тому вони антидемократи, хоч нераз демофіли, а коли демагоги, то кращі за демократичних хлополапів. Ленін ще давно перед революцією твердив, що десятох мудрих зроблять більше від сотки ослів і казав, що твердитиме це завше, скількиб і не закидали йому гріх антидемократизму. Більшість завше є представницею не тільки глупоти, але й трусости. Сто туманів не заступлять одного мудрого“, а „світова історія твориться меншостями“. Нічого дійсно великого не досягається коаліціями, міжпартійними угрупованнями, бо сума слабих не дасть сили.*)

Стремлячи до скріплення нового авторитету, оперуючи невеличкими „ударними“ відділами („ударні бригади“ большевиків) проти більшости, Ордени великий натиск кладуть на послух і карність у власних рядах, передусім на вироблення характеру, бо якість заступає тут кількість, число. Партії виховують промовців і „спеців“ („фахівців“) для парламентарних комісій (звідціль роля адвокатів в партіях), мало журачись моральним добром, дисципліною і вихованням доросту. І якраз на це останнє великий натиск кладуть Ордени, покликані до боротьби з інертною більшістю. В промові у треті роковини маршу на Рим говорив італійський диктатор: „Дехто має за зле пануючій (фашистській) партії, що накинула народові сувору дисципліну. Я гордий на це. Є це карність воєнного стану. Скажете мені: аджеж війна скінчена.. Я відповім, що скінчена збройна війна, але війна як конкуренція народів на арені світової цивілізації, треває далі“.**) В ім'я цієї дисципліни „авангардисти“ італійські складають присягу „йти без озву за наказами Дуче й служити справі фашистської рево-

*) Hittler, op. cit., s. 89, 441, 577.

**) Mowy Mussoliniego, wybrał Wł. Jabłonowski, Warszawa 1927, „Mysl Narodpwa“, str. 61.

люції всіми своїми силами, а де треба й кров'ю". Як то подібно до *vota solemnia*, до урочистих приречень в ордені Єзуїтів і як це мало подібно до церемоніялу приймання членів у партію, де вистарчає партійна вкладка, а замість характеру — нераз безхарактерність є „мило виджена“.

До утримання високого морального та ідейного рівня Ордену заведений там звичай т. з. чистки, періодичного усування негідних і нездібних членів („попутчиків“ і снобів). Звичай добре знаний і якобінцям, які посилали своїх „зіпсутих“ членів на шафот, і наступникам Льюїолі, і Леніна, і фашизмові, і гітлеризмові (де це усування прибирає навіть остріші форми). І — майже незнане партіям.

Ставлячи собі мету далеку, не обмежену життям одного покоління, і кладучи натиск на моральне uzдоровлення групи — пануючої, або такої, що нею хоче стати, — Орден величезну вагу кладе на виховання молоді, не лише на освіту, а власне на виховання характерів. Фашистівська, як і комуністична молодь від 4-го року життя вхоплена в партійний млин. Молодий Італієць є вже в „Балілях“, як доросла людина — в партії, як працівник — в синдикаті, по праці — в особливих забавових організаціях. А й поза ними він завше стиснутий жорнами Чину й його виховачої праці, через пресу, вулицю, плякати, кіно, книжку. „Маси треба виховати“ — проголошує устами провідника італійський фашизм. Не підходити до них, як ті „дурисвіти, що обіцяють їм незабаром рай, лиш як суворі учителі, які хочуть його вести й загартувати для тяжких завдань, не жebraючи у мас мандатів і не шукаючи в них популярності“.*) А ті, спортові і воєнні вправи фашистської молоді, як нагадують вони — своєю ціллю — релігійні вправи, які накладає Орден Єзуїтів на своїх членів, „щоб не охолولو їх завзяття духа“, щоб їх не опанувала лінь.

Виховуючи молодь, перепровадив фашизм також ревізію поглядів на рідну літературу, відбираючи м. і. з рук юнацтва популярне „Серце“ Де-Амічіса, як лектуру занадто сентиментальну, слезаво-патетичну, антифашистівську.**)

В тім самім дусі діляють большевики, і — знова — єзуїти, які величезну вагу прикладають до виховання молоді. Найповажніший конфлікт між Ватиканом і фашизмом розгорівся якраз на точці виховання підростаючого покоління. Так само, як фашизм, пропонують „чистку“ клясиків рідної літератури й Єзуїти: „коли якась книга, хоч не є підозріла, але за те її автор, то не може вона стати шкільним підручником, бо інакше молодь полюбить автора, а тоді його повага в тім, що він твердить правильно, утримається і в тім, що він твердить неправильно“.***)

*) B. Mussolinì, *Discorsi Politici*, Milano 1921, стр. 71.

**) *Przegląd współczesny*, 1930, VIII—IX, стр. 328.

***) *Geschichte der Päpste*, V.

Є в цій завзятості і трохи комічного, але ще більше сміявся я, коли прочитав в однім ніби-то націоналістичнім журналі (в Черновецькій „Самост. Думці“) — передрук статті одного видатного галицького комуніста — про державність. Отвертий шлях, який заведе такого читача до „нових“ шляхів. Промах, якого рідко допускаються більшевики.

Задивлений у далеку мету, виступаючи проти цілого гріховного світа, числячи на малі сили вірних, Орден мусить звертати особливу увагу на мораль своїх відділів, до яких не приймається без стажу першого ліпшого з вулиці. Відціля й шаблі партійної драбини, як би вони не звалися: баліли, авангардисти, і пр. у фашистів, піоніри і комсомольці у большевиків, схолястики, коадютори й професи у Єзуїтів.

Будучи свого роду „ударною бригадою“, відділом вибранців, Орден мусить і своїх членів ліпити з іншого тіста. Він фільтрує їх старанніше, ніж то роблять зі своїми членами партії, до яких вступається як до шинку й виходиться як з шинку, коли хочеться, часом навіть не вирівнавши рахунку. Головною ціллю членів Ордену гартувати свій характер. „Єдине, що нас в реформації цікавить (писав в 1807 Гете до Кнебля) — є характер Лютра, і це є єдине, що імпонувало масі“. Тому й стоїть на першім пляні в Ордені виховання характерів — і нищення безхарактерности. В партіях даремно шукатимемо за тим усім.

Важливою рисою членів Ордену є їх ідеалізм. Думаючи про свою мету, він мусить накласти на своїх ряд суворих правил, відцуратися всього світського. В цім м. і джерело целібату. Ленін не мав жадної з тих малих слабостей, які часто гамують діло політика: ні любови, ні приязни. Ні гроші, ні жінки, ні гра не мали над ним сили. В цім — пише один історик ленінізму — була таємниця його сили і переваги над партійними шакалами, які його оточували й якими він гордив. Марат передбачав свою смерть — смерть „мученика свободи“. І був що хвилини до неї готовий *) В тій самій цілі і церкви Єзуїтів були густо розмальовані образами мучеництва за віру, щоби звеличити приклади відваги, загріти душу новиків, сформувані ідеалістичні душі. **)

Можуть ті, що стоять на чолі Ордену, відкликатися до найнижчих інстинктів юрби, мріяти про велич і розширення території свого народу чи віри, — в глибині душі зони лишаться аскетами. Такими як напр. Тамплієри, той лицарсько-релігійний Чин, який лиш доти й існував, доки у засаду аскетизму шанував. Юрба може думати про хліб, зони — „не хлібом єдиним журяться“, а чимсь іншим. З науці Льюїолі теж стоїть, що „наші вчинки мусимо

*) Les Pamphletes, стр. 201.

**) Revue de Paris, 15. II. 1929.

робити більше з любови до Бога, ніж в надії на нагороду чи зі страху перед карою". *)

Рорзбурхані Орденом маси можуть хотіти вирватися з пекла і попасти до раю, але не тими мотивами кермуютьс: провідники Ордену.

Коли я згадаю, що новітні політичні Ордени мають подібно релігійним Чинам, — свої однострої, чорні й брунатні сорочки чи совітські „гімнастюрки“, то тим мабути вичерпаю, бодай в загальніших рисах, всі прикмети, якими вони наближаються до духовних Чинів і якими ріжняться від політичних партій.

Світогляд замість партійних параграфів, віра замість знання, непомилність й виключність замість компромісу культ одиниці і активної меншости замість маси і пасивно більшости, прозелітизм замість підпорядкування „волі на роду“, суворість для себе й до інших замість гуманітаризму ідеалізм замість погоні за мандатами і схліблення юрбі нарешті цілком інші форми організаційні, — ось в чім глибокі ріжниці між тими двома типами політичних груп

Не завше ті організації є таємні, як напр. масонерія Ні гітлеризм, ні Єзуїти, ні фашизм — не є підземними то ва риствами.

Тепер питання: чому якраз тепер такий врожай на т політичні Ордени? Тому, що повстають вони по бурях підчас кріз ідей, порядків і авторитетів.

Коли існуючі еліти розкладаються, коли тратять стар суворі чесноти, яким завдячують колишню перемогу, коли стають поблажливими („гуманними“) супроти веденої мас і супроти себе (явища, що завше йдуть у парі), віддаючись культурі вигоди, — тоді натомісць зявляються інші. Ті, що мають моральну силу, якої бракувало противній стороні Людвіка XVI., що вмів філософувати, але не приказувати заступили яacobінці і Наполеон. Розслаблене папство підпер Льюйоля. Нервового інтелігента на троні царів заступив духовий нащадок Івана Грізного. Коли Римський парламен став дискусійним клубом без тіні влади, його розіграні лікторськими різками. Коли фарисеї зробили з храму крамничку, мусіла знайтися рука з батоном, щоб випхати ганде лесів зі святині.

Доконати чистки авгієвих стаєнь могли лиш люди натхнені запалом, переконанням своєї вишности, і почуттям права робити так, бажанням стягтися зі світом ворожі ідей, звязані суворими правилами Чину. Прикмети Орден коріняться в прикметах і завданнях їх переходнової доби. Власне такою переломовою добою й є доба, в яку вступила Европа приблизно двацять літ тому.

Щойно пізніші обсерватори оцінять всі наслідки то катастрофи, якою було завалення трьох монархій в наслідок

*) Geschichte d. Päpste, V.

ійни: Романових, Габсбургів і Гогенцолернів. Багато установ нашої суспільности та ідей трималося на престижі, силі традиції, що виходили з тих монархій, які обіймали разом до 300 мільйонів людности під своїми берлами.

Це був правдивий землетрус. З ним ідеї, на яких трималася передвоєнна суспільна будова — стратили підтримку фізичної сили і моральної поваги. Не тому, що це були краз монархії — як готові нам суппонувати інтелігентні радикали — а тому, що були це старі, сформовані режими. З середини цього конгломерату народів, — австро-угорських, німецьких і російських, — стихії й енергії були на трипоні, їх взаємні притягування й відштовхування регулювалися певними правилами і правом. Контроверзи розігралися в рамках легальної боротьби й угоди. Бодай в середині того середньо-східноєвропейського бльоку існували правила fair play (чесної гри) між класами, народами, церквами, одиницями, границі між моральним „личить“ і „не личить“ (fas і nefas), в стані хоч і не сталої рівноваги.

По війні та рівновага захиталася, гримнули стрімголов, давалось, незрушимої будови. Давніше, не зважаючи на ритику й опозицію, все було ясно. Тепер — стало все аплугано.

Давніше знали, що є капіталізм, а що соціалізм. Тепер є соціалізм, за якого панує ще більший визиск, ніж за капіталізму; ще більше т. зв. надвартости витискається з працівника, як за панування буржуазії. Давніше капіталізм заперечував право страйків, тепер — соціалізм.

Давніше був анархічний капіталізм і пляновий (в теорії) соціалізм. Тепер — анархічний соціалізм і плянова капіталістична господарка.

Колись ясно розмежованими поняттями були — абсолютизм і свобода. Абсолютизм утотожнювався з монархією, свобода — з республікою. Тепер є свободні монархії (Англія) з правом коаліцій, свободою преси, особистости, зборів пр., і деспотичні республіки (напр. СССР), де одиниця є езправна, де нема ні свободи зборів, ні преси, ні голосування, ні особистої нетикальности.

Давніше світське вільнодумство протиставлялося клерикальному насильству над думкою. Тепер — світська цензура подекуди страшніша за клерикальну. Давніше юдофіл був синонімом демократа, коли жидівство боролось з абсолютними монархіями. Тепер — той синонім зник, коли жидівство бореться з нашою селянською кооперацією тут і викихає український демос з його землі на Україні.

Давніше знали — особливо соціалісти — що за мир пацифістична демократія, а за війну — недобрі царі. Тепер виявилось, що війни між царями є дитячою забавкою в порівнанні з війнами між гуманними демократіями. Колись зброю валилися, щоби уникнути нападу, війни; тепер — напр. большевики — хочуть роззброїти нації не для

миру, а щоб тим легше запалити горожанську війну між клясами. Коли, отже, давніше гаслом було — *si vis pacem para bellum*, то тепер гаслом є *si vis bellum, para pacem*.

Колись село було сателітом міста, тепер воно прагне рівноправності з ним. Давніше місто висилало свої карательні загони на село. Тепер ми є свідками організованого наступу села на місто, як в 1918—19 в Києві і пару днів тому в Букарешті і Гельсінфорсі.

Давніше свобода — значило свобода від держави; тепер свободу і добробут шукається в залежності від держави, в урядових посадах, пенсіях, замовленнях, концесіях і запомогах.

Давніше богом була приватна ініціатива, — тепер етатизм, або приватна ініціатива в новітній формі — „граб награбленне“.

Давніше шахраї сиділи за ґратами, тепер вони стали фінансовими геніями, як Бармат і Кройгер. Давніше були сталі норми права і безправства. Нині — найбільш шанованим правом стало право заїзду (Фюме, Мемель і інші). Давніше лібералізм з його свободами був силою революційною, тепер — реакційною, проти якої повстають нові революціонери, також особливі — не ліві, як колись а праві. Колись куміром було число, маса, тепер активна меншість.

Давніше підставою економічного співжиття була вільна конкуренція світової торгівлі і засада найбільшого упривілейовання. Нині — контингенти, девізові обмеження і митні божевільня. Колись зналося менше-більше, що то є рідний край і нація. Тепер з тим стало тяжше, коли „рідний край“ по десять разів до року міняли свою державну приналежність, коли проголошено, що якийсь край може мати звітчину чужу столицю, як напр. Москву, столицю „всесудящих“, не тільки Курського Ваньки, але й Миргородського Грицька і женецького винаря і шангайського куліса.

Колись вміли розрізняти „свого“ від „чужого“ з непомилливістю пса. „Свій“ говорив по нашому, чужий — по чужому. Тепер і це переплуталося. Прийшли чужі, що говорили по нашому і переконували, що „свої“ є „чужі“ а „чужі“ — „свої“ (українізація).

Найміцніші догми захиталися, найпривичніші поняття і незналося вже, в що вірити і кому. Світ здригнувся в підставах.

Але цей здвиг не лиш захитав привичними поняттями він спричинив щось більше. З упадком трьох монархій і трьох консолідованих порядків, щезла разом з їх престижем і та фізична сила, яка охороняла привичні, традиційні установи і тримала в унормованих рамках боротьбу громадську

ил. Вибухла жахлива війна всіх проти всіх, оргія напрасно-изволених енергій.

Давніше, чи право власности на вашу хату належало вам чи державі — рішалось пресою, виборчою карткою, олошуванням. Коли ж хто це право власновільно порушував — на те був суд. Тоді вистарчало мати на адвоката і на партійну вкладку. Але чи ці засоби вистарчають тепер, коли узброєні люди з декретом про колективізацію викидають вас зпід власної стріхи? Чи ті старі засоби вистарчають, коли — як це було перед фашизмом в Італії — узброєні робітники гвалтом займають фабрики? Давніше можна було боронити церкву, кидаючи два гроші на тацу. Але чи тим її тепер обороните в часі, коли приходять ті, що здирають хрести з бань, а з церкви роблять кіно або абирають для свого бога?

Давніше справа соціалізації була предметом дискусій парламентах або — пригадую — в тюремних камерах між ольшевиками і „дядьками“. Тепер — ця дискусія кінчиться банці, в ярі або на Соловках. Давніше, коли партія рагнула зміни кабінету, старалася зібрати більшість в парламентах і ухвалювала вотум недовіря. Тепер для того треба обити марш на Рим, а дискутувати поза мурами парламента.

В часи унормованих конфліктів, коли село хотіло, щоби толиця почула його голос, — то слало послів або „ходаків“ до цісаря у Відні або до Думи в Петербурзі. В 1918 р. ело, щоби досягнути своєї цілі, мусіло машерувати на Київ або робити базарний страйк.

Все це очевидно вимагало від сторін, що боролися за вплив, інших прикмет, не тих, що вони мали перед катрофою, коли існуючий порядок мав за собою престиж, традицію і фізичну силу. Уладок цього престижу і цієї сили, що викликав хаос ідей і непевність завтра, цілковито підівав і престиж партій, як організацій політичної боротьби, ісуваючи на арену — політичні Ордени: фашизму, большеизму, гітлеризму, ляповців. Інші часи, інші птахи. Інші тахи, інші пісні.

Коли захиталися в хаосі подій найпривичніші ідеї, найбільш підставові цінности нації, на місце знання мусіла прийти непохитна віра, бо вірою тяжше захитати як знанням.

Коли за привязання до думки чекали посла острії рикрости, аніж перепад на чергових виборах (пор. забивство Радича в Югославянськiм парламентах) на місце лисячої ульоарної звинности мусів прийти характер і витревалість.

Коли на місце усвяченого традиціями права війни, овернули звичай Валенштайна й Тілли, гуманість мусіла аступити суворість. Коли престиж, традиція, сила, усвячені іками абдикували, для їх охорони, замість старих партій.

які тільки під охороною тої сили й могли ділати, — мусіли потворитися відділи добровольців, які, як фашисти в Італії, ратували власність горожан, честь і добробут, здані на ласку долі державою, — від заливу анархії. Коли замість дрібних щоденних справ, на порядок денний виступили заєадничі проблеми існування людських гуртів, — ті, що за них боролися, мусіли засвоїти залізну карність Ордену, не нібито-карність партії; мусіли мати ідеалізм, мусіли підкреслювати не кількість, лиш якість.

Так для ратування католицької церкви, захитаної ударами Віттемберського чарівника, повстав великий твір Гната Льюїолі, з метою знищити у віруючих дух сумніву, підготувати активне духовенство, взяти в свої руки виховання народу, усунувши від нього інші Чини і створити таку в своїх рядах карність, щоб їх члени добровільно корилися вибраній догмі та її носіям — *ac si cadavera essent*, мов повільне знаряддя.

Катастрофа, про яку говорю, відбилася сильно і на нас, викликавши повне замішання понять. Вирвана виром подій з рідного середовища або середовища своєї верстви, наша інтелігенція, замість голосу крови, зачала прислухуватися до тої чи іншої книжки, до модної теорії, до абстракції. Духом стала подібна до того жида, про якого оповідає Зомбарт, як про символ відірваного від життя книжного мислення. До мене до Бреслява, читаємо в того автора, прийшов якось один жидівський студент аж зі Східного Сибіру, в єдиній цілі „студіювати Маркса“ у мене. Перебув він пару місяців і вернувся назад. Але цілий той час він зовсім не сприймав окруження, серед якого жив, ані не пізнав жадних людей, на прохід взагалі не ходив, він мабуть не знав гаразд, де він провів той час. Він перейшов через Бреславський світ, не спринявши його так само, як перейшов він через світ, з якого прийшов, і як ітима через світ в наступні роки життя, не відчувши ані подиху його, лише з Марксом в голові“, (от як тепер ідуть большевики.) Це незрозуміння до органічного, до того, що виросло природно, є властиве жидам. „Тому, пише Зомбарт, може жид бути таким як є, але може бути й інакшим. Що лорд Біконсфільд або що Фрідрих Юлій Штадь були „консерватистами“, завдячують вони якомусь випадкові, політичній конюнктурі. Але, що Фрайгер фон Штайн, Бісмарк або Карлейль були консерватистами, — це лежало у них у крові“. *) От подібне духове „зжидовіння“ спостерігаю у серед нашій інтелігенції, як галицької, так і надніпрянської. Селянський син, що попав до міста, здеклясований дідиць „марксист“, маломістечковий інтелігент, бувший „волосний писар“, що стояв на чолі політичної партії, фельд-

*) W. Sombart. Die Juden u. das Wirtschaftsleben. Leipzig 1911 стор. 317, 326.

фебель, з якого війна чи революція зробили міністра або провінціального отамана, — всі вони, вирвані, викорчовані зі свого природного оточення, з обсягу привичних понять і способу думання, попали зненацька у вир завзятих змагань різних доктрин, поставлені перед справами загально-національної ваги, над якими ані думати не звикли, ані тим менше їх рішати.

Ті, що належали до вищої кляси, засудженої на кагібіль, (до „малоросійського дворянства“) соромилися її ідеології. Ті, що належали до нижчої (селянства), почували себе чимсь меншwartним, — не мали часу ні відваги піднести свої інстинктові привязання і відштовхання психічні до височин твердої ідеології, підпадаючи впливам кожної нанесеної, „нової“, „поступової“, розрекламованої ідеї (напр. соціалістичної), стаючи духовими викоріненцями, таким перекотиполем, якого перший ліпший вітер міг занести на те чи друге поле чужої ідеології. Як той жид Віконсфільд, що припадково ставав консерватистом, ставали й вони припадково демократами, щоби завтра опинитися серед антидемократичних большевиків, або, щоби з „загравіста“ стати „католиком“.

Поки ще існував престиж Габсбурга й російської демократії (яка гарна вона була за — царату!), так популярних у нас, і інтелігенція наша мала „ясну лінію“ — готовий кодекс понять і ідей. Колиж ті сили збанкрутували, здана на власну думку інтелігенція наша геж стратила духову рівновагу. Все стало сумнівним: Схід чи Захід? З демократією чи проти неї? Віджило нове москвофільство (комуністичне), молода наша національна інтелігенція сумнівалася, чи не є вона „паразитом на тілі народу“ (гл. Щоденник Чикаленка). Совітський поет О. Влизько,*) як і маса інших, не знав, чи змусити собі служити вороже місто, чи—впасти йому до ніг:

„Хто, — людина чи схований звір?..
Завжде байдуже до того,
Сміється там хто, чи бол'є,
Місто у полумі люто стремить!
Соняшне? Хмарне? Це невідомо!
Плакать? Сміятися? Це невідомо!
Місто мовчить!

— говорить лише роздерта сумнівами душа Влизька, і Хвильового, і Сосюри, і Важана, які, замість у власній душі, шукали відповіді в чужого оракула.

І цей сумнів, цей комплекс „інферіорности“ (почуття своєї меншwartности), характеристичний для нашої викоріненої психічно, підпавшої під вплив чужих ідеологій інтелігенції, є старшої дати. Його зародки слідно ще перед війною, коли то ми сумнівалися у власнім праві, не знаючи, чи

*) „Молодняк“, 1927, VIII, „Місто“.

нам, внесеним журбою,
роздертим сумнівами, битим стыдом,

чи нам провадити нарід на ясніший шлях... Коли то ми сумнівалися, чи маємо право накидати йому свої ідеї бо хтож вгадає, куди йде еволюція?

Небезпечно ставати в супір
Діл природних бігові,
Легко власний свій вабаг подати
За веління Бгови...

Але старі ще вірили бодай в автоматичність „поступу“ і в остаточну перемогу демократії, числа, та що „чоловіцтво“ перемаже „звірство“ у світі. Їх епігони і цієї потіхи не мали. Вони лиш, коли їм говорити про органічність ідей та про їх відірвані теорії, не звязані з нашим ґрунтом, ні з традиціями, вони лиш здобуваються на твердження, що не вільно безкритично пересаджувати на наш ґрунт чужі доктрини. — Але про марксизм, парламентаризм і прочі теж чужі доктрини вони мовчать, бо не з життя черпають свої мудрощі, лише з поживклих листків перестарілих книжок.

Як жахливо-тупо „працює“ напхана чужими доктринами, думка нашого партійця-інтелігента, виявлена з почуття органічного звязку з оточенням і фактами, — ось, в додаток до розважень Зомбарта, — мала ілюстрація: з оповідання сільської вчительки на Україні — „Часом діти питають: „чому ми голодні і босі й роздягнені, а он — пани в капелюхах і все забирають?“, — „Деж пани, запитує суворо, у нас панів тепер нема. Оті, що в капелюхах і з портфелями, то — совітські робітники,“. „Щось вони дуже скидаються на тих панів, що про них нам розповідають наші батьки“ — кажуть діти. Вони мають рацію, але я мушу говорити те, що приказано“.*)

Учителька ширить оті ідеї (інтернаціоналізму, братерства), хоч і всуперч фактам — але з мусу. Але скількиж то є в нас інтелігентів і по той і по цей бік кордону, які ширять ті самі ідеї просто з глупоти. Органічно, кровно звязана з землею і оточенням, українська дитина — в наведеному прикладі — розуміє з фактів життя: коли ті зайді ліпше вбрані („в капелюхах“) і, не питаючись, в нас „все забирають“, значить це пануюча верства, це — „пани“. Напханий відірваною книжковою мудрістю інтелігент розуміє інакше: в книжці написано, що за соціалізму „нема панів“, значить вони й не можуть бути на селі. Коли тому перечать факти, тим гірше для фактів, бо соціялісти — як стоїть у Маркса — можуть бути всім тільки братами, не панами. Їх розум — як у того жида, Зомбарта, не цікавився ні оточенням, ні людьми, „не відчуваючи ані подиху життя“, розумував лише мертвою буквою мертвої книги. В однім випадку — інстинкт самозбереження, в другім — у пар-

*) „Тризуб“, 1932, 10. VII.

тійців— відгомін викутих замолоду і неперетравлених шпаргалів, які не можуть вже бути компасом в тій анархії думок, що є характеристичною прикметою наших часів.

А як раз тепер прийшов час, жорстокий час жорстоких фактів, коли навіть неформленим мозкам наших вічно хитливих скептиків зачала дивною видаватися наука мертвих книг.

І от тоді наступив хаос і сумнів, якому безрадне покласти край наше партійництво, бо не вилізло з під впливу мертвлячих старих доктрин, ані навчилася самостійно думати і приглядатися фактам життя. Клястися на старі книжки вже не йшло, бо факти з них глузували. Але вивести свою мудрість з фактів, оснувати на них, як ті діти — піти проти „святої“ книги — теж не випадало! Ось так опинилися наші бувші демократи, драгоманівці і соціялісти, „роздерті сумнівами, биті стидом“ — як той Буриданів осел між сіном і соломою, безрадні й безчинні перед великими проблемами сучасності: село чи місто? Націоналізм чи інтернаціоналізм? Число чи якість? Сумнів, розум чи віра? Капіталізм чи соціалізм? Демократія чи авторитарність? — Без догми, без компасу, без віри молотять їх часописі ці проблеми, не знаходячи виходу.

Трагедія цих людей стала трагедією нашого партійництва взагалі, трагедією партії, як типу організації, в добу, коли сама дійсність накидає інші форми групування — ті, які я означив словом Чин, Орден.

Партії захвалюють „розум без віри основ“ .. Але в добу, де всі національні цінності є під обстрілом фанатиків тої чи іншої віри, коли наші цінності обезцінюються, коли чуємо про нас без нас: про „Схід Європи“, „Евразію“, СССР і про те, що *Rutheni nondum sunt maturi ad regendum*, в такий час, не хитливий під доказами нібито-льоґіки розум, лиш бездоказова віра вратує ті цінності від загибелі.

Партії відкидають „догматизм“, партії кажуть: „Я визнаю свої невдачі й помилки і кажу: буду й надалі міняти спосіб і засоби досягнення мети, буду мати невдачі і робити помилки“, *) але в нашу добу ця принципова безпринципність веде тільки до приймання всякої нової противної догми. всякого зявища, що переконує тих „розумовців“ не силоюльоґіки, а силою факту, до паніки... „Хай живе демократія!“ Керенський упав? „Кінець демократії!.. Хай живуть Совіти! Хай живе українізація, не самостійність, ми помилялися!“... Зі Совітами зле? Шубовсь в другу скрайність. „Ревізія нашої політики. Ми помилялися!“ Не йде за тим громадська думка? „Назад, ми пожартували, ми помилялися!“... Фунт поточився в діл і в Женеві двацять трупів? „Ми помилялися, таки кінець капіталізму!“ — і т.д., без кінця, чу-

*) Винниченко, Поворот на Україну. Накл. групи укр. соц. молоді „Вільна Громада“, Пшибрам, 1926.

тєва гістерика у людей, які — так ненавидять емоції і так ніби то кермуються „холодним розумом“, якого їм в дійсно-сти брак: і холодного, і гарячого.

Серед цього політичного канкану не партії з їх виправдуванням „помилко“ і панікерства, а Орден з його догматизмом, з його почуттям непомильності, дає силу, не хитаючись у вірі і не впадаючи в паніку, глянути в вічі кожній несподіванці, як не захитавшись у вірі, глядів на пишний Вормський собор убогий віттемберський чернець.

Партії в наші часи стрічають проти себе сили, які претендують на „виключне визнання“, на „цілковиту перестанову цілого нашого життя в імя своїх поглядів“, а вони живуть оманю, що оту виключність дасться „зашептати“ льогікою і розумом. Партії говорять: „щоб була дума і воля єдина“, але при тім кладуть натиск на єдина, а не на те, щоб була „дума і воля“, бо обєднана бездумність і безвольність — дасть стільки, скільки й необєднана. Для того не мають відваги вибору, для того страхаються стратити прихильність мас, уникаючи висувати хоч слухну, але ще не знану загалові ідею. Для того уникають відповідальности, шукаючи завше думки загалу і для того якраз тратять популярність серед того загалу в наші часи, коли маси шукають не консультантів, а провідників.

„В тяжкій боротьбі з долею рідко програє той, який найменше знає, лиш завше той, який із свого знання витягає найслабші консеквенції і найдурніше обертає їх в діло“.*)

Партії будують на механічнім числі, на інертній масі, на кількості голосів, не на якості їх, на „єдинім фронті“. Але в добі занархізовання думки і підміновання традиційних переконань, важніше не єднати в одну какофонію протилежні слабкі думки, лише викувати з них одну, міцну, важніше не маханічний злепок безбарвних думок і безхарактерних „характерів“, лиш невеличкий числом, але твердий вірою Орден.

Партії „проти дюдєй клєрикального способу думання, для яких існують абсолюти.“***) Але в часи ідейного хаосу непевности і розкладу, люди без абсолюту стають людьми без компасу. Тим менше стануть вони атракційним осередком розпорошених енергій, притягуваних тепер іншими, чужими центрами, тими, з яких промінює оте бракуєче нам „клерикальне“ почуття непомильності і нерозїджена сумнівами вір'а

Партії проти нетолерантности думки й суворих правил в своїй середині, проти каранья дезертирів, проти дисципліни. І тому в нашу критичну добу, де стільки є, як ніколи, спокус — є стільки в їх рядах таких, що „помиляли-

*) „Mein Kampf“, s. 453.

**) В. Винниченко, цит. брошура.

ся“ або хочуть помилятися; що з одної партії приступили до другої, щоб потім вступити до третьої, з віковичним — викликаним безкарністю — оправданням: *ergate humanum est*. І тому так багато в партії людей, що вірні їй лише доти, доки вона їм забезпечує мандат або виборчі фонди.

В наші часи захитаних переконань і зміцненого натиску світу чужих ідей, коли нема жадного „помиленого“ (такого, що „помилився“) без авреолі ідейности, коли єретики числяться тисячами, потрібна не нібито-карність партійна, а залізна дисципліна Ордену, яка не лиш на папері тягне до відповідальности за кожний фальшивий крок і — навіть за „помилки“. Лише та дисципліна здолає створити не потульну отару з партийним квітком, а твердо споєний гурт однодумців; людей віри, не — підкреслюю це — солом'яного вогню, людей світогляду, не — підкреслюю це — верхоглядів, людей, що виробляють собі той світогляд напруженою працею, днями, ночами, роками.

Катастрофа, що її викликала війна, упадок традиційного порядку в Середній і Східній Європі, кинув нас разом з іншими 300 мільонами бувших підданих Габсбургів, Романових і Гогенцолернів у вир незнаної доти ідейної і всякої іншої боротьби, в вир хаосу, з якого треба наново кувати нові догми й нові доктрини й надати їм новий престиж. Не партіям зробити це. Уклад понять, що спирався на силі австро-угорської монархії і престижі всеросійської демократії розпався. З темряви історії старасмося ми вигребти поховані під тими руїнами власні традиції, щоби зцементувати ідейно націю. Напоти́каючись на шалений опір ворожих енергій і сил.

Чи перебороти ці енергії, чи надати престиж власній традиції, чи створити нове загально-національне „вірую“, незмінне і недопускаюче єресей і їх караюче, чи вийти з хаосу мінливих думок — здібні партії? Чи розв'язати ділеми — села й міста, пролетаряту й селянства, кляси й нації, націоналізму й інтернаціоналізму (з усякими братерствами), соціалізму чи індивідуалізму, економіки продукції й економіки розподілу, свого й чужого, чи є ми „матурі“ чи не є, безрозумного „розуму“ чи розумної волі, ділеми гуманітаризму чи карности, маси чи проводу, — чи здібні партії? Чи зневірену, розбиту, розідрену плитким критицизмом, розшарпану ріжними демагогічними ідеологіями думку — здібні злутувати партії? Чи здібні натхнути її тою завзятістю і вірою, якою натхнув своїх „залізнодорожників“ Кромвель, своїх адептів Ленін чи Гітлер, своїх учнів Льюїоля, — чи здібні створити нову людину?

Ні, ні, і ще раз ні! Знаком часу є віра, не сумнів, догма, не партійна „програма“, характер, не число. Живемо в світі нових, зовсім нетолерантних світоглядів. В такі часи, „пересякнутий пекельною нетолеранцією світогляд зможе

зломити тільки перенята тим самим духом, боронена тою самою сильною волею, але чиста в собі правдива ідея“.*)

У Ле-Бона читаємо, що „ментальну стабілізацію“ в людині і в їх групі може витворити лише „приняття якоїсь гарячої віри“ (як свідчать нпр. початки реформації у Франції), лише ця остатня дає думці сталий напрям і інтенсивність. Ось це і є зміст і суть цієї статі. „Коли стільки умів тепер впадають в неміч і непевність, то тому, що не знайшли ще містичного ідеалу, досить сильного, щоби опанувати їх.**) В наші часи розгاردіяшу такого ідеалу не посідає жадна політична партія, вже існуюча; не матимуть її і ті, які думають тепер закладати мудрі по шкоді пізні Івани.

Мати відвагу вибору між ріжними думками і почуття непомилности, бажання дати не нову програму, а нову людину — пана хаосу, — новий ідеал може лише угруповання типу Ордену, Чину.

Чи всім вказуємо до нього стежку? Ні, це не є рецепта для масового ужитку. Тому і відповідаю: „могій вмістити, да вмістити“. Потім, коли оті пробоеві еліти створять стрижень нової думки і тип нової людини, потім до них прийде більшість—з подиву, з побоювання чи зі снобізму, тоді і маса переконається, що — „цим побідиши“. На разі ні...

Тому і на питання чиж партії зникнуть, відповім: мабуть ні. Але гадаю теж, що без тих Орденів і сект, релігійних і політичних (як свідчить історія, від якої ніхто не вчиться), — що без них не перегревалиби до наших днів багато з установ та ідей, яких вони в свій час піднялися ратувати. Певно, що Тецелі не охоронилиби від упадку папський Рим, ні Джоліті Рим королівський.

Партії імовірно існуватимуть і далі, роблячи й далі те, що тепер. Але не вони загартують дух загалу, не вони вратують zagrożені традиції, не вони скристалізують думку поколінь, не вони випростують моральний хребет громадянства, не вони нададуть новий блиск і атракцію її правдам, не вони викорчують так глибоко закорінений у нас комплекс „інферіорности“...

Лише те, що я назвав Орденом (колиб він повстав) здолає клепати наші „зівялі серця і сумління“ тяжким молотом своєї догми. Лише його сталь перейде нам по серці „мов розпаленим дротом“. Лише він зєднає не недовіроків, а віруючих коло свого символу. Лише він—в цім безладі думок — надасть нашим давнім традиціям страчений престоїж.

*) „Mein Kampf“, ст. 507.

**) Le Bon, Bases scientifiques d'une Philosophie de l'histoire.

Артур В. Юст.

Подорож барона Мінхгавзена до країни Сівітів (з німецького)

Шовкова підшивка темнофіолетного домового халату наймолодшого з баронів Мінхгавзенів, зі славного роду Хвальків, легко зашелестіла, коли милий господар стягнув до кишені, щоби почастувати зібраних гостей експортними цигарками лєнінградського тютюнового тресту. Тим хотів впровадити згромаджених коло комина гостей в належний настрій, заки приступив до оповідання про свою недавню подорож до Сівітського Союзу.

Затягаючись цею цигаркою, набутою наборзі за валюту в Торгсінкіоску на пограничній стації Негорєлоє, барон почав: „Очевидно, що я не подорожував по російських степах і лісах з науковою ціллю, ані за вказівками Інтуриста. Їхав я не для того, для чого їздять туди вчителі, адвокати, журналісти, пасічники і хлопці готелєві, лиш от так собі для пригод. Зі мною їхала одна дама, теж високого роду. Вона загорнула собі голову хусткою і була твердо переконала, що ніхто не відріжнить її від російської селянки. Ця пані значно мене випередила. Вона відразу дістала готову, видруковану книжку про свої вражіння з подорожі по СССР. Що до мене, то я, як і кожний подорожник Інтуриста, теж дістав від Сталіна, з рук цієї прекрасної установи, готовий плян моєї будучої книжки, — одинокого правдивого опису відносин в єдиній пролетарській державі. Але я ще з того пляну не скористав. Можу, кохані друзі, оповісти вам лиш декілька уриваних вражінь з моїх пережитих бо, — річ ясна, — що для кожного, хто побував у цій казковій країні його подорож була неабияким пережиттям.

Проста, подорожуюча голота звичайно зачинає від оглядин випханого Леніна в шклянній труні, який в кожнім разі виглядає апетитніше, аніж моці передреволюційних святих в протирелігійнім музею на Страстній Площі в Москві. В барі готелю Метрополь русява Настя, — до речі страшний шибеник, що приймала „на чай“ лише в чужій валюті, котру навіть не позволяла собі запхати до панчохи, — отже та русява Настя познайомила мене з рудим Американцем, який щойно відвідав свого дідуся в Житомірі. Цей журналіст завдячував свою світову славу тій обставині, що йому вдалося вщипнути мертвого Леніна за кіньчик вуха. Ряд статей про це зворушував заокеанську публику многи тижні. Але нас цікавив дух Леніна. Тому ми пішли до лєнінського інституту для дослідів над мозком. Там знаходиться музей з восковими відливками того, що колись містилося в слав-

них черепах. Все розложено під шкляним дзвоном на червонім сукні.

Але перед одною запечатаною шафою стояв день і ніч вартовий, очевидно з гвардії, з ГПУ. Там, в середині, сказали мені, розкраяні на десятки тисячів кусничків мікроскопічні рештки мозку Іліча. Коли я зі страху і огиди стояв як вритий, — гукнув по простацьки на мене вартовий: „Розійдіться, громадянин“. Але я подарував йому одну з трьох люльок, які, на підставі урядової митної листи, вільно ввозити кожному подорожньому, і він вступив у балачку зі мною. І признався мені, що мікропрепарати для дослідів наукових, властиво знаходяться в столиці одної заприятеної республіки та, що шафа порожня. При цім показав мені також інструкції для вартового, де я прочитав, що те, що в шафі, він зобов'язаний боронити проти нападів клясового ворога навіть з нараженням власного життя. Але досі навіть не було ніякої спроби влому до Ленінового мозку. Як незабаром вияснилося, вартовий збрехав. В робочім кабінеті директора почастивали мене чаєм. Цукровий „пайок“ на підставі карток минулого місяця ще не розділений. Отже, директор не мав нічого солодкого до чаю. Але покоївка Марфа знала, що треба робити. Була це ошадна селянка хліборобка заки вступила на високу посаду в інституті для дослідів мозку провідника світової революції. Зручно зірвала вона печатки приліплені лише розжутим хлібом на мозковій шафі і врадувана принесла чужоземному гостеві кусничок цукру, лише трохи надгризений. Аж тепер догадався вартовий, що таке змушувала його боронити інструкція аж з нараженням життя, наколиб наблизився клясовий ворог.

Щоби залишитися вже при мертвім, зазначу, що тут є цвинтар з оголошенням на воротах. Параграф 3. оголошення звучить: „Вхід на цвинтар в нетверезому стані суворо заборонений“. І подумати що є люде, які твердять, що Россія це „країна без сміху“.

Ви всі мабуть читали, мої кохані, і бачили чудовий російський фільм, звуковий фільм „Дорога в життя“, який так зворушуючо описує материнську журбу совітської держави для безпритульних дітей, які, як відомо залишилися з часів голоду і горожанської війни. Коли ми їхали до Криму і коли я, по невиспаній ночі в спальнім вагоні, на якімсь перестанку, виліз щоби зачерпнути свіжого повітря, залоскотало мене щось за ногу і якесь чорне чортеня з блискучими очима сказало до мене довірочно-нахабно: „Дядінька, дай рубля“. Колиж воно нехибно пізнало в мені чужинця, по моїй камізельці, то зразу поправилось і повторило своє домагання але вже в заграничній валюті. Сей безпритульний жагадав лише доляра, і тим виявив більшу скромність в перерахованю, аніж мати держава, яка за доляра дає не ц-

лих два рублі. Але уявіть собі моє здивовання, коли байстрюк показався дівчинкою на одній нозі, яка могла ледві мати десять років. Коли мене не заводить історична пам'ять, то горожанська війна — що породила тих безпритульних — вже дванадцять літ тому скінчилася. На цім примірі, любі друзі, можете ви уявити собі молодість, свіжість і житеву салу російського народу. Літа минають, але діти не старіються. Соню забрав я до свого переділу, щоби трохи розпитатися про дещо в неї. З бездонних кишень її жупану, який вона носила замість всіх інших одєжин, витягла вона розпорядок з дня 23 листопаду 1930 р., згідно з яким безпритульність дітей найдалше до двох місяців має бути усунена. Зрештою Соня зовсім не чулася безпритульною. Хутко вилізла з мягкого спального вагону знова в порожню акумуляторську коробку під вагоною посадою, бо як твердила звикла трохи довше спати. В Харкові, як подяку за шоколяду вкрала для мене в газетяра свіжу часопись, в якій я таке прочитав, про що ще ні одна фільмова пропаганда не мала часу оголосити про життя безпритульних. А саме, робоча комуна вуличників при ГПУ України імени Фелікса Дзержинського, зробила винахід німецького фотографічного апарату Леїка, який назвала після фотографічних букв основоположника Чека, Фелікса Едмундовича Дзержинського — Фед.

Як відомо, Росія найбільше добуває золота. З нечуваним темпом розвивається там золототворча промисловість. Пороблені мільярдні інвестиції. Завідуючим золототворчої промисловости є один з найвправніших організаторів в ССРСР., пан Серебровський. Перед війною вивозив інвестований в золотій промисловості капітал 100 мільонів рублів. Серебровський інвестував нових 500 мільонів і на ювілей п'ятнадцятьлітнього існування Совітського Союзу одержав блискучу перемогу на господарським фронті: добича золота досягла квоти передвоєнної. Але країна все ще потребує золота, бо злі капіталісти, що мають постачати для упромисловлення Росії машини, не приймають рублів. За те населення остаточно звільнено з усіх передреволюційних ланцюгів: дам з їх нашійних ланцюгів, панів з годинникових ланцюжків. Також обручки заміняв Торгсін на макарони і рибні консерви. Звідкиж взяти ще потрібне золото? З усіх клопотів виручає ГПУ. З невичерпаною терпеливістю запросило воно підозрілих в посіданні золота осібників до своїх будинків на пару тижнів і тим способом облегла горожанам добровільне зречення посідати марні земські коштовности. Тепер установило ГПУ новий пропагандовий відділ для поширення гасла: „Пролетарська вітчизна потребує твоїх золотих зубів!“ — Навіть не треба вміти читати, щоби вивчити на пам'ять це гасло. Тихцем, як ця установа завше робить, запрошує вона кожного зосібна до себе.

приймає його в приватнім кабінеті і розясняє, яка потрібна річ дати собі виняти золоті зуби. Тутешні люди досить патріотично настроєні, і не треба їм двічі такі річі казати. Тимбільше, що нема тими зубами так багато що в ССРСР гризти.

Теж в інших випадках спостерігається між урядом і підданими просто взірцеві сердечні відносини. Напр. кожний може без гварантії купити ровер або машину до шиття на рати. І ніколи такий горожанин не зенедбує платити рати. Тайна в тім, що держава віддає в посідання купуючого не самий предмет, але квіток на нього поділений на рати, при чім вона свято прирікає доставити в приписанім речинці сплачений в ратах ровер або машину до шиття, і лише в крайних випадках цей речинець „особливим розпорядженням“ продовжується. Але що ви скажете напр. про багатство населення, яке може собі дозволити на се, щоби не вибирати величезних мільонів виграних з державної лютерії? Хто перевищить Росіянина в його великодушності, яка йому дозволяє лишати у фабриці державні позичкові облігації, набуті ратами, що відразу при виплаті кожноразової заробітної платні відтягаються. Настирливо просить міністр скарбу, забрати виграні, сердечно просять заряди фабрик своїх давнійших робітників, що розбрилися, забрати облігації. Чи може ті вірителі совітської держави попросту думають, що довжні скрипти ССРСР нічого не варті? Я стрінув колишнього партійця, кавалера відзнаки Червоного Прапору, який на тій підставі мав цінний привілей всідати до трамваю з передньої платформи, що ніяк не міг збагнути, звідки якийсь паршивий колхозник має право жадати за фунт квасного масла 25 рублів, яке за часів проклятого царату коштувало лише 15 копійок, і котрий через те не признавав, що совітська влада принесла пролетарятові благословенство. Але таких недовірків є дуже мало. Від нього довідався я що то є опозиціонер і клясовий ворог. Отже це всі ті, що тримаються передостаннього розпорядження правительства.

„Дігнати і перегнати Європу і Америку“! Таке жадання Сталіна. В Ленінграді професор Аганін винайшов штучний дощ. Московська Вища Рибна Школа лапає риби електрикою, а випродукування зубних щіточок в ССРСР ціднеслося завдяки розпорядженням уряду до 9 мільонів штук. В Москві є уряд, який уділяє відповіді на всякі запити. Кожний московський горожанин ставляє річно півтора питання до цього Інституту. А на мій запит, скільки відловідей, в наступаючім році має після пляну уділити, дістав негтайну відповідь: плян передбачає для наступного року шість мільонів триста пядесят тисяч сто сорок чотири відповіді. Про всеобіймаючу інтенсивність плянування в ССРСР. ви не можете мати жадного поняття, мої любі. Напр. один лікар

винайшов нове лічне средство, яке він назвав „гравідан“ і яке творить дива. Воно продовжує життя, відмолоджує і уродливлює людей. А при тім виріб дуже простий, хоч походження сего средства не конче апетитне. Гравідан це ніщо інше, як урін вагітних жінок, отже для правдивого большевицького пляновика було вже не тяжко вирахувати, скільки гектолітрів гравідану можна буде витворити в совітськім Союзі протягом найближчої п'ятилітки, о скільки літ дасться через це продовжити життя людей та їх плодючість і оскільки більше гравідану — в наслідок цієї гравіданізації — дасться внаслідок сего знов випродукувати. Ясно, що всі стараються продовжити собі життя, бо кожний цікавий довідатися остаточно, за що властиво він борюється за революції. На разі це знають лише кавалери червоних ордерів. Коли в смертнім оголошенні стоїть: „Несподівано заснув вічним сном кавалер Червоного Прапору Степан Степанович Октябрьоф“, то можете бути певні, що цей пролетарський лицар повандрує до місця спочинку в червоній труні з бальдахіном і з музикою. Він крім того дістане надгробник зі штучного граніту з портретом-медальоном. В той час як звичайний пролетарський пролетар мусить задовольнитися деревляною червоною зіркою.

Так виробляються нові форми безклясової суспільности в будучій ліпшій соціалістичній державі. Переформування стародавніх російських звичаїв на всіх ділянках життя йде повною парою. Провідники не знають стриму в бурхливім натиску своїх революційних ідей. Так напр. Михаїл Кольцоф, мораліст „Правди“ відкрив, що діти дуже легко можуть обійтися при їдженню без ножів. В народніх кухнях ножі вже давно скасували. Клясовосвідомий російський пролетар їсть свій фасольковий котлет зі сої ложкою і розвиває при тім таку вправність як японець, що двигає свій риж до уст патичками.

Мінхгавзен помовчав і подивився на годинник. Пять мінут бракувало до півночі. Служба наповнила шклянки луншом. „А тепер — продовжав барон — і звернувся до гостей, що прочували, що він на кінець готує їм несподіванку, тепер я покажу вам, що я собі привіз, як подорожні памятки. В Торґсіні можна купити милі річі: видовбачки Катерини II., нічний посуд царя визволителя Олександра II., правдиві фальшиві дорогоцінні каміння, кишенкові годинники з пікантними мініатурами, чудотворні образи святих, і грамофонові пластинки з царським гимном, все трошки лише дорожче як закордоном. Але я звернувся до Інтуриста спеціально до відділу який займається видачею закордонних паспортів для совітських горожан. Моє бажання видавалося дивним, але там мають зрозуміння для таких річей. „Ви можете вибирати пане бароне, між доньками нашої країни. Нема такої горожанки совітської, яка не булаби го-

ною совітською „статистикою“. Але кого ота „статистика“ тепер ще переконує? Що з того, що до 21 міль. гект. збільшилася площа засівна, коли вона лишається незасіяна? Що з того, що зарібна платня совітського робітника збільшилася нібито о 67⁰/₀, коли кошта утримання за той час зросли о 2:0 — 300⁰/₀? Що з того, що є вже 200.000 колхозів і 5.000 совхозів, коли з них лише, або як Сталін каже, „вже тисячі і колхозів і десятки совхозів дають прибуток“? Коли, отже, до 99⁰/₀ тих новотворів не рентується? Який сенс говорити про механізацію хліборобства, коли з випущених 160.000 тракторів — по одній кампанії треба віддавати до прапи 123.000? Що за сенс, оповідати про „гіганти“, коли більшість з них (як Дніпрельстан і Магнітогорськ) засуджені на консервацію і безрух? Чи не є блягою оповідати про „бурхливий розвиток“ важкої промисловости, коли напр. що до вугля, постановлено невиконану програму 1932 р. — довиконати в 1933, цєбто — тишком нишком — розтягнувши плян одного року на два? Коли добування вугля, сталі і заліза — підставових галузей важкої індустрії зменшилося о цілу третину, коли продукція бавовни нижча від 1929 р., коли продукція товарів широкої потреби впала о 20⁰/₀, коли совітський торговельний біланс паде з року на рік, будучи активним (плюс 42 міль. р.) в 1929, і пасивним в 1930 (мінус 294 міль. р.) і в перші дев'ять місяців 1932 (мінус 142)?*) Нарешті — який сенс хвалитися „досягненнями“, коли селянин не має ні цвяха, ні підкови, а робітник — ні хліба, ні приличного даху над головою?

І ось, коли диктатор опинився перед зневіреною, розчарованою марно ростраченими зусиллями і працею, людностю, він мусів їй — хочби з вікон свого партійного синедріону — щось сказати, чимсь пояснити безприкладний крах пляну і безприкладне одурення народу. І він сказав, але — щось зовсім несподіване, хоч і дуже цікаве. Шукаючи оправдання повної невдачі політики режіму, він мимоволі зрадив правдиву ціль п'ятилітки, досі старанно перед своїми народами большевизмом затаювану. Отже з промови наступника Миколи II. на троні царів, виходить, що ціллю п'ятилітки не було зовсім ані „догнати і перегнати Європу“ (про це в енцикліці тихше), ані досягнути добробут мас (про це ще тихше), якому на заваді стояв проклятий капіталізм, лише правдивою ціллю п'ятилітки було — створення сильної мілітарної совітської держави. Ані менше, ані більше! Совіти не виконали навіть найважливішого завдання пляну — здвигнення важкої індустрії? Так, але це тому, що „великі промислові обькти Схід. Азії мусілося приспособити для служби оборони країни“! Не маєте вугля, підков, цвяхів, кіс і плугів? Але це

*) Finanz u. Handelsblatt d. Voss, Ztng, 15.XII. 1932.

тому, що Совіти дбали про важніше, про бомби, літаки і трійливі гази. Чому не виробляли предметів „ширпотребу“? — питається диктатор, і відповідає — „але колиб не інвестовано капіталів якраз у важку індустрію, то не малиби ми (!) ні авт, ні тракторів, ні металевих фабрик“, яких можна було на жадання пристосувати для „оборони країни“ для її мілітаризації. Тодіб „СССР. була би беззбройна перед лицем капіталістичних країн з високорозвинутою технікою, нагадуючи Китай“. Натомісць — коли ви, кохані пролетарі — звучало зі слів диктатора — мусіли що третій день їсти або й зовсім ні, то майте за те потіху, що „з країни слабої і непідготованої для оборони, СССР. перетворилася в країну могутню, готову для всякої несподіванки, в країну, здібну масово продукувати всі новітні знаряддя оборони і забезпечити ними свою армію в разі нападу“. (Ви не маєте хліба? Але за те совітська армія має небо!). Тепер — закінчив Сталін — можемо звільнити темп розбудови важкого промислу, бо ця мілітарна „головна ціль (пятилітки) вже осягнена!“

Ось яка є несподівана „головна ціль пятилітки“. Але несподівана лише для висміяного населення. Для можновладців совітських вона була ясна з самого початку. Спершу дурили селян, що ціллю конфіскації панських земель є розподіл їх між селянами, щоби потім забрати ту землю від них... Спершу дурили, що ціллю боротьби з царатом є повалення абсолютизму, щоби потім — запровадити ще гірший... Спершу дурили, що ціллю пятилітки є осягнення добробуту людности, щоби оголосити потім, що цею ціллю є — найбільша продукція танків, гармат, літаків і газів!

Але може бодай в тій „цілі“ своїй, має рацію диктатор? Може її осягнув? Далеко від того! По перше, облудою є твердити, що Совіти потребували мілітаризації країни для „оборони“. Совіти, які голосять світові революцію, які хочуть підбити своїй владі цілий Китай, які завоювали Україну, які зазіхають на Монголію і китайський Туркестан, які „під шумок“, без спротиву жадної Ліги Народів проковтнули цілу китайську провінцію між Тибетом і Монголією з площею в півтора мільона квадратних кілометрів? Це вони дбають про оборону? У Островського паний Кит Китович скаржиться жінці, що всі його обижать, а та відповідає: „І полна Кит Китих, хто тебе абідіт? Ти сам всякава абідіш!“.. Таке можнаб відповісти і на ляментации Сталіна про „оборону“ бідної, переслідуваної країни Совітів, що обіймає шосту частину суходолу.. Але може оту ціль мілітаризації — оборонну чи офензивну — СССР. всеж таки осягнув? І до цього ще далеко. Досить простежити цілу політику скандальних уступок большевиків супроти Японії, щоби переконатися, що навіть в інтерпретації диктатора — жертви населення для осягнення

„головної цілі“ п'ятилітки — мілітаризації країни — були даремні...

І не тільки даремні, бо ті зусилля і жертви вже на вицерпанні. Всеросійська „тройка“, яку подивляв Гоголь, під батоном большевицького фірмана — вже гонить рештками сил, вже ось ось спіткнеться і впаде. Як думає зарадити цьому диктатор? Він запропонував цілий ряд заходів в своїй промові — які очевидно мають вагу царських указів. Ці заходи такі: 1. звільнення темпа розбудови важкої промисловости, більший натиск на її якість, на видатність праці, на знижку власних коштів, 2. Розбудова легкої промисловости (предметів „ширпотребу“), 3. припинення дальшої колективізації, і 4. зміцнення урядового терору. Відразу треба сказати, що здійснюємо є лише остання точка „програми“. Решта — така сама утопія, як і п'ятилітка.

Що до 1-ої точки, то яким чудом досягнути всі згадані в ній прекрасні речі, коли досі їх не удалося досягнути? — Відповіді на це нема. Сталін пропонує м. и. з меншення приросту робітничого населення о 2% в наступаючій році, а продукція має бути збільшена о 16½%. Яким жеж способом буде здійснена ця фантазія? Друга точка говорить про розбудову легкої індустрії. Але як її розбудувати, коли вже тепер держава звертається до помочі витереблених „кустарів“? Сталін обіцяє припинення колективізації і збільшення рентовности колхозів. Але як її збільшити під панованням Совітів, коли — за большевицькимиж часописями — є села, де нпр. косовиця триває 54 дні, де половина врожаю крадеться? Як її збільшити, коли в жовтні, в рішучім місяці для збору врожаю, Україна виповнила тільки 24% завдання, Північний Кавказ (з українською Кубаню) — дав лише 24% передбаченої кількості збіжжа державі, а Нижнє Поволжє — 43? Як збільшити видатність хліборобства, коли під режимом Совітів, з одного гектара збирається 7 метр. сотнарів, а на Заході — від 14 до 22? Не серйозні, наївні, а нераз просто глупі пляни диктатора.

Лишається отже одна здійснима точка для „поправи становища“ — є нею загострення терору, заповіджене Сталіном. Терор цей має звертатися: проти села, проти міста і — трівожне для диктатури явище — проти власної партії. Що до села, то завдання терору буде випомповувати як найбільше збіжжа з колхозів, хоч би за ціну цілковитого виголодження людности. Показується, що „приватновласницькі інстинкти“, які думав диктатор витеребити зі селян, заганяючи їх в колхози, — живучі як ніколи. Соціалізований селянин як не хотів голодувати для большевицької кліки поки був приватником, так не хоче і тепер, ставши колхозником. Щоби зломити його опір, заповідає Сталін такі заходи: по перше запровадити по всіх колхозах і совхозах особливі „політичні відділи“, які здиратимуть зі селянина не сему а чотирнацять

скіру, по друге, засновувати такіж відділи при МТС (машинно-тракторних стаціях). Досі ці останні дбали лише про постачення тракторів колхозам, відтепер — вони матимуть догляд над „хлібозаготовкою“. Одним словом, створюється особливий большевицький „корпус жандармів“ для села. Цей корпус жандармів має отже зробити, щоб з 200.000 колхозів не тисяча як досі, а всі 200 тисячів стали рентовними..

В містах програма інакша. Тут мається на думці зробити велику „розгромаду“ міського населення, звільнити державу від „лишних ротів“ яких вона відібравши їм власний варстат праці, не в стані прогудувати. Дятого устанавлюється драконські кари за „прогули“, і новий „єдиний паспорт“, який буде зобовязаний мати кожний підсовітський „горожанин“, і який дасть змогу — під претекстом боротьби з непевними елементами — вичищувати міста з соток тисячів пролетарів, яких вигодувати СССР. вже не може..

Але найважніший терор — це терор проти непевних елементів таки в рядах самої партії. В газетах совітських читаємо про віддання під суд і розстріли вже не „буржуїв“, а совітських чиновників і партійців за — потурання тому самому мітичному „кулакові“, якого вже ось п'ятнацять літ бе з цілою силою довбня „пролетарської“ диктатури і ніяк не може добити. Показується, що совурядники не виконують розпорядків Москви, особливо щодо „хлібзаготовок“; що проти-сталінський курс на селі держать не лиш адміністрації колхозів, не лиш сельради, але і ті самі МТС-стації, яких апарат „іде на поводи“ в „кулаків“. Зараза пішла так далеко, що преса говорить про „перероженіє“ партійців, які, забуваючи „завети Іліча“, злигалися з кулаком і саботують соціалістичне будівництво партійної верхівки. Заряджено поновну і ґрунтовну чистку партійних рядів, куди вслизнулася „деморалізація“ і „упадок дисципліни“ Директори колхозів, уповноважені для хлібзаготовки в ряді районів на Україні — вчора надійні партійні робітники — нині „зняті з роботи“, або віддані під суд „за повну бездіяльність і підриє“ праці уряду при збиранні контрибуції з населення. Директори великих „зернотрестів“, секретарі парт. „ячейок“, „здеморалізовані“ члени „ударних бригад“, — ціла „краса і гордость“ революції, нагло і масово опинилися — в саботажниках! Хмари куркулів, що втікли зі заслання — вернули на село, де їх укривають (до недавна річ нечувана) і де вони навіть зачинають грати кермуючу ролю, а „партійний актив“ — він мовчить, „бо боїтья розспрає“.. Давніше село боялося розспрає партійного активу, тепер актив — боїтья села.

І що найцікавіше, цей бунт комуністичного дворянства найсильніший якраз на Україні, де прибирає форми національного бунту В „Правді“ (30.XII. 1932) читаємо, що „ухил в бік місцевих націоналізмів намагається ослабити єдність м а р о д і в СССР.“, особливо, знову ж таки, на Україні, та що

з тими ухилами треба вести „нещадну боротьбу“.. Цікава тут сама термінологія старорежимна — „місцевий“ націоналізм і „єдність народів“ Росії, але ще цікавіше що інше, а саме — отой бунт комуністичного дворянства. Виходить, що партія бореться вже сама зі собою! Нагадує це останні часи царату, коли уряд боровся вже не тільки з революціонерами, а й з князем Вяземським, з ліберальними великими князями, з фрондуєчими губернаторами, з опозиційними „фрейлінами“ двора Його Величності і пр. Власне подібний момент наступає тепер для большевизму, коли власна партія зачинає зраджувати абсурдний режим Совітів..

Сталін зарядив чистку. Але що pomoже чистка і що вона дасть? От нпр. „навернувся“ Риков. Недавний провідник правої опозиції, звільнений з посту голови Совнаркому за правої ухил, нагло покаявся і пішов служити Сталінові. І таких є більше, і з таких складається гвардія, остання опора Сталіна — з карієристів, з підлизайлів, з людей моменту, без совісти, без чести, з людей які служать не ідеї, а особі. Партія — спаршивіла, і ота спаршивіла її частина є зі Сталіном. Друга частина — ідейна є або на засланні, або „вичищується“ з партії, бо не може на місцях підтримувати політику, якої нісенітність стає очевидною всім... І ця ідейна частина є з людностю і проти Сталіна.

На партійнім соборі усі були за Сталіном. Але якже могло бути інакше? Колиб не були вони за ним, колиб пішли в опозицію, то чи не значило це показати людности, — що шапки комуністичних кардиналів — є шапками блазнів? Що науки Леніна — безвартісними свистками гаперу? А „діялектка“ закавказького марксиста — штучками ярмаркового фокусника? От для чого, ратуючи себе, кліка стрінула енцикліку диктатора — „бурхливими оплесками“...

Глумом стріне її країна. Сталін признав, що в наслідок жолітики большевизму країна виснажена до краю, що продукція затамована, що кліборобство знищене, що п'ятилітка не удалася, що навіть та мілітарна, „головна“ ціль п'ятилітки не осягнена, що всі жертри людности були даремні під кожним оглядом, що завели і індустріалізація і колективізація. А факти говорять, що коли зпершу большевизм боровся з Керенським і Установчими Зборами, а потім ще й з дворянством і з буржуазією, з кулаком, і з колхозником, то тепер він бореться вже і з „непевними елементами“ в місті, з пролетарятю і нарешті зі самою партією...

База диктатури чим раз звужується, а фронт її противників — чим раз розширюється. Такі перспективи, які отворила для нас остання промова збанкрутованого диктатора. Наслідки її не довго дадуть на себе чекати...

Галицькі перспективи

(Про асиміляцію)

Від деякого часу питання асиміляції не сходить зі шпальт польської преси. Пише про це С. Грабський в „Kurjer Lwowski“, пише „Myśl Narodowa“, А. Новачинський в „ABC“, видає особну книгу А. Гертих.

Асиміляційна політика передвоєнних монархій — німецької, австро-угорської й російської, мала одну спільну прикмету: вона визначала для себе певні межі, яких не переступала. Як-би брутално й не ділала та політика, але вона полишала „меншостям“ певне „minimum“ самоорганізації: в парламентах (навіть в Думі) — меншости мали власне заступництво, мали власну пресу, власні економічні організації і церковні. Це була засада, відхили від неї стрічаємо лише у формі проєктів. Як напр. проєкт Муравйова Віленського опанувати відданими в сутанах слугами Москви, католицьку церкву в Росії.

Подібні проєкти, в повоєнних часах стали дорогівказом асиміляційної політики, її ідеалом. Як приклад наведу — комуністичну партію і пресу на Україні. Тут межі, які собі зачеркували монархії, свідомо переступлено, метою є увійти в середину меншостевих організацій і пересякнути їх своїм духом.

Що спричинило цю зміну асиміляційної тактики? Перетворення сирого етнографічної маси асимільованих на національно-свідомі народи.

Більшість польських публіцистів приймає цей останній факт як даний. І так, К. Грабик („Kurjer Lwowski“, 25. XII. м. р.) не вірить, щоби національно-свідомі групи серед галицьких Українців, „творили лише дрібний відлам загалу української людности“; не вірить, що маса нашого народу в Галичині не втягнута ще в процес кристалізації національної свідомости. Ще маркантніше підкреслює цю думку Стан. Грабський...

Здавалося-б, що в таких обставинах, надії на асимілювання маси, опанованої вже національним рухом, повинні-б зменшитися до „minimum“? Та так не є. Навпаки, читаємо, що „асиміляційна політика, навіть коли б її переведення й було дуже тяжке, мусіла би бути примінена, бо єдиною політикою, яку можна примінити“ („Kurjer Lwowski“, 17. I. б. р.).

Суперечність? З точки погляду рекламистів цієї політики — жадна. Напр. Гертих „як найдалі є від трактування асиміляційної політики як річі можливої до переведення лише в випадку слабого поступу національної української свідомости серед Українців... більше можна би вказати в історії прикладів засимілювання

елементів національно-скристалізованих, ніж національно-безбарвних". В національно свідомій людині „дзвенить вже національна струна, сильно відзивається вже голод свідомої й повної участі у всебічно розвиненім національнім житті, — але національність, до якої та людина належить, здібна є заспокоїти той голод лише в дуже недостаточній степені". (А. Гертих в „Kurjerzy Lwowskim" 17. I.). Тоді власне, така одиниця стремить „уподібнитися до (чужого) типу, який вважає за досконалий".

Підхопити це стремління готової винародовитися людини, і є завданням асиміляційної політики, бо легше „перетворити чи збагатити" психічний зміст такої людини, „а навіть змінити предмет її патріотичного почуття", аніж когось, хто цього почуття ще взагалі не має.

Такі є нові цілі у згаданих проєктах асиміляційної політики, викликані перетворенням української етнографічної маси в свідомий нарід. Якими способами оті цілі думається досягнути? Певно і процесом розвою асиміляційних організацій і ослаблення „меншостевих". Але не лише цим способом. Бо „історичний процес культурного піднесення людських мас... є загальний" (I. Giertych, „O program polityki kresowej", Warszawa 1932. ст. 8), і українські маси „хутко перестануть бути неусвідомленою масою". Що ж робити? — Вступити до ривалізації з українськими організаціями „за душу широких мас" (ibid. 9). Це найважливіше! Нпр., — пише Гертих — „коли перед війною зачали відзиватися в Польщі голоси тривоги за долю пруської дільниці, — то спиралися вони не на страху перед механічним випиранням нас Німцями..., лише на обсервації факту пересякнення... впливів німецьких до польських душ, які затрачували черти польського духа і через те байдужили для стремління, вирости із того духа" (ibid. 22).

Отже — згідно з аналогією — ривалізація за душу галицької людности, не „механічне випирання"... Не забрати мову, а „змінити предмет патріотичного почуття".

Якими способами?

Передусім силою „великої ідеї", яка „булаби в неменшій степені згідна з їх (Галичан) інстинктовими стремліннями і уподобаннями" (що й їх національна ідея), і „яка в неменшій степені від неї була б в змозі ті маси загріти й пірвати" (ibid. 39). Звідси велику вагу кладеться на пропаганду тої „ідеї", на „ідейний напрямок виховання, який — всупереч утертим поглядам — коли йде про вироблення національного обличча виховуваного покоління, — має більший вплив від мови, в якій відбувається навчання, (бо мова... не рішає про національність)" (ibid. 75). Проєкт, як бачимо побудований на премісах, які в моді і у большевиків.

По друге, радить Гертих, там, де ривалізація з українськими „сепаратистичними" (у автора — це значить взагалі

з — національними) організаціями безвиглядна, — „масово вступати до існуючих вже українських організацій для їх опанування“ або бодай для ослаблення їх національного наставлення (ibid. 60). В цій рецепті м. і. згоджується з автором і гр. Лось, і знова виказує вона велику подібність до „українізаційної“ большевицької політики.

По третє, радить Гертих (за московським первозором) звертати увагу в асиміляційній політиці не на старше покоління „серед чужомовної людности“ (яке „переробити досить трудно“); лише „ціле зусилля.. звернути на опанування молоді“ (ibid. 83), створити, на окраїнах „верству інтелігенції православної і греко-католицької віри і української або білоруської з походження“, але — національно іншої (ibid. 91).

Ось програма Гертиха і однодумців. Не — і передусім — „механічне“ ділання, бо супроти дозрілої національно людности „фронтіві атаки“ лишаються безуспішними. Лиш — увійти в середину, в економічні, партійні організації тих, що їх треба засимілювати, до молоді; ривалізація за душу людности, змінити предмет її патріотичного запалу. Повторяємо, практика „українізації“ на Наддніпрянщині не лишилася без впливу на теорії Гертиха і однодумців.

Які шанси здійснення цих теорій? Для їх здійснення (за її-ж авторами) треба, 1) щоб асиміляційна ідея була „великою ідеєю“, в кожному разі вищою від ідеї, супроти якої виступається, 2) щоб вона культурно переважала ту останню, та щоб 3) асиміляційний табор мав суб'єктивне почуття тої вищости і морального права асимілювати. Гертих пише, що асиміляційна ідея повинна мати силу, як колись, продукувати нових Яремів Вишневецьких. Тих Вишневецьких, які казали, що „ліпше не жити, аніж хлопство і талалайство малиб нами рядити“. Отже, потрібний — за Гертихом — суб'єктивний погляд на себе, як на вищу расу, на інших — як на „талалайство“. Або, як пише краківський „Час“, який остро критикує обговорювану теорію, таку політику можна провадити „лише під Бісмарківським гаслом „нижчости раси“, яку прагнеться асимілювати „Z dziedziny romysłów chorobliwych, „Czas“, 20.1).

Що до культури, то тут справа стоїть так. Гертих цитує Москаля А. Царінного і його видану в 1925 р. книжку в Берліні, як він собі уявляє майбутнє міжславянських відносин. Отже, „в Польщі мовою державности, суспільности і вищої освіти буде польська мова, яка блищала красою і міццю ще в XVI в в творах Марціна Белського Миколая Рея, Яна Кохановського і багатьох інших, а за наших часів вславилася Сенкевичем, Реймонтом, в Росії — мова російська, яка розвинулася до значіння світової від часів Н. М. Карамзіна, А. С. Пушкіна, і Н. В. Гоголя, в особливо завдяки працям І. С. Тургенєва, Ф. М. Достоєвського, гр. Л. Н. Толстого, Н. С. Лєскова і П. І. Мельнікова, — а чудернацька „мова“ (так автор називає українську літературну мову) ховатиметься по

кутах, аж поки, разом з українським божищем Тарасом не буде — „за ненадабнастю“ — зложена до архіву людських „заблуденій“ і помилок“ (Гертих, ст. 109|110, прим).

Як є з тими трьома моментами у нас? Що до нищоти нашої ідеї, то хай відповідь сам Гертих. Українська національна ідея в Галичині — читаємо у нього — „зовсім не оперує лише гаслами ненависти... Вона промовляє до чистих і чесних почувань людности, кличучи її до оборони і утримання так цінних і гідних пошани дібр, як рідна мова, як віра предків, власна церковна організація і як цілість племінної традиції... Вона, далше, промовляє до розуму тої людности“ (цит. твір, ст. 127). Говорячи про силу польської національної ідеї перед війною, Дмовський писав, що її підставою є „релігія і національне почуття, привязання до вітчизни, яке має релігійний первень, що наказує дивитися на неї не лиш як на матеріальне, але й — і то передусім — як на моральне добро“. („Zagadnienie rzędu“)... Між рядками у многих сторонників асиміляції, визирає подібний погляд і на українську національну ідею... А про нижчість такої ідеї — очевидно не доводиться говорити, ані про її досягність для асиміляції.

Ще більш проблематично стоїть справа для авторів асиміляційних проєктів з другим моментом — зі суб'єктивним („яремівським“) почуттям морального права асимілювати. Під тим оглядом ревіляційною статтею є стаття А. Новачинського в новорічній числі „АВС“ („Вернигора“). Є там про буйний розвій української культури обабіч кордону, і про — „et ab hoste doceris“ (хто колись думав чогось учитися від „талалайства“?!), і повні смутку міркування, що „минули безповоротно ті часи“, в яких княгиня Вишневецька родила сина Ярему, і про те, що „прокинувся люд, став на ноги нарід і що розпочався неминучий нормальний біологічний процес з пелюшок визволення“... Хто так пише, хто „талалайство“ уважає за нарід, той вже стратив погорду до нього, як до нижчої раси, в того — в його суб'єктивнім почуванні, хоч може і не в практичній наставленні — заломилася думка своєї вищости, своєї о права асимілювати; бо асиміляцію можна провадити „лише під Бісмарківським гаслом вищости раси“, щобто коли почуття цієї вищости не захитане.

Так представляється друга, суб'єктивна передумова асиміляційних проєктів Гертиха і інших. Передумова, як сказав, не тільки дуже важна, а просто рішача. Як стоїть справа з третьою передумовою, з моментом культурної переваги? Велику роллю тут грає „стиль життя“. Йому також уділяє велику вагу Гертих, який пише: „сьогодні Українець мабуть легше стає говорячим по українськи... Американцем, аніж Поляком... Безсумніву діється це... завдяки тому, що в цивілізації польській бачить він... менше тої скінчености форм життя, яка потягає своєю стилевістю, аніж в американській цивілізації“... Цивілізація двірська вмирає, а „місто польське є молоде. не

має за собою занадто довгої традиції, а через те безстилеве... Нині українське життя є не раз більш стилеве від польського“, бо „має високу культуру людову“. А це є велика гребля для асиміляції, особливо, коли з культурою тою вяжуться домінуючі в середовищі, що живе тою культурою, впливи національної української ідеології (ст. 56, 57).

Виходилоби, що — навіть в очах сторонників асиміляції — і третя її передумова не є досить сильно збудована. Але це лише на перший погляд. І тут — я хочу, бодай побіжно, звернути увагу на, невідчутий нажаль, величезний брак культури в громадському житті в Галичині. Так, культура людова, стиль... Але це фундамент, на яким треба щойно звести пишній будинок власної цивілізації й культури, не сама культура. Колиж цей фундамент не дістане поверхів, не допоможуть ні ідеалізм, ні почуття права, ні мрії, ні запал.

Коли ми не зможемо протиставити Пушкіним і Міцкевичам — нічого, окрім Наталок Полтавок, стильовим палацам — нічого крім гуцульських торбинок, Сенкевичу — лише Кащенко, „Черевичкам“ Чайковського — „Запорожця за Дунаєм“, Виспянському — Галана; коли найбільшу постать, якою може як рівновартна пишатися побіч з другими наша культура — Шевченка у нас викликатимуть, як це роблять клерикали; коли розробленим політичним ідеологіям протиставлятимемо не хоч би західноєвропейський, а підігрітий а la russe старомодний гетьманський монархізм або давно перекреслену і поляками і росіянами наївну народницьку провінціалну романтику; коли величезний відсоток нашої, навіть заможної інтелігенції і даліше з таким темпом визбуватиметься всяких культурних потреб (окрім радія і патефона), а головню потреби в книжці; коли даліше автори думатимуть, що для створення культурного твору вистане скорописанина без внутрішнього горіння, без інтенсивних студій над предметом, лише з відвагою і бажанням зажити відразу слави; коли і далі редактори щільно замикатимуться від чужої — західноєвропейської преси, черпаючи свою мудрість з брукових органів; коли уважатимуть у нас, що політик не мусить студіювати наприч. ні географії Манджурії, ані стану транспорту в СРСР, ані демографічної проблеми в Японії, щоби дати правильний осуд про конфлікт на Далеких Сході; коли називатимуть (і писатимуть) зам. Вейгана — Вайган, а замість Пастера — Пастеур; коли, для нових ідей, чи то в мистецтві, чи в громадському житті, чи літературі стрічатимемо непроникливу стіну туподумства офіційних критиків і байдужности публіки, — тоді наступить те, що в таких випадках мусить наступити. Тоді власне оті одиниці, що відчують голод вищої культури, не знаходячи її в ріднім оточенні, шукатимуть її де-інде.

Автори асиміляційних проєктів зосереджують свою увагу, з огляду на змінені обставини, не на „механічний“ натиск, лише — на ривалізацію за душу народа. І цього не треба за-

бувати, бо як би високо не стояла організаційно матеріальна сторона (якої легковажити не вільно), — без оживляючого її духа самі форми організаційні вмирають і перестають бути збірником консервуючих нарід енергій: досить вгадати, чим була напр. церковна унія перед 1848 роком в Галичині, а навіть і пізніше в Холмщині.

На ривалізації за душу, на ідеї, на молоді, на культурі— стараються оперти свої асиміляційні проекти Гертих, Грабський, Мощенська і інші. На ці передумови повинні звернути найпильнішу увагу ті, які не хочуть завернути назад того процесу, який Новачинський назвав „неминучим, нормальним біологічним процесом“ переходу етнографічної маси на вищий щабель ..

Ніякий „нормальний“ і „неминучий“ процес не є ані нормальним, ані неминучим, коли за ним не стоїть людська воля.

М. Л.

3 пресового фільму

В святочнім числі „Нашого Прапору“ зявилося інтерв'ю преосв. єпископа Івана Бучка з редактором „Наш. Прапору“. Запитаний преосвященним про погляд на сучасне положення в Галичині, редактор „Н. П.“ ласкаво відповів, що буде намагатися „знайти нову дорогу, що нею... повинна піти українська політика“, стреміти до „увдоровлення політичних відносин“, і — знайти „причину зла“. Далше інтерв'юваний редактор скреслив „три прикмети доцільної політики“, а саме, що 1) „політика мусить знати свою мету“, розуміти, що 2) вона є „праця, рух, діяльність, а не сон“ та що 3) для досягнення мети, треба за неї „боретися усіми силами“.

Передруковуємо тут оці радикально-нові, а головно ніколи й ніде з такою прозорою ясністю не wypowiedжені думки, на доказ всім зневіреням, що наша політична думка ще є свіжа, здорова й далека від знидіння, в якій її обвинувачують непокликані критикани... Наприкінці запевнив редактор преосвященного Івана, який інтерв'ював його, про коєчність заснувати нову партію, бо що до існуючих партій, то „майже немає надії на те, щоби тепер вони змінили свою політику“.

Все це добре, лиш шкода, що ті, що хочуть нову партію закладати, виступають анонімово. Без маски було б ліпше!

З ч. 6. „Н. Прапору“ бачимо, що потреба створення нової партії м'янула. Як показується, завданням нового органу є лише бути „ідеологічною групою“, яка має „зясовувати“ куди треба йти. Отже єдиний фронт ввернено, „на Шипке всьо спокійно“...

В ч. 2. „Гром. Голосу“ знаходимо звіт з партійного з'їзду радик. партії. Зі звіту довідуємося, що „без повалення капіталістичного ладу на укр. землях не може бути національного визволення“. Чи може бути оте визволення без повалення соціалістичного ладу на українських землях, з'їзд не заявився. Рівнож як про те, чому для інших народів могло настати „національне визволення без повалення капіталістичного ладу“. Натомісць довідуємося про одну цікаву річ, а саме, що радикальна партія була перша, яка „подбала про організацію укр. промислового робітництва в місті“, що вона перша „ставила до своєї програми вимоги соборної, самостійної“ і т. д., що вона перша

„розпочала в рр. 1923-24 масовий вічевий і організаційний рух“, що всна „перша переломила т. зв. сокальський кордон“, що „відчула перша потребу ширення вищої освіти між працюючими людьми“. Зачуваємо, що прочитавши це, найповажніші американські часописи запросили редакторів „Гр. Голосу“ на посаду шефа реклами. Як партія національна, не забула від віду послати братерський привіт „Соціалістичному трудовому Інтернаціоналові“ і „жидівській робітничій партії Бунд у Польщі“, знаних, як відомо, зі своєї енергійної і героїської оборони справи українського трудового народу і української нації взагалі...

„Українська Думка“ (рупор московських комуністів) в ч. 1. обіва-лася на вихід нашого журналу: „Вістник є нічим іншим, як продовженням ЛНВ... Напряж журналу остав попередній“ гурра-націоналістичний та емігрантський. Що до „емігрантшини“, то коли непропорційно більшу частину „Вістника“ записують наддніпрянці, то це саме спостерігаємо напр. і в „Літописі Чер. Калини“. Причини тсму різні, м. і, і та, що деякі „високоповажані“ автохтони, неемігранти, воліють слати ґратуляції Скрипникові в Харкові, аніж писати в нашій журналі. Зрештою полеміка про емігрантщину є зайва з колами, які за „емігрантів“ уважають Наддніпрянців, що сидять в Галичині по 10 і 20 літ, а за неемігранта за автохтона — паризьких дописувачів, які десять літ як Галичину покинули... Особливож зайва полеміка про емігрантщину серед кол. які відхрещуючись від „емігрантщина“, своїми уважають Держинського, Менжинського, Косьора і Молотова. На питання „Укр. Думки“: „кому він („Вістник“) потрібний тепер? Хто його буде читати?“ — відповідаємо, що „Укр. Думка“ — в першу чергу, в другу „Діло“, ну і інші. Читачів не забракне, буде їх більше, аніж задурно розсіяних примірників „Укр. Думки“...

В „Життю і Революції“ (ч. 6—7, 1932 р., яке щойно вийшло з друку), читаємо про потребу приборкати фашиста Мих. Грушевського. Що Грушевський фашист — це ясно. По перше тому, що в передмові до книжки Д. Дощова — „Українська держ. думка“, виданої в 1917 р. у Винниці, підкреслюється ідею брошури довести „безперервність змагань українського народу до незалежного національно-політичного життя“, та стверджуються „у тім настановленні спільність Донцова з Грушевським“. По друге, в „Історії укр. літератури“ М. Грушевський — згадуючи про Теодовія Печерського, забув зауважити, що він „представляє консервативне чернецтво“; захвалює Хмельницького і „равноапостольного князя Володимира“, ані словом не згадуючи про „клясовість християнської релігійної філософії“, яка могла бути не ясна клясово-несвідомому Володимирові, але повинна бути ясною професорові СССР. Дальше пр. Грушевський, в „Моленії Данила Заточника“ — „не доглянув вагарницького імперіялізму“... З цього для кожного, хто знав большевицьку політґрамоту ясно, що Грушевський є фашист. Трохи неясно це було, що правда і самому авторові замітки, К. Копержинському, який це недавно, як він сам признається, хвалив в рецензії інкриміновану книжку фашистівського професора, але — пізнавши — як каже Щедрін — „по повеленію начальства істиннаво Бога“, Копержинський покався і прилюдно себе висмагав батіжком пролетарської критики як гоголівська унтер-офіцерська вдова... Все добре, що добре кінчється!

На наш превеликий клопіт, ствердив „Хліборобський Шлях“ (ч. 2), що „Вістник“ стоїть на ще нижчому поземі, як ЛНВ. Доводять це невибагливому гетьманському читачеві — в шістьох рядках петіту. Коротко і — ясно. Ясніше булоб, колиб напвсати, що тому не стоїть на належнім поземі „Вістник“, що в 1. числі поволів собі критикувати гетьманський „Інвестигатор“ і закинув йому свідоме ввводження в блуд англійських читачів. Без цієї замітки можеб „Вістник“ відразу був признаний журналом на найвищій поземі..

В кожному разі „Хл. Шлях“ цей поєм без сумніву осягнув. В замітці „Пан гетьман Павло про 1918 рік“ переказується, як то в 2 ч. „Інвестигатора“ „з обуренням згадує Пан Гетьман, як московські білі відділи користаючи з заверухи (підкресл. мов — М. Л.), стали нападати на Українців, нищити українські написи й портрети історичних діячів“. Страшне! Лише робили це все білі російські відділи під час гетьманування П. Скоропадського, отже не „користаючи з заверухи“, а користаючи з того, що ясновельможний пан гетьман передав їм фактичну владу у Києві і на Україні...
Знова маленька неточність в спогадах ясновельможного пана гетьмана!

Вірне своїм традиціям, в товаристві комуністичної преси, виступило проти нашого місячника „Діло“.

Ображене в почутті літературної етики, заатакувало воно наш журнал, який намагається викликати вражіння, що він є ідейним наступником припиненого в липні м. р. „ЛНВ“. Щоб довести наш злочин, „Діло“ допустилося дуже своєрідного способу. Воно попросту — з поданого до редакції повідомлення про вихід 1-го зошиту „Вістника“ з детальним змістом, — скреслило цей зміст, оголосивши тільки саму назву журналу. Так, саме у бравши в маски людей, які зовсім не маскувалися, воно — уміщаючи разом свою етичну замітку — викликало вражіння, що якісь невідомі нікому люди — підшиваються під стару фірму журналу, який, як відомо, „Діло“ протягом останніх 10-х літ шанувало й реклямувало і тому мусіло виступити в його обороні... Колиб „Діло“ педало (як робило в ЛНВ) зміст 1 ої книжки „Вістника“ і авторів, очевидно його замітка стратилаб всяке значіння. Всім сталоби ясно, що нема чого підшиватися під себе самих.

Щоби етику „Діла“ представити в повнім блиску, згадаємо, що: 1) Хоч наш журнал напрямком не рижниться від ЛНВ, „Діло“ проти „підшивання“ запросувало, 2) Хоч „Нові Шляхи“ мали зовсім інший напрямок від колишніх стрілецьких „Шляхів“, — „Діло“ проти такого „підшивання“ не запротестувало. А крім того: 1) „Нове Слово“ (комуністичне) має незмінену назву колишнього нац.-демокр. „Нового Слова“, що виходило у Львові. Проти цього „Діло“ не запротестувало, 2) „Українська Думка“ також ще недавно виходила у Львові, а проти присвоєння цієї назви теперішньою комуністичною „Укр. Думкою“ у Львові, „Діло“ теж не запротестувало. Запротестувало тільки проти „Вістника“, в спосіб, який ми висвітлили в горі... Там глядає ціла справа з точки погляду не етики „Діла“, а етики звичайної.

„Видавнича Спілка“ що видавала до 1. VII, м. р. „ЛНВ“ теж оголосила в „Ділі“, що 1) під оглядом видавничим не має нічого спільного з „Вістником“ та, що 2) вибирається підняти наново видання ЛНВ-ка (що з радістю занотував „Дажбог“). Що до 1-ої точки, — суцзя правда! Що до другої — бажаво „Видав. Спілці“ (м. і. в інтересі співробітників був. ЛНВ) як найскорше стати на ноги. Не думаємо одначе, щоб їй удалося відновити видання журналу ще в цім році. В кожному разі, колиб ЛНВ. наново вийшов, то опріч назви, ні змістом, ні редакцією, ні співробітниками, ні напрямом — не бувби він подібний до того ЛНВ., який виходив від 1922 до липня 1932 р., і до якого звикли його передплатники і прихильники.

(С. С.) Видно, „Дзвонам“ надзвичайно подобалася нова манера літературної критики: докопуватися, що саме уявляє себе автор даного твору, а натомісь залишати на боці оцінку самого твору.

Так, в ч. 11. „Дзвонів“ В. З., критикуючи „Українську Енциклопедію“, подає характеристику трьох співробітників „У. Е.“ і зовсім не зупиняється на оцінці їхніх „гасел“, яка моглаб підтвердити цю характеристику: „мало знаний І. Кабачків“, „мало знааний в наукових працях В. Сімович“, „менш авторитетний співробітник В. Біднов, котрий до тогож відомий з тенденційного перекичування історії у своїх творах“.

Що сказавби критик В. З., колиб хтось почав докопуватися, яке ім'я криється за скромними ініціалами В. З.?

В „Укр. Голосі“ Вінніпегськiм (7. XII.) читаємо про дебату в салi Укр. Православного Собору на тему: „Чи фашизмом збудуємо державу?“ Рішили, що ні, не ним. Бо не вдалося довести, „яка поневолена нація в світi фашизмом здобула самостійність“...

Пропонуємо Соборовi уладити ще одну дебату: чи чеснотами, якi старається викоринати фашизм — интернаціоналізмом, космополітизмом, демократизмом, соціалізмом і гетьманством (як то пробували на Наддніпрянщині) — удалося здобути самостійність? А дальше, добре якби диспутанти затямили, що щось здобувається не магiчним формулками („Сезаме, отворся!“), лише — людьми. Отже для того здобуття, який тип людини більш придатний — „фашистівської“ чи „демократично-космополітичної“? Пропонуємо улаштувати такий Собор і запросити нас на нього.

Від і до наших передплатників

(В цiм відділі Редакція міститиме запити й критичні уваги передплатників і свої відповіді на них).

Т-ву „Січ“ у Відні, Українській Студ. Громаді в Берліні, Вп. Паням Ганні Келер-Чикаленко, Софії Куликівній, Лені Теліві, Наталі Холодній-Лвицькій, Вп. Панам: проф. О. Гамерському, Н. Гончаренковi, д-рові О. Грицаєві, дир. Л. М. Заячківському, д-рові Калуському, проф. Сев. Левицькому, Е. Маданюковi, Мосендзовi і Ольжичу О. Наріжному, д-рові А. Річинському, Всч. о. Т. Савойці, проф. С. Сірополковi, проф. Ст. Смаль-Стоцькому, Мирововi Сурмачевi в Нью-Йорку, У. Самчуковi, проф. Фещенко Чопівському, інж. А. Шумовському і іншим співробітникам і прихильникам нашого журалу за привіт і побажання з нагоди виходу 1-го числа, складає редакція щире подяку.

Вп. „Емігрантові з третьої еміграції“, був. комсомольському „нацанові“ дуже зобов'язані за пару цінних думок в приводі статті Д. Донцова — „Совітська молодь і ми“; рівнож за бажання „записати на сторінках історії“ того, чого автор статті про совітську молодь „не встиг записати пером на папері“.

Учителеві, нездоволеному в „тяжких статей“ у „Вістнику“ — передплатити „Дзвіночок“, там статі легші і відповідніші для Вас. Для розуміння тяжких статей, робіть так, як тепер роблять чотирнадцятилітні учні в школі: випрацюуйте в однім-двох реченнях зміст одної сторінки прочитаного в „легких“ артикулів нашої преси. В кожному разі „Вістник“ — не розводнюватиме зміст одного речення кількома сторінками паперової води. Нема часу.

Передплатникові, якому не сподобалося оповідання Ібанеза — „Милосердя“: Як раз для тебе, коханий Рутенцю, вибрано оте „Милосердя“. Для Тебе милосердя — і милостиня — це манна небесна, а „моральне“ співчуття Твоїй кривді — бальзам, що витискає слези на очі й розжалоблює душу. Ми хотіли Тобі показати, що в народи, для яких оте милосердя і милостиня — в образа... Подумай над тим, а може колись догадаєшся, що доки й ми не станемо тої милостині і милосердя відчувати як образу, не перестанемо бути „паралітиками на роздорожю“.

Проф. Сев. Лев. Дякуємо за зичливу критику. Висловлює жаль, що ми „вибрали формат ЛНВ“ та що новий „Вістник“ цієї форми не потребує. — Може маєте рацію. Аби Вас задовольнити, „змiнимо барву“ і вигляд окладинки. Формат вже міняти не випадає. Що „давний зміст промовляє дальше рішучо й невмінно“ — приймаємо як ствердження факту з припанням. Цілком згоджуємося, що „поезія Ольжича це філософія нашого життя“. Чи не можна б у нас створити бракуючу белетристику „шляхом дискусій і літературних угруповань“? В цю методи на жаль,

не віримо. Таланти дозрівають не в дискусіях, а в самотині і — в інтензивнім реагуванні на зявища життя, чого не навчить жадна дискусія, а також в студіюванні чужих — головни західних літератур; в інтензивній праці над собою. В „публіцистиці кожна стаття удар і конструктивізм... Стаття Галайчука для нашої суспільности буде ревеляцією“... Просимо поширити цю думку серед галицького загалу, — інакше „Вістник“ не утримається в борні з „деструктивістами“ усіх таборів.

Не увгляднена в 1-ій книзі, а саме в статі О. В. — світова криза? Так, крім того багато ще інших питань не порушено в тій книзі, які старатимемось порушити в наступних. Ми свідомі дефектів журналу. Що „нема відгуку на наше галицьке біжуче життя“? — що бажана хроніка його? — Хроніку біжучого життя повинні провадити щоденники і тижневики, це не діло місячника. Цілий ряд журналів західно-європейських, як наир. „Ревю де Парі“, американський „Форум“, „Ді дойтше Подітк“ не має такої хроніки, заступаючи її синтетичними статтями, як це робив ЛНВ і як робитиме „Вістник“.

Що нема відгуку на галицьке життя, не вірно: і лист Самчука і стаття Галайчука нарешті і подекуди стаття О. В. і Д. — безперечно торкаються найдражливіших проблем якраз галицького життя...

Що до хроніки (на одну сторінку) — де б було і про мистецтве життя і про літературне про музику то-що, уважаємо це недоцільним. Найліпше про цю недоцільність свідчить напр. практика такої системи в „Дажбогу“. Бо така „хроніка“ вводиться до мертвої катальогізації, або до рекляма (хто що „вадуме“ написати).

За прихильну критику дякуємо, як і за уважність до початків нашої праці.

Проф. С. Сірополкові. — Замітка про фінанси республіканської Іспанії мала на думці виключно захитати деякими поширеними пересудами та звернути увагу на одну з важких причин світової економічної кризи — яка широко дебатувється в західно-європейській публіцистиці — на „понадстан“ марногравство публичного гроша новітніми демократіями, на економіку, наставлену не на продукцію, а на рабівничий розподіл.

Др. А. Річинському — За підтримку в справі замітки про „Вістник в „Ділі“ — щира дяка.

Бібліографія

Евген Чикаленко. Уривок в моїх споминів за 1917 р. Видання Фонду імені Е. Чикаленка при Українському Академічному Комітеті. Прага, 1932. 56 стор.

Український Академічний Комітет в Празі заснував ще в 1930 р. „Фонд імені Е. Х. Чикаленка“ з метою видання друком праць, які небіжчик не всиг видати за свого життя. В розпорядження фонду поступило дві таких праці, з яких одну, а саме „Уривок в моїх споминів за 1917 р.“, видав фонд, додавши до неї „Іменний покажчик“ як до трьох книжок „Спогадів“, що видала Видавнича Спілка „Діло“, так і до самої книжки „Уривок в моїх споминів“

В першому розділі своїх коротких споминів („Уривок“ займає всього 35 стор. пії книжка) автор переказує власні спостереження про життя провінції, а саме Херсонщини, від перших днів існування Української Центральної Ради до большевицького перевороту в Петербурві. Автор яскраво змальовує процес розвалу російського війська, яке масово тікало з фронту, та деморалізації села, що разом підготовляли на Україні добрий ґрунт для большевицької пропаганди російських комуністів.

В другому розділі своїх споминів автор не лише розповідає про

свої спостереження про події в Києві від 20 жовтня 1917 р. до гетьманського перевороту (в кінці квітня 1918р.), але й дає подекуди оцінку діяльності уряду Української Центральної Ради. Так, на думку автора, коли б Центральна Рада прийняла земельний законопроект соціал-демократів, на якому власникам залишилося по 50 десятин землі у приватну власність, то можливо, що „куркулі“ оборонили б Україну від большевників. Нарікає автор на Центральну Раду й за те, що не погодилася будувати Українську Державу за допомогою „куркулів“ і тим самим кинула вона заможніших селян в обійми панів-землевласників, які вже давно передтим агітували по різних політичних центрах Європи проти самостійної України. Нарікає також автор і на українське громадянство за те, що воно не підтримало гетьмана Скоропадського в будіванні Української держави.

Розуміється, не в цих особистих міркуваннях автора споминів, що сам не брав активної участі в політичному житті до часів Української Центральної Ради, полягає цінність його споминів, а в думливих спостереженнях подій на провінції і в Києві та в деяких деталях позакуркульового політичного життя, в які втаємничували автора його численні вриятелі в кола визначних політичних діячів того часу.

Слід вітати „Фонд імені Е. Чикаленка“ як за видання „Уривку“... так і за вміщення, як додатку, „Іменного покажчика“, що його владив проф. Д. Антонович. Нажаль, щоденник виданий „Червоною Калиною“, залишився невикористаним для „Іменного покажчика“. Ще більший жаль, що коректу книжки виконано недбавливо. Може бути, що „Фонд“ в пієтизмі до памяти автора, хотів зберегти прагосип рукопису, який приготував до друку сам автор, тоді про це належало б зазначити в передмові. Але вже ніякого виправдання не може бути за допущення орфографічних помилок в тих частинах книжки, які не належать Е. Чикаленкові. Так, вже в титулі книжки знаходимо помилку („Фонд імені Е. Чикаленка“), в списку жертводавців — такі помилки, як „Просьвіта“, „народний“, в „Іменному покажчику“ — такі помилки, як „привизце“, „безпосередне“, „взіріант“ і т. д.

Від такої авторитетної установи, як Український Академічний Комітет в Празі, можна вимагати бездоганної коректи в його виданнях.

Ст. Сірополько.

Україна, журнал циклу наук історичних ч. 1/2, Січень - Червень, 1932 р. ст. IV. 196.

„Україна“, формально й своїм зовнішнім виглядом спадкоємниця славної „України“ М. Грушевського, в фактично цілком новим і цілком неакадемічним органом. Ця книга свідчать про нове досягнення сов. влади, про нову її вікторію в галузі науки — перемогу над частиною наукових діячів, які змушені ганьбити свої імена визнанням Марксо-Леніно-Сталінського Ві ру ю....

Редагує цей журнал редколегія, відповідальним секретарем якої значиться П. Шуран. Нова „Україна“, що заповіджена також як трьохмісячник, мав „відбивати ті процеси перезброєння в напрямі до Марксо-Ленінської науки, що відбуваються тепер на терені ВУАН серед широких кіл (sic!) радянських істориків на Україні. Редакція має скерувати свої сили на боротьбу за Марксо-Ленінську науку, подаючи всебічну допомогу тим, що порезали в буржуазноу ідеологію.

Українська по назві й мові „Україна“ своїм обсягом має бути всеросійським журналом, бо мусить містити статті не тільки з історії України а також і з історії народів ССРР, і чисто-московським по своїй змісту, бо в цій історії найбільше місця буде уділювано „клясовій боротьбі та пролетарським революціям“.

Перша книжка „України“ свідомо розрахована на те, щоби зкомпромітувати дотеперешню наукову працю у ВУАН, головню особи та їх наукові „концепції“. Для цього між окремими авторами поділено теми по принципу кооперативному — одні мають завдання валити М. Грушев-

ського, другі М. Василенка, С. Єфремова, О. Гермайзе й т. д. Для цієї ж цілі служать і каяття тих, що не мали сил чи можливості ухилитися від „наукового“ співробітництва з більшовицькими редакторами, рівнож як і розправи тих учених, що підготовлялися й проходили свій „науковий“ стаж у різних агітпропах. У змісті всіх цих статей виразно виявляється ненависть до „буржуазної“ ідеї самостійної України — їх автори в усіх сил стараються сплюгавити цю ідею, довести всепролетарськість (вірніше всеросійськість!) історичного процесу. До висловлення подібних поглядів у цій книзі змушений навіть і такий солідний дослідник, як Л. Окиншевич.

На першому місці п. з. „Про деякі питання історії більшовизму“ (ст. 1—8) уміщено лист Августейшого автора Й. Сталіна до редакції журналу „Пролетарская Революція“. В цьому листі Сталін безщадно нищить якогось „антипартійного й напівтроцькіста“ Слуцького.

Ол. Камишан у статті „Жорес, як історик якобінської диктатури“ (ст. 9—2) старається вяснити, що „являє собою Жорес як дослідник Конвенту“, чому Жорес був противником класової боротьби пролетаріату, тощо. Автор вважає, що Жорес, як історик революції, був таким опортуністом, яким він був і в політичному житті. Тому Камишан засерігає читачів Жоресової історії Революції перед його опортуністичними висновками. Стаття Камишана має місцями й історіографічний характер. Призначена вона для передмови до українського перекладу Жоресової праці „La Convention“.

Проф. Л. Беркут містить статтю: „Буржуазні концепції і Марксо-Ленінове розуміння так званих середніх віків“ (ст. 25—60). Ця „друга частина великої праці проф. Л. Беркута, що складається в 3-х частин і невдовзі буде надрукована окремою книжкою“ має підзаголовок: Маркс-Енгельс-Ленін про феодальну суспільно-економічну формацію“. Беркут починає каяттям. Кається в методологічних хибах і дефектах, поповнених ним протягом його 30-ти літньої наукової праці. Цей добрий спеціаліст і історіограф середніх віків заявляє „перед усім радянським суспільством, що неминучий перегляд основних поглядів, які обумовлювали були давніш увесь напрям мові наукової продукції, привів мене до яскравої потреби в цьому спеціальному нарисі дати конкретний доказ мого бажання якнайближче вивчити й опанувати Марксо-Ленінову методу діалектичного матеріалізму“ (ст. 25). Сама стаття починається Леніном і кінчається Енгельсом. Автор переводить у ній аналіз економічної й класової структури феодального суспільства й „у повній згоді з Марксо-Леніновою методологією“ виставляє кілька своїх тверджень. Своїми випадками супроти „буржуазної“ історичної науки, постійними посиланнями на скрижалі Маркса-Леніна старий професор робить жалюгідне враження.

В. Петров в статті „Проти ревізії вчення Карла Маркса про родове суспільство“ (ст. 61—71) подає критику на публікацію А. В. Шмідка й В. И. Равдоникаса — „О развитии взглядов Маркса на первобытное общество“. Петров вважає працю Шмідта ва антидіялктичну й антимарксистську.

Далі маємо статтю Кияниці н. в. Національно-буржуазна легенда про декабристів (ст. 73—92). Автор її у баварний спосіб накидається на рос. істориків-емігрантів за їх святкування 100-ліття декабристського виступу; а при цій нагоді розправляєсь й з ювілейними виступами „внутрішньої еміграції“ української, яка „вчиняла свій класовий спір Марксо-Ленінській історичній науці“. Серед цих „останніх Могікан українського воєнничого націоналізму“ названі М. Грушевський, С. Єфремов і О. Гермайзе. Це вони „склали таку тегрю декабристського руху, щоб вона відповідала їхній буржуазно-націоналістичній концепції історії України, підірала її та була б одним з засобів у боротьбі з Марксо-Ленінською теорією в українській історичній науці“ (ст. 74). В своїй статті Кияниця старається „викрити цю нову антимарксистську теорію“. Він заявляє, що „таке викриття матиме,

крім теоретичного інтересу, ще й безпосереднє практичне значіння для боротьби в ідеологією сучасного українського фашизму". — Отверто! Автор цілком не криється зі завданнями своєї „наукової“ праці. І треба признати, що своє, як він висловлюється, „конкретне завдання“ автор виконує не без талану. Його стаття, вставлена в офіційні рямці, вповні надавалася б для акту обвинувачення перед пролетарським судом. Київська нагадає й про філософа фашизму Д. Донцова, установлює „тісний зв'язок“ між поглядами на декабристський рух М. Грушевського, О. Гермайзе й С. Бфремова та Дм. Донцова: всі вони, „відкриваючи декабристський рух на Україні від загально-російського декабристського руху, мали на меті ще зайвий раз підсилити загальну буржуазно-націоналістичну концепцію історії України, що її такий довгий час культивувала буржуазна школа істориків“ (ст. 88).

Л. Окиншевичу припало в цьому збірнику неславне завдання „порамленій“ історично-юридичних концепцій акад. М. Грушевського. Він і виконує це в статті: п. з. „Національ-демократична концепція історії права України в працях акад. М. Грушевського“ (ст. 93—109). Автор ганьбить в ній Грушевського за те, що він в основу своєї періодизації історії України поклав характер державної влади а не соціально-економічні формації, що за ними визначає історичний процес Марксо-Ленінова наука. Історичні погляди й засади М. Грушевського Окиншевич побиває цитатами в Ленінових Сочиненій (ст. 100—102), Маніфестом Маркса-Енгельса (ст. 105) тощо.

Праці Грушевського, по Окиншевичу, відзначаються відсталістю й тяжінням до старих зразків, що їх дала ще кріпосницька російська історіографія (ст. 100). Окиншевич, так само як і Беркут, кається — лише не на початку, а при кінці своєї статті: признається, що він сам також піддав націон-демокр. концепціям Грушевського й працював по зразках старої буржуазної історіографії права; Окиншевич заявляє, що ці свої помилки він тепер „зрозумів цілком“ (ст. 108). Кажуть Окиншевича йде по лінії всесоюзности. Раніше в своїх, справді наукових, працях цей автор висловлював думку про необхідність цілкового відокремлення правних форм ладу України від права російського й білоруського. (Про це гл. в його статті в „Україні“ за 1927 р. Nr. 1). Тепер же він рішучо відмовляється від цього — вважає, що українські землі ніколи не створили єдиного національно-українського права і т. п. (ст. 108).

С. Іванницький в статті „Повернута в минуле аграрна політика ліберальної буржуазії“ (ст. 111—166) пише проти праць акад. М. Василенка в історії кріпаччини на Україні. Цей автор так само починає з Леніна й далі в формі доносу подає огляд наукової та політично-громадської праці М. Василенка. Стаття С. Іванницького ще не закінчена — автор обіцяє що „кінець буде“.

Останні дві статті присвячено Багалієві. Проф. О. Оглоблін написав „Пам'яті акад. Д. І. Багалія“ (ст. 167—170) а М. Грищенко — „Акад. Д. І. Багалій“ (169—175). Остання без найменших ознак науковости. Обидва автори підкреслюють відданість Багалія дїлу соціалістичного будівництва і т. д. Грищенко в своїй статті каже й мене за те, що я замітці „До ювілею Акад. Д. Багалія“ (ЛНВ, 1930, кн. VII—VIII) ніби „намагаюся всякими способами скомпромувати Багалія“. Не вважаю потрібним спростовувати явні перекурення сов. грищенко. Та це й зайве — все одно М. Грищенко й далі буде твердити, що українські історики-емігранти перебувають на службі польської дефензи.

Відомо, що акад. Багалій аж донікуди заявляв про свою повну діяльність і відданість сов. владі. Не місце тут вводити в оцінку цього факту, досить буде нагадати про другий факт, а саме: Багалій, головню завдяки тим своїм устним і писаним заявам на адресу сов. панів, мав можливість, хоч у якійсь мірі, організувати й провадити справжню наукову працю — в Харкові й Києві. Чи самозаперечення й каєття Окня-

шевичів уможливить їм провадження такої роботи — побачимо, але я в цьому сумніваюся.

У розділі Критика (ст. 177 - 191) розглянуті три публікації. Л. Окиншевич дає рецензію на історичні праці Білоруської Академії Наук — викриває там також національ-фашистський тенденції (Для Окиншевича знову завдання всесоюзного характеру!). О Баранович рецензує Київські Збірники історії й археології, побуту й мистецтва" (I, 1931 р.). Рецензент уважав цей збірник за „колективний бойовничий виступ лицарів буржуазної науки проти пролетарської культури й науки“. Найбільше попадає в цій рецензії знову ж таки М. Грушевському. Про працю В. Дубровського. — Перша фабрика на Україні — пише М. Ткаченко

З невеликого розділу Хроніки, яким закінчується книжка, довідуємося дещо про працю в таких установах ВУАН, як Всеукраїнський Археологічний Комітет, Археологічний Музей, Археографічна та Культурно-Історична Комісії й Комісія соц.-економ. історії України. З цієї хроніки виходить, що наукова робота на сов. Україні організована тепер чисто по фабричному. До ВУАН разом з новими академіками перенесена й „виробнича“ термінологія. В хроніці повно згадок про виробничі засідання й наради академічних установ, про культурно-шефські акції й т.д. й т.д. Напр. Культ.-Іст. Комісія „проводить внутрішнє соц. змагання з Комісією Історії Козащини“, а „співробітники цієї комісії оголосили себе ударниками, подавши відповідні зобов'язання“ (ст. 195).

Археологічна праця ВУАН-ту перейшла „на нові рейки наук.-дослідн. роботи“ — на засади „Марксо-Ленінської науки“ (ст. 193). „Археологічний відділ ВУАН-ту працює порядком соцзмагання та ударництва й тепер зв'язується з підприємством, що до нього недавно прикріплено ВУАН“.

На території Музейного Городка в Києві (Корпус № 7) утворено Археологічний Музей ВУАН. До цього нового закладу переведено збірки колекції Археологічного Музею УНО та більшу частину експонатів кол. Археологічного відділу Київського Історичного Музею. Як академічна установа, новий Археологічний Музей ВУАН ув'язаний з одним київським підприємством (Водоканалом) та зі селом Борщагівкою (на правах шефства чи якимось інакше — не знати!).

Значні зміни зайшли в останній час й у роботі Археографічної Комісії ВУАН. Ця Комісія була утворена ще в 1921 році в таких установах: 1) Київська Комісія для розбору давніх актів (засн. 1843 р.), 2) Археографічна Комісія УНТ-ва в Києві (засн. 1913 р.), 3) Археографічна Комісія УАН (засн. 1910 р.). В 1931 р. в праці Комісії переведено зміни „відповідно до тих завдань, що їх ставить сучасний етап соціалістичного будівництва“. Тепер „працюють у Комісії бригади“, а литання, зв'язані в роботі Комісії, вирішуються на нарадах з представниками установ академічних та позаакадемічних“ (ст. 194). „Поставлено питання про застосування Марксо-Ленінської науки до археографії“. Що з того вийде, ще не знати. Тим часом (у 1931 р.) Археографічна Комісія продовжувала, як видно, раніше заведену працю, й видала такі публікації: 1) „Коденська книга судових розправ (1769—1793)“, 2) „Генеральне слідство Лубенського полку (1728—1729)“, 3) „Матеріали, що до історії картографії України“. В Кордта й деякі інш. Зате надалі тематика завдань наявно революціонізується. Комісія намічає до видання документи „до 15-ї річниці жовтня“, „до історії Сталінського металургійного заводу“ й інш.

Культурно-історична Комісія ВУАН у своїх дослідях головну увагу звернула на засвоєння Марксо-Ленінської методології та боротьбу з буржуазними методами. Ця комісія виробила плян дискусій про буржуазні концепції в попередніх роках своєї праці — отже плян самокритики й каяття.

Хто дістає щойно 2 книжки „Вістника“, хай присилає передплату або ВЕРТАГ КНИЖКУ.

Від Адміністрації.

1) Дехто з тих, кому ми післали 1-у книжку „Вістника“, вернув її — прочитаною, по розятттю. Уклінно просимо відбирачів нашого місячника або присилати гроші за отриману книжку, або — вертати її назад не розяттою і не виставляти собі свідощтва некультурності.

2) Деякі вигідні відбирачі — затримують книжку, відмовляються мимо упімнення — прслати назад, не присилаючи рівночасно і грошей, лише „зараховуючи“ собі те, що заплатили ЛНВ-кові. Миб переняли на себе таких „передплатників“, колиб Видавн. Спілка згодилася була уступити нам фірму „ЛНВ“. На жаль в цій справі порозуміння не осягнуто, отже оті „передплатники“, які затримують собі книжку „Вістника“ тому, що їм винна щось інша видзвична фірма, присвоюють собі неправно чужу власність. Звертаємо їм увагу, що видрукуємо їх імена і належитість стягнемо.

3) Вп. П. Мирон Сурмач в Нью-Йорку. — Повідомлення про вислання „Вістникові“ 500 зл. п. одержали, але на жаль не гроші, які адресовані на адресу ЛНВ-ка, інкасувала Вид. Спілка, яка зобов'язалася сплачувати належитість ратами. Дякуємо сердечно за прихильність. Вістник висилаємо. Все адресувати просимо лише на Чарнецького 3/6.

Нові книжки

Перший річник Укр. Бюра у Варшаві, „Чорноморе“ Львів—Варшава, 1933, вид. Укр. Словянсь. Т-ва Ми-стейства і культури, Варшава, 1933, ст. 148.

Український Студентський Календар „Чорноморе“ на рік 1933, вид. „Чорноморе“ Львів—Варшава, 1933, ст. 90.

Записки Чина Св. Василя Великого, т. IV, вип. 1—2, Жовква, ст. 488.

За Державність, матеріали до історії війська українського, Варшава, Збірник 3. ст. 272.

Надіслані журнали

Нова Хага, журнал для плекання дом. культури, ч. 1, Львів.

Вогні, місячник для молоді, Львів, ч. 1.

Дзвони, література — наука — мистецтво журнал, Львів, ч. 12, 1932.

Тризуб, тижневик, чч. 47, 48, 49, 50, 1932, чч. 1, 2, 3, 1933.

Рідна Школа, ілюстров. часопис для всіх, Львів, чч. 1 і 2.

Кооперативна Республіка, Львів, ч. 1.

Місіонар Пр. Серця Ісусового, Жовква, ч. 1.

Вільне Козацтво — Вольное Козачество, ч. 119, Прага.

Літопис Черв. Калини, Львів, ч. 1.

Сіач, орган Союзу укр. ебанг. реформ громад. Коломия, ч. 1.

Рідна Мога, науковопопулярний місячник, Варшава, ч. 1.

Світ Дитини, Львів, ч. 6.

Життя і Знання, Львів, січень 1933.

Визволення України, Варшава, грудень ч. 1.

Ost. Europa, Zeitschrift f. die Gesamten Fragen d. europ. ostens, Berlin, Hefte 2, 3, 4, 1932 n. 1933.

Przegląd Współczesny, miesięcznik i, 1933.

Biuletyn Polsko-Ukraiński, miesięcznik, Warszawa. N: 1 і 2.

Приєднуйте

колективних передплатників для „Вістника“; бібліотеки, Касина, Бесіди, Секції, Громади, Клуби, Філії, Союзи, Читальні, Студентські й освітні Гуртки, спортові товариства і ін.!

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вивчає важні питання доступним способом і таким чином творить багате джерело для доповнення й поширення знання, для самоосвіти, для викладів і грімкого читання в читальнях і кооперативах. Згадаємо ще, що воно містить дуже багато прегарних образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Передплата на рік в краю і Чехословаччині виносить 18⁰⁰ зол., на 6 місяців 9⁰⁰ зол., на 3 м 5⁰⁰ зол., поодинокі число коштує 2⁰⁰ зол.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

Львів, Ринок 10, Товариство „Просвіта“.

„НЕДІЛЯ“

бажаючи стати якнайблище до укр. родини, зорганізувала ще роздачу

ЗАПОМОГ для родин передплатників на випадок такого нещастя в родині, яким є смерть.

Від тепер родина кожного передплатника „Неділі“ не молодшого 20-ти, а не старшого 45 р., який продовж двох повних кварталів оплачуватиме точно передплату на „Неділю“ і не є обложно хворий в мент вступлення в той же початковий речинець двох кварталів, дістає від тепер право до одноразової **ЗАПОМОГИ НА ВИПАДОК ЙОГО СМЕРТИ У ВИСОТІ ТРИСТА ЗОЛ.,**

в тям, що коли точна передплата перетриває більше як два роки, допомогова сума зростає на випадок смерти до висоти

500 (пятьсот) золотих.

Родини передплатників цовище 45 р. віку, а найвище до 55 р. життя, отримують на випадок смерти, при тих самих, вище вгаданих умовах, половину встановленої запомогової суми, а саме 150 золотих а коли точна передплата перетриває більше як два роки, 250 золотих.

Права родин передплатників на запомогу вступають в силу після двох кварталів точної передплати, при чому хочби найкоротша перерва в тягдлости передплати уневажнює управління до запомоги і вступний реченець двох кварталів мусить тоді бути повторений.

Адресуйте „Неділя“ Львів, вул. Японська 7.
ВИДАВНИЦТВО „РОДИНА“

„НОВА ХАТА“

Журнал для плекання домашньої культури.

Подає зразки сучасної літератури, Популяризує наше народне мистецтво. Містить найновіші звідомлення зі спортивного світу. Обговорює новини практичного домашнього господарства й огородництва. Елегантні моди взоровані на найновіших париських журналах. Ручні роботи основані на народніх мотивах. Колірова таблиця взорів.

Чвєртєрїчна перед. зол. 4⁵⁰. Поодинокі число коштує 1⁵⁰ зол.

Адреса: „НОВА ХАТА“, Львів, Ринок ч. 39. І. п.

Приймається передплату на

„ВІСТНИК“

**місячник літератури, мистецтва,
науки й громадського життя.**

ВІСТНИК даватиме твори красного письменства, оригінальні й перекладні, головню західно-європейських і американських авторів.

ВІСТНИК даватиме статті про мистецтво наше й чуже.

ВІСТНИК принесе літературно критичні оцінки сучасного письменства

ВІСТНИК інформуватиме про нові течії в науці і займатиметься актуальними питаннями громадського життя.

ВІСТНИК має кореспондентів в головних європейських культурних центрах.

Окрім перелічених в 1-й книзі, до співробітництва запрошені і дали свою згоду: **Б. Антонич, М. Іванейко, Антін Крезуб, д-р Лука Луців, ген. Всеволод Петрів, Віктор Приходько, І. Федорович-Малицька** і інші.

Передплата, яку треба слати **виключно на Чарнецького 3/6**, або на чековеkonto. 500.371, вно сить: кварталню зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — 4 амер. дол. Ціна окремої книжки — зл. 2'20. — — — — —

КАВАРНЯ І РЕСТАВРАЦІЯ

„УНІОН“, Косцюшки, рік Сикстуської, по цілковитім відновленню і під новим зарядом. Обід з 3-х страв 1 зл. 20, вечеря — 1, 50. Віденське снідання — 1 зл., кава 0.40 гр. і 0.60 гр., чай — 0.40 гр. Буфет заосмотрений в напитки краєві і заграничні. Проситья відвідати.

Присилайте

адреси своїх знайомих, які хотілиби передплатити „Вістник“!

Читайте й ширіть наш місячник! Давайте оголошення до „Вістника“!

Видав: **Ольга Бачинська**. За редакцію відповідає **Іван Устиянович**.
Ред. і Адм. — **Львів, Чарнецького 3/6**.

З друкарні **Ставроп. Інст.** в піднаймі **З. Медницького** у Львові.